

กล่าวลักษณรูปกับวิญญูรูปทั้ง ๒ ด้วยศัพท์ว่า อาการ. ก็ลักษณรูปเมื่อนั้น ก็เป็นเพียงอาการแห่งการเกิดขึ้นเป็นต้น ของรูปทั้งหลาย.

อนตรปริจเฉท ตัดกลาปานี อสงฺกร- การณตาย อนตรภูโต ปริจเฉท. ยทิ น. สมมุสนุปกานี, อการาทิมตฺตานี จ, กถิ รูปานีติ อาท "อปิ โช"ติอาท.

คำว่า เครื่องกำหนดตัดระหว่าง ได้แก่ เครื่องกำหนดตัดอันเป็นระหว่าง เพราะความเป็นเหตุไม่ปะปนกันแห่งกลาปานี ๆ. ท่านอาจารย์กล่าวคำเป็นต้นว่า "ก็แต่ว่า" ดังนี้ เพื่อจะเลียงคำถามว่า ถ้าว่ารูป ๑๐ มิใช่เป็นรูปควรแก่การพิจารณา และเป็นเพียงอาการเป็นต้นจะเป็นรูปได้อย่างไร.

๖๖๘. เอวี่ ทฺวาทฺสาตฺตวาทฺสย โภฏฐาสานํ วเสน วิตุถารโต รูปปริคฺคหํ ตทฺนุสาเรน วิตุถารโต เอวี่ นามปริคฺคหํ วิภาเวตฺตวาทฺสย ตโต สงฺขิตฺตสงฺขิตฺตตร- สงฺขิตฺตตมวเสน, อฏฐารสธาตฺตวเสน, ทฺวาทฺสาตฺตวาทฺสย, ปณฺจกฺขนฺธวเสน จ รูปารูปปริคฺคหํ ทสฺเสตฺตวาทฺสย อติสงฺขิต-

๖๖๘. ท่านอาจารย์ครั้งยังการกำหนดรูปให้แจ่มแจ้งโดยพิสดารเกี่ยวโภฏฐาส ๔๒ ยังการกำหนดนาม ให้แจ่มแจ้งโดยพิสดารเหมือนกัน โดยท่านองการกำหนดรูปนั้นแล้ว ต่อจากนั้น แสดงกำหนดรูปและอรุรูปโดยอย่างย่อ อย่างย่อกว่า และอย่างย่อที่สุด โดยเป็นธาตุ ๑๘ โดยเป็นอายตนะ ๑๒

คุณรัตนา-คุณศรีรัจัน สุคนธ์พันธุ์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

นเยนาปี ต^๑ ทสเสตุ "ยงกิลจิ รูปน"ติอาทิว
วตุต^๑.

และโดยเป็นชั้น ๕ อย่างนี้แล้ว ประสงค์
จะแสดงรูปนั้น แม้โดยนัยที่ย่ออย่างยิ่ง จึง
กล่าวคำเป็นต้นว่า "รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง"
ดังนี้.

ยถา จ ธาตุอาทิวเสน, เอว
อินทริยสจฺจปฏิจฺจสมุปาทวเสนปี รูปารูป-
ปริกุกโท เวทิตพฺโพ. กถิ ? อินทริยวเสน
ตาว จกฺขาทินิ ปณฺจ, อิตฺถิปุริสินฺทริยานิ
จาทิ สตฺต อินทริยานิ รูป, มนินฺทริย,
ปณฺจ เวทินินฺทริยานิ, สทฺธาทีนินิ ปณฺจ จาทิ
เอกาทส นาม, ชีวิตินฺทริย นามณฺจ รูปณฺจ,
ปจฺจิมานิ ตินิ อธิ อนธิปเปตานินิ
โลกุตฺตรตฺตา.

บัณฑิตพึงทราบการกำหนดรูปและอรู
แม้โดยเป็นอินทรีย์สัจจะ และปฏิจจสมุปาท
เหมือนอย่างกำหนดโดยเป็นธาตุ เป็นต้น.
กำหนดอย่างไร ? กำหนดโดยเป็นอินทรีย์
ก่อน อินทรีย์ ๑ คือ อินทรีย์ ๕ มีจักขุ
เป็นต้น และอิตถินทริยปุริสินทริยจัดเป็นรูป
อินทรีย์ ๑๑ คือ มนินทริย ๑ อินทรีย์คือ
เวทนา ๕ และอินทรีย์ ๕ มีศรัทธาเป็นต้น
จัดเป็นนาม ชีวิตินทริยจัดเป็นนามด้วย จัด
เป็นรูปด้วย อินทรีย์ ๓ ข้อหลัง ท่านไม่
ประสงค์เอาในที่นี้ เพราะเป็นโลกุตระ.

ทุกขสจฺจ นามณฺจ รูปณฺจ, สมุทฺยสจฺจ นาม,
อิตฺธานินิ อธิ นาธิปเปตานินิ โลกุตฺตรตฺตา.

ทุกขสัจจัดเป็นนามด้วย จัดเป็นรูปด้วย
สมุทัยสัจจัดเป็นนาม สัจจะนอกนี้ท่านไม่

^๑ ฉ. ตนฺติ ปาโล น ทิสฺสตี.

ปัจจุยกาเร อาทิโต คีณิ องฺคานิ นามํ, ประสงค์เอาในที่นี้ เพราะเป็นโลกุตระ.
 จตุตฺตปณฺจมานิ นามณฺจ รูปณฺจ, ฉณฺจสฺสตุตฺตม- องค์ ๓ ข้างต้น ในปัจจุยการจัดเป็นนาม
 องฺจมนวมานิ นามํ, ทสมํ นามณฺจเจว องค์ที่ ๔ และที่ ๕ จัดเป็นนามด้วย จัดเป็น
 นามรูปณฺจ, ปจฺจนิมานิ เทว ปจฺจเจกํ นามณฺจ รูปด้วย องค์ที่ ๖ ที่ ๗ ที่ ๘ ที่ ๙ จัดเป็น
 รูปณฺจจาติ เอวํ ตตฺถ ตตฺถ วุตฺตณฺยานุสาเรน นาม องค์ที่ ๑๐ จัดเป็นนามด้วย จัดเป็น
 อินฺทริยสจฺจปจฺจยการวเสนปี นามรูป- นามรูปด้วย ๒ องค์หลังแต่ละองค์จัดเป็น
 ปรีคฺคโท กาทพฺโพ. เอวํ ปน นามรูป- นามด้วย จัดเป็นรูปด้วย บัณฑิตพึงกระทำ
 ปรีคฺคทสฺส วิภาเคน กถเน ปโยชนํ การกำหนดนามรูป แม้โดยจัดเป็นอินทรีย์
 เหฏฺฐา วุตฺตเมว. สัจจะและปัจจุยการ ตามทำนองแห่งคำมัญย
 ที่ได้กล่าวแล้ว ในที่นั้น ๆ ด้วยประการ
 ดังกล่าวมาจะนี้. ก็ประโยชน์ในการกล่าว
 โดยวิภาคแห่งการกำหนดนามรูปอย่างนี้ ได้
 กล่าวไว้แล้วในหนหลังนั้นแหละ.

๖๖๙. กามํ เวทนาที่สุ อรูปธมฺเมสุ
 น อุตฺตรุตฺตรา วิย ปุริมปุริมา สุขุมา,
 ตถาปี สงฺฆมฺภูเนน วิการอาปชฺชนเก
 รูปธมฺเม อุปาทาย สพฺเพปิ เต สุขุมา
 เอวาติ อาท "สุขุมตฺตา อรูปี น
อุปฺภูจาทิ"ติ.

๖๖๙. บรรดาอรูปธรรมทั้งหลายมี
 เวทนาเป็นต้น อรูปธรรมที่เกิดขึ้นก่อน ๆ
 จะละเอียดเหมือนอย่างอรูปธรรมยิ่ง ๆ ขึ้น
 ไปก็หาไม่ได้ ก็จริงอยู่ แม้ถึงอย่างนั้น
 อรูปธรรมทั้งหมดเทียบกับรูปธรรมทั้งหลายที่
 ถึงความเปลี่ยนแปลง ด้วยการกระทบกันก็

คุณรัตนา-คุณศรีรัตน์ สุคนธ์พันธ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เป็นธรรมที่ละเอียดที่เดียว เพราะเหตุนี้
ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "อรุบยังไม่ปรากฏ
เพราะเป็นธรรมละเอียด".

สมมติตพพตี สมุเทว ลกขณาทีโต
วิมสิตพพตี มนสิกาตพพตี ตถา จิตเต
จเปตพพตี ปริคคเหตุพพตี ปริจเจท-
การิกาย ปณาย ปริจจิซช คเหตุพพตี.
วฏฐเปตพพตี อณมณมณ อสงกรโต
วินิจิตพพตี อัสสาตี โยคิโน. สุวิกขาลิตนตี
สุวิโสธิตี.

คำว่า ฟังพิจารณา คือ ฟังสอบสวนโดย
ลักษณะเป็นต้นอย่างถูกต้องที่เดียว. คำว่า
ฟังทำไว้ในใจ คือฟังตั้งไว้ในจิตอย่างนั้น.
คำว่า ฟังกำหนดถือเอา คือ ฟังกำหนดด้วย
ปัญญา ที่กระทำการกำหนดแล้วถือเอา.
คำว่า ฟังแยกแยะ คือ ฟังตัดสินโดยไม่
ปะปนกันและกัน. บทว่า อัสส โยค
โยคิโน. บทว่า สุวิกขาลิตี แปลว่า เป็นสิ่ง
ที่หมดจดดี.

อาทิกมฺมิกสฺส ทิ กมฺมฏฺฐานํ ปริคฺคณฺหนตฺสส
ยาว ฐมา สฺปริพฺยตฺตํ น อฺปติฏฺฐนฺตี,
ตาว เต ตปฺปฏิจฺฉาทกสมฺโมทฺพเลน อภิกฺขตา
อวิสุทฺธา นาม โหนตี, อสงฺกรโต
อฺปฏฺฐานาภาวโต อณฺมณฺณจ ชฺฐิตา. ยทา
ปน สมฺมสนาทีวธินา ตํ วิภูตํ โหตี, ตทา
เต สุวิกฺขาลิตา, นิชฺชฎา จ นาม โหนตี.

ก็เมื่อโยคาวจร ผู้เป็นอาทิกัมมิกะกำหนด
กัมมัญฐานอยู่ ธรรมทั้งหลาย ยังไม่ปรากฏ
แจ่มแจ้งคืออยู่เพียงใด ธรรมเหล่านั้น ก็ยัง
ถูกกำลัง คือสัมโมหะอันปกปิดธรรมนั้น
ครอบงำ ย่อมเป็นธรรมดาชื่อว่าไม่บริสุทธิ์
และยังคาบเกี่ยวกันและกัน เพราะไม่มี
ความปรากฏโดยไม่ปะปนกัน. แต่เมื่อใดนั้น

คุณรัตน-คุณศรีรัตน์ สุคนธ์พันธุ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เตนาท "ยถา ยถา หิ"^๑ติอาทิ.

ชัดเจนด้วยวิธีมีการพิจารณาเป็นต้น เมื่อ
นั้นธรรมเหล่านั้นหมดจดดีแล้ว และย่อมเป็น
สภาวะชื่อว่าไม่มีอะไรคาบเกี่ยว. ด้วย
เหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า
"ด้วยว่ารูปเป็นสิ่งสะอาดหมดจดดีไม่มีอะไร
คาบเกี่ยวโดยประการใด ๆ" ดังนี้.

อาทิกัมมิทสุส อรูปธมฺมา เยภุยุเยน
รูปธมฺเม อารพฺภ ปวตฺตนาภาเรน กถณํ
คจฺจนฺตึติ กตฺวา วุตฺตํ "ตทารมฺมณา
อรูปธมฺมา"ติ. เตเนว หิ เหฏฺฐา "ตสฺสเสว"
ปริคฺคหิตฺรูปสุส ทวารวเสน อรูปธมฺมา
ปากฺภา โหนตี"^๑ติ วุตฺตํ, น วตฺถวเสนาคิ.

ท่านอาจารย์กล่าวว่า "อรูปธรรมทั้งหลาย
อันมีรูปธรรมนั้นเป็นอารมณ์" ดังนี้ เพราะ
ทำอธิบายว่า อรูปธรรมทั้งหลาย ย่อมถึง
การถือเอา ด้วยอาการเป็นไปปรารภรูป-
ธรรมทั้งหลายโดยมาก แก่โยคาวจรผู้เป็น
อาทิกัมมิกะ. ก็ด้วยเหตุนี้แหละ ในตอนต้น
ท่านอาจารย์จึงกล่าวไว้ว่า "อรูปธรรม
ทั้งหลาย ย่อมปรากฏโดยเป็นทวารแก่
โยคาวจรนั้น ผู้มีรูปอันกำหนดแล้วอย่างนี้",
มิใช่ปรากฏโดยเป็นวัตถุ.

อิทานิ รูปปริคฺคโห อรูปปริคฺคหสุส
อุปายโย, อุปตฺถมฺโภ จาคิ ยถาวุตฺตมตฺถํ

บัดนี้ ท่านอาจารย์ประสงค์จะประกาศ
เนอความตามที่ได้กล่าวแล้วว่า การ

^๑ อายตี คเวสิตพพ.

อุปมาที่ ปกาเสตุ์ "ยถา ที"ติอาทิ วุตตฺ. กำหนดรูปเป็นอุปมา และเป็นการอุปถัมภ์
 มุขนิมิตตุนติ มุขสฺส ปฏิพิมพ์. แห่งการกำหนดกรุป ด้วยอุปมาทั้งหลาย
 จึงกล่าวคำมีอาทิว่า "เหมือนอย่างว่า...
มีอุปมาฉันใด". คำว่า เงาหน้า ได้แก่
 รูปเปรียบของหน้า.

ตฺตริทํ อุปมาสํสนฺทน์ : จกฺขุมา ปุริโส วย ในคำนั้น มีการเทียบเคียงอุปมาดังนี้ :
 โยคาวจโร, ตสฺส จกฺขุ วย โยคิโน โยคาวจรเปรียบเหมือนบุรุษผู้มีตาดำ ญาณ
 กมฺมฏฺฐานปริคฺคาทกณฺณํ, อาทาสํ วย กำหนดกรรมฐานของโยคี เปรียบเหมือนตา
 รูปปริคฺคโท, มุขนิมิตฺตํ วย อรูปปริคฺคโท, ของบุรุษนั้น การกำหนดรูป เปรียบเหมือน
 อาทาสสฺส อปริสฺสุทฺทกาโล วย รูปปริคฺคทสฺส แว่น การกำหนดกรุป เปรียบเหมือน
 อวิกฺขาลิตกาโล, ตทา มุขนิมิตฺตสฺส เงาหน้า เวลาที่การกำหนดกรุปไม่หมดจด
 อปณฺณายนํ วย รูปปริคฺคทสฺส อวิสฺสุทฺทาย เปรียบเหมือนเวลาที่แว่นมัวอยู่ การที่
 อรูปธมฺมานํ อนุฏฺฐานํ, อาทาสสฺส อรูปธรรมทั้งหลายไม่ปรากฏ เพราะความ
 ปุณฺปนํ ปริมชฺชนํ วย รูปปริคฺคทสฺส ปุณฺปนํ ที่การกำหนดกรุปยังไม่หมดจด เปรียบเหมือน
 วิโสธน์, สุปริมชฺชิตฺเต อาทาสเส สฺพยุตฺตํ ความไม่ปรากฏเงาหน้าในเวลานั้น การ
 มุขนิมิตฺตสฺส ปณฺณายนํ วย สฺวิกฺขาลิตฺเต กำหนดกรุปให้หมดจดบ่อย ๆ เปรียบเหมือน
 นิชฺชฎฺเฏ รูปปริคฺคทฺเต อรูปธมฺมานํ การชัดแว่นบ่อย ๆ การปรากฏด้วยดีแห่ง
 สฺกฺขุฏฺฐานนฺติ.^๒ อรูปธรรมทั้งหลาย ในเมื่อการกำหนดกรุป

^๑ ก. ...ปริคฺคทกณฺณํ.

^๒ ฉ. สฺกฺขุ อนุฏฺฐานนฺติ.

คุณรัตนา-คุณศรีรัตน์ สุคนธ์พันธุ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

หมดจดก็ไม่มีอะไรคาบเกี่ยว เปรียบเหมือน
ความปรากฏที่แห่งเงาหน้าชัดเจน ในแว่นที่
ชัดดีแล้ว.

อิมินา นเยน เตลคติโกปมาที่สปี ยถารห
อุปมาสนุหน เวทิตพพ. คิลปิฏจุนติ คิลจุนณ.
กตกกวจินติ กตกพีช. กลลกทหมนติ
ตนุกทหม.

พึงทราบการเทียบคำอุปมาตามควร แม้ใน
คำอุปมาทั้งหลาย มีคำอุปมาด้วยบุคคลผู้
ต้องการน้ำมันเป็นต้นโดยนัยนี้. คำว่า
แย้งงา ได้แก่ งาปน. คำว่า เม็คตุมกา
ได้แก่ พืชไม้ตุมกา. คำว่า ตมบาง ๑
ได้แก่ตมเล็กน้อย.

ตปปัจจันิกาติ^๑ ทสฺส อรูปธมม-
ปริกคาทกถาณสฺส วิพนุธภาเวน ปฏิปกฺขญฺคา
สมฺโมหาทิกิเลสา.

คำว่า ที่เป็นข้าศึกแก่ญาณกำหนด
อรูปธรรมนั้น ได้แก่ กิเลสมีสัมโมหะเป็นต้น
อันเป็นปฏิปักษ์ ด้วยความเป็นธรรมชาติ
กวางกันต่อญาณที่กำหนดอรูปธรรมนั้น.

อุจฺจฺฐาทีอุปมาสุ อิทํ มุขมตฺตสฺส ทสฺสนํ :
ยถา อุจฺจฺฐรสี คเหตุกาโม อุจฺจฺฐนิ อุจฺจฺฐนฺเต
ปกฺขิปิตฺวา เอกวารํ ทิววารํ ยนฺตกฺกมณ-
มตฺเตน อุจฺจฺฐรเส อนิกฺขมณฺเต น อุจฺจฺฐนิ

ในคำอุปมามี อ้อย เป็นต้น มีคำแสดงพอ
เป็นแนวทางตั้งต่อไปนี้ : คนต้องการ
น้ำอ้อยใส่อ้อยเข้าไปในเครื่องที่บอ้อย เมื่อ
น้ำอ้อยยังไม่ทันออก ด้วยเพียงเครื่องที่

^๑ ฉ. ตปปัจจันิกกิเลสาคติ.

จเหตุวา กจฺจติ, ยถา วา โจเร เเดินไปได้ครั้งเดียวหรือสองครั้ง ก็มีได้ทั้ง
 กเหตุวา เตหิ กตกมฺม ชานิตุกาโม อ้อยไป ฉนฺได อีกอย่างหนึ่ง เจ้าหน้าที่
 ทฺวิตฺติปฺปหารมตฺเตน เตะสุ ตมตฺถํ จับโจรได้ ต้องการจะรู้ความผิดที่พวกมันทำ
 ออกเณฺตฺเตสุ เตะ น มุณฺจติ, ยถา วา ปน เมื่อมันยังไม่บอกความนั้น ด้วยเพียงเขี่ย
 โคทมโก^๑ โคนํ ทเมตฺตุกาโม ฐุํ สองสามที ก็ยังไม่ปล่อยพวกมันไป ฉนฺได
 นิโยเชตฺวา^๒ เอกวารํ ทฺวิวารํ ตสฺมึ ปเณ ก็อีกอย่าง คนฝึกโคต้องการจะฝึกโค จึงจับ
 ออกจฺจนฺเต น วิสฺสชฺเชติ, ยถา จ ทธี เทียมแอก เมื่อมันไม่ยอมเดินไปตามทาง
 มนฺเตตฺวา นวณฺตี กเหตุกาโม ทธิกลสิยฺม ที่สองที ก็ยังไม่ปลคมัน อนึ่ง คนต้องการ
 มนฺถํ ปกฺขิปิตฺวา สกึ, ทฺวิกฺชตฺถุํ วา มนฺถสฺส จะกวนนมสํ ถือเอาเนยชั้น ใส่นมผงลง
 ภมฺนตฺเตน นวณฺตีเต อนุปฺปชฺชนฺเต น ทธี ในหม้อนมสํ เพียงกวขนมผงครั้งเดียว
 จเหตุเตติ, ยถา วา ปน มจฺเจ ปจิตฺวา หรือสองครั้ง เมื่อยังไม่เกิดเป็นเนยชั้น
 ขาทิตฺตุกาโม เอกวารํ ทฺวิวารํ อคฺคิทาน- ก็ยังไม่ทิ้งนมสํเสียฉนฺได อีกอย่างหนึ่ง
 มตฺเตน มจฺเจสุ อปจฺจนฺเตสุ น เตะ คนต้องการจะปิ้งปลากิน เพียงปิ้งไฟกลับ
 จเหตุเตติ. สองกลับ เมื่อปลายยังไม่ทันสุก ก็ยังไม่
 ทิ้งปลาเหล่านั้น ฉนฺได.

^๑ ฉ. ทฺวิตฺติป...

^๒ ฉ. โคทมมโก.

^๓ ฉ. ฐุเร ตํ โยเชตฺวา.

"อถ โข ตํ^๑ บุนบุนัน ปริมชชตี"ติ เอตถ บัณฑิตพึงประกอบเนื่อความอุปมาในที่ทุกแห่ง
 วุตตนยานุสาเรน "อถ โข ตํ^๑ อัจฉยนเต ด้วยคำเป็นต้นว่า "ครั้งนั้นแล เขาย่อม
 บุนบุนัน อูปปีเพตี"ติอาทีนา สัพพตถ หนี้อ้อยนั้นบ่อย ๆ ในเครื่องหนี้อ้อย" ตาม
 อุปมตโต โยเชตพโพ. ทำนองแห่งคำมีนัยที่ได้กล่าวแล้ว ในคำนี้ว่า
 "ครั้งนั้นแล เขาย่อมช้คแวนั้นบ่อย ๆ เข้า"
 ดังนี้.

**อรุปธมมานัน อุปุฏฐานาการกถา
 วณณนา**

๖๗๐. อากิริยณฺติ อภิมุขา โทณฺติ
 เอเตหิตี อาการา, อรุปธมมานัน
 อุปุฏฐานสฺส มุขภูตา พุสนานุกวน-
 วิชาณนูปการาติ อาท "อรุปธมมา ตี
อากาเร อุปุฏฐนตี"ติอาที.

**พรรณนากถาวักวฮาการปรากฎ
 แห่งอรุปธรรม**

๖๗๐. ธรรมทั้งหลาย ย่อมเรียราย
 ไปทั่ว คือ ย่อมแผ่ชื้อหน้า ด้วยสภาวะ
 เหล่านี้ เหตุนี้ สภาวะเหล่านี้ ชื่อว่า
 อาการ แปลว่า เป็นเครื่องเรียรายไปทั่ว
 ได้แก่ประการคือ ความถูกต้อง ความเสวย
 และความรู้แจ้ง อันเป็นแนวแห่งความ
 ปรากฎของอรุปธรรมทั้งหลาย เพราะ

^๑ ฉ. น.

เหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่ามีอาทิว่า
"รูปธรรมทั้งหลาย ย่อมปรากฏด้วยอาการ
๓ อย่าง" ดังนี้.

อารมณ์เน อารมฺมณ ปวตฺตมาเนสุ จิตฺตเจตสีเกสุ
อสติปิ ปุพฺพาปริเย ผุสฺนลกฺขโณ ผสฺโส
ตฺตถ สพฺพปจฺมํ อภินิพตฺนโต วย โทคฺคิ
วุตฺตํ "ปจฺมาภินิปาโต ผสฺโส"ติ. เตนฺสุส
ผุสฺนากาเรน สุปากฺกภาเวน อฺปฺภูจฺจํ
ทสฺเสติ.

แม้แม้ยังไม่มีจิตและเจตสิก ที่เป็นไปอยู่ใน
อารมณ์ ผัสสะ อันมีการถูกต้องในอารมณ์ทั้ง
ในตอนต้นและตอนปลายเป็นลักษณะ ก็ย่อม
เป็นเหมือนกับตกลงเฉพาหน้า ก่อนรูป-
ธรรมทั้งหมด ในบรรดาจิตและเจตสิก
เหล่านั้น เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึง
กล่าวว่า "การที่รูปธรรมที่ตกลงมาเฉพา
หน้าที่แรก ชื่อว่า ผัสสะ". ด้วยเหตุนี้
ท่านอาจารย์จึงแสดงความปรากฏ โดย
อาการถูกต้องของผัสสะนั้น ด้วยภาวะที่
ชัดเจนคือ.

ผสฺเส ปน อฺปฺภูจฺเจเต ยสฺมี อารมฺมณเ โส
ผสฺโส, ตสฺส อฺนุภวณลกฺขณา เวทนา,
สณฺชานนลกฺขณา สณฺหา, อายฺหุณลกฺขณา
เจตนา, ปฏฺวิชานนลกฺขณํ วิณฺยาณนฺติ

ก็เมื่อผัสสะปรากฏแล้ว ผัสสะนั้นอยู่ใน
อารมณ์ใด เวทนามีการเสวยอารมณ์นั้น
เป็นลักษณะ สัญญามีความจำอารมณ์นั้นเป็น
ลักษณะ เจตนามีการประมวลมาซึ่งอารมณ์

วิสุทธิธรรมทรรคภา.บ-ท. ๑-๑๑

ท่านสุตฺตมฺยงฺกา อายฺหุจฺจ โกศล
สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อิมปิ ปากฎา โทหนตตี อาห "ตัมปยุตฺตา
เวทนา"ติอาทิ.

นั้นเป็นลักษณะ วิญญานมีการรับรู้อารมณ์นั้น
เป็นลักษณะ เพราะเหตุนี้แม้ธรรมเหล่านี้
ก็เป็นธรรมปรากฏดังนี้ ท่านอาจารย์จึง
กล่าวคำมีอาทิว่า "เวทนาอันสัมปยุตกับ
ผัสสะนั้น" ดังนี้.

เอว สลกฺขณสงฺเขปโต จตุธาตฺววจฺจน-
วเสน ผสฺสมุเขน อรูปปริคฺคหํ ทสฺเสตฺวา
อิทานิ วิตุถารโต จตุธาตฺววจฺจนวเสน ตํ
ทสฺเสตฺตํ "ตถา เกเส"ติอาทิ วุตฺตํ. ตตฺถ
เกเส ปฐวีธาตฺติ เกสสงฺขาเต ปฐวี-
โกฏฺจาเส ปฐวีธาตฺ. สลกฺขณวิภตฺติโต^๑
หิ ธาตฺววจฺจนทสฺสนเมตฺ.

ท่านอาจารย์ครั้งแสดงการกำหนดคอรูป ตาม
แนวผัสสะ เกี่ยวกับการกำหนดธาตุ ๔ โดย
ย่อลักษณะของตนอย่างนี้แล้ว บัดนี้ ประสงค์
จะแสดงการกำหนดคอรูปนั้น เกี่ยวกับการ
กำหนดธาตุ ๔ โดยพิสดาร จึงกล่าวคำมี
อาทิว่า "โดยนัยเดียวกันนั้น" เมื่อโยคาวจร
กำหนดธาตุโดยพิสดารว่า ปฐวีธาตุ ในผม
มีลักษณะแข็งแข็ง" ดังนี้. ในคำนั้น คำว่า
ปฐวีธาตุในผม ได้แก่ ปฐวีธาตุในส่วนของ
ปฐวีที่เรียกว่าผม. ก็ข้อนี้ เป็นคำแสดงการ
กำหนดธาตุโดยจำแนกลักษณะของตน.

บุณฺปิ ทฺวินฺนํ ธาตฺววจฺจนานํ วเสน
เวทนามุเขน อรูปปริคฺคหํ ทสฺเสตฺตํ

ท่านอาจารย์ ประสงค์จะแสดงการ
กำหนดคอรูปตามแนวเวทนา เกี่ยวกับการ

^๑ ฉ. ลกฺขณวิภตฺติโต.

"เอกสภา"คืออาทิ วุคฺคํ. ตตฺถ ตสฺส^๑
รสาณุกวนกเวทนาติ ฌทฺธภาวสงฺฆาตสฺส
โผฏฺฐพฺพสภาวสฺส อุนฺกวนวเสน ปวตฺต-
เวทนา.

กำหนดธาตุทั้ง ๒ อย่าง แม้ต่อไป จึงกล่าว
คำมีอาทิว่า "เมื่อโยคาวจรท่านหนึ่ง"ดังนี้.
ในบรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เวทนาอัน
เสวยรส แห่งสภาวะคือความขันแข็งนั้น
ได้แก่ เวทนาอันเป็นไปเกี่ยวกับการเสวย
สภาวะแห่งโผฏฐัพพะ กล่าวคือ ความ
กระต้าง.

อปฺรสุสาติ เอตฺถาปิ วุคฺคตฺนเยเนว
สมฺปนฺนุโธ เวทิตฺตฺพฺโพ. ตตฺถ อารมฺมณ-
ปฏฺวิชานนฺติ ฌทฺธตาสงฺฆาต-
โผฏฺฐพฺพารมฺมณปฏฺวิชานนํ. กายทฺวาราร-
ภินิปาตํ,^๒ เกวลํ วา มโนทฺวาริกชว-
นวิญฺญาณมาห. ตตฺถ "ปฺรสุธาตุ
กฺกขฺพลฺกฺขณา"ติ ปฏฺวิชานาติ, อิตฺรํ ปน
กฺกขฺพลฺกฺขณปฏฺวิชานนฺตฺตเมวาติ.

แม้ในคำว่า เมื่อโยคาวจรอีกท่านหนึ่ง
นี้ ก็พึงทราบการเชื่อมกันตามนัยที่กล่าวแล้ว
นั้นแหละ. ในคำนั้น คำว่า รับรู้อารมณ์
ได้แก่ รับรู้อารมณ์ คือ โผฏฐัพพะกล่าวคือ
ภาวะกระต้าง. ท่านอาจารย์กล่าวถึง การ
ตกลงไปเฉพาะทางกายทวาร หรือกล่าวถึง
ชวณวิญญานทางมโนทวารอย่างเดียว. ก็
ชวณวิญญานทางมโนทวารนั้น ย่อมรับรู้
"ปฺรสุธาตุมีลักษณะขันแข็ง" ส่วนการ

๑ ม. ตทารมฺมณ.
๒ ฉ. กายทวารารภินิหตํ,

ท่านผู้หญิงยุภา อายุรกิจโกศล
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วสุทฺธมวาทเมตฺเตปิ

ตกลงไปเฉพาะหน้า ทางกายทวารนอกนี้
เป็นเพียงรับรู้ลักษณะเข้้นแข็งเท่านั้นแล .

เอเตเนว อุปาเยนาติ ยวาย ยวาย ค้ำว่า โดยอุบายนั้นแล ความว่า
สลกขณสงฺเขปโต, สลกขณวิภคฺติโต ท่านอาจารย์ ครั้นแสดงการกำหนดรูป
จตุธาตววจฺจานวเสน^๑ รูปปริกคหํ เกี่ยวกับกำหนดธาตุ ๔ โดยย่อลักษณะของ
ทสฺเสตฺวา ตตฺถ จิตฺตสฺส ผสฺสาทิมฺเขน คน โดยจำแนกลักษณะของตน แล้วได้แสดง
อรูปรปริกคฺคหนฺปาโย^๒ ทสฺสีโต, เอเตเนว อุบายกำหนดกรรูป โดยแนวแห่งอรุปรธรรม
อุปาเยน. กมฺมสมฺภูจฺจาเน^๓ เกเสติ มีผัสสะเป็นต้น แก่โยคาวจรผู้ตั้งอยู่ในการ
จตุสมฺภูจฺจานเกสโต นิตฺถาริตะ กมฺม- กำหนดรูปนั้น นี้ ใด โดยอุบายนั้นแล.
สมฺภูจฺจาเน^๓ เกเส. ค้ำว่า ในผมอันมีกรรมเป็นสมฺภูจฺจํ คือ
ในผมอันมีกรรมเป็นสมฺภูจฺจํที่ได้ขยายความ
จากผมอันมีสมฺภูจฺจํ ๔.

กฺกขพลฺกขณาติ อาทินา นเยนาติ เอตฺถ^๔ ด้วยอาทิ-คัพฺท ในค้ำนี้ว่า โดยนัยมีอาทิว่า
อาทิ-สทฺเทน น เกวลํ "ปกฺขมรณลกฺขณา ปฐฺวีธาตุมิความเข้้นแข็งเป็นลักษณะ บัณฑิต
อาโปธาตุมิ"ติ อาทิลกฺขณวิเสเสน^๕ สทฺธิ พึงเห็นว่า จะเป็นธาตุนั้นพร้อมกับความต่าง

^๑ ฉ. จ ธาตววจฺจานวเสน.

^๒ ฉ. อรูปปริกคฺคหนฺปาโย.

^๓ ฉ. กมฺมสมฺภูจฺจานเกเส.

^๔ ฉ. อัย ปาโจ น ทิสฺสตี.

^๕ ฉ. อาทินา ลกฺขณวิเสเสน.

ท่านผู้หญิงยุภา อายุรภิจโกศล

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ภูตบุปผาสาทลภขณา วา^๑"ติอาทีนา" นเยน
ธาคุโย ปริกคณนตสส "ปจมาภินิปาโต
ผลุโส, ตั สมปยุตตะ เวทนา"ติ สัพพ
โยเชตพพ.

"จักขุธาคู มีลักษณะเป็นความใสแห่งภูตรูป
ที่ควรแก่การกระทบรูปร่าง มีลักษณะเป็น
ความใส แห่งภูตรูปอันมีกรรมเป็นสมุฏฐาน
มีความต้องการดูเป็นต้นเหตุบ้าง" ดังนี้ ฟัง
ประกอบคำทั้งหมดว่า "การที่อรูปธรรม
ตกลงมาเฉพาะหน้าที่แรก ปรากฏว่า ชื่อ
ผัสสะ ต่อไปเวทนาอันสัมปยุตกับผัสสะนั้น
ปรากฏว่า ชื่อเวทนาชั้น^๑" ดังนี้.

ตถา "ยถาวุตตลภขณาย จักขุธาคูยา
รसानุกวนกเวทนา เวทนาภูชนุโร"ติอาที
โยเชตพพ. ตถา "ยถาวุตตลภขณา
จักขุธาคู"ติ, "อารมมณญวิชานัน วิณณณ
วิณณณภูชนุโร"ติอาทีนา สัพพ โยเชตพพ.
อายตนาทิวเสน รูปปrikคหมุเชสุปี เอเสว
นโย.

ฟังประกอบคำมีอาทิว่า "เวทนาอันเสวยรส
แห่งจักขุธาคู ซึ่งมีลักษณะตามที่กล่าวแล้ว
ปรากฏชื่อว่าเวทนาชั้น^๑". อนึ่ง บัณฑิต
ฟังประกอบคำทั้งปวง โดยนัยมีอาทิว่า
"จักขุธาคู มีลักษณะตามที่กล่าวแล้ว"
"วิณณณอันรับรู้ารมณ จักเป็นวิณณณชั้น^๑".
แม้ในแนวเกี่ยวกับการกำหนดรูป เกี่ยวกับ
อายตนะเป็นต้น ก็มีนัยนี้แหละ.

^๑ อภุจสาสินี. ๕๙๒.

๖๗๑. ยถา นาม เหฏฺฐิมชฺฌานํ
 สุภาวิตํ วสีภาवं ปาปิตเมว อปริชฺฌานสฺส
 ปาทกํ ปทญฺจานํ โทติ, น ปฏฺฐิตทฺธมตฺตํ,
 เอวํ รูปปริกฺขโท สุวิสุทฺโธ นิชฺชงฺโก
 นิกฺกมุโข เอวํ อรูปปริกฺขทฺสส ปาทกํ
 ปทญฺจานํ โทติ, น อวิสุทฺโธ, ตสฺมา
 รูปารูปสฺส เอกเทเสปิ อนุปฺภุจิตे โส
 อวิสุทฺโธ เอว นาม โทติ, ปเคว พหุสฺส
 อนุปฺภุจิตะสุติ ทสฺเสนโต อาท "สเจ ที"ติ-
 อาที. ปพฺพเตยฺยา กาวิ วีย พาลา
 อพฺยตฺตา อเชตฺตคณฺญ.

๖๗๑. ท่านอาจารย์ เมื่อจะแสดงว่า
 ฌานชั้นต่ำ ที่เจริญดีแล้วทำให้ถึงความเป็น
 วสีนั่นเอง ย่อมเป็นหลักฐานอย่างเลวของ
 ฌานชั้นสูง ฌานที่เพียงแต่ได้มา หาเป็น
 หลักฐานไม่ ฉนฺใด การกำหนดรูปที่
 หมคจคคิ ไม่มีอะไรคาบเกี่ยว ไม่มีอะไร
 บิดบังนั่นเอง ย่อมเป็นหลักฐานอย่างเลว
 ของการกำหนดอรุปร การกำหนดรูปที่ไม่
 หมคจคคิหาเป็นหลักฐานไม่ ก็เหมือนฉนฺนั้น
 เพราะเหตุฉนฺนั้น แม้เมื่อส่วนหนึ่งของรูปและ
 อรุปร ไม่ปรากฏ การกำหนดรูปฉนฺนั้น ย่อม
 ชื่อว่ายังไม่บริสุทธิ์นั่นเอง จะบวยกล่าว
 ไปไยถึงเมื่อส่วนมากไม่ปรากฏ ฉนฺนี้ จึง
 กล่าวคำมีอาทิวา "เพราะถ้าว่า" ฉนฺนี้.
เหมือนโคที่หากินบนภูเขา โง่ ไม่ฉลาด
 ไม่รู้จักเขต.

ขกฺเคนาติ ขกฺคกฺเคน. สมฺกคฺคนติ
 มณฺชฺสาสทิสํ มหาสมฺกคฺคํ. อปริกฺขทิตกมฺมญฺ-
 จานสฺส อวิภตฺตํ วีย อฺปนฺนทฺนตฺมปิ นามรูปํ

คำว่า คัวยคาบ คือ คัวยปลายคาบ.
 คำว่า ผอบ ได้แก่ ผอบใหญ่คล้ายหีบ. ท่าน
 อาจารย์กล่าวการเปิดผอบ และการผ่า

คุณอนงค์, คุณหญิงอัมพวัน, คุณระพีพรรณ, คุณสมนึก, คุณไชศรี, คุณสิริพร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิภคตสภาวเมว, ตสฺส จ วิภาโค เเงาตาลค้วภาวะเป็นตัวอย่าง เพื่อแสดง
 กมฺมฏฺจานปรคฺคเหสุ ปากโฏ โทตีติ จ ว่า นามรูป แม้ปรากฏเหมือนอย่างมิได้
 ทสฺสนตฺถํ สมุคฺควิวรณํ, ยมกตาลกนฺท- แบ่งแยกแก่บุคคลผู้มีได้กำหนดกรรมฐาน ก็มี
 ผาลนณฺจ นิตฺสสนภาเวณ วุตฺตํ. สภาวะแบ่งแยกนั่นเอง และว่า ก็การ
 ยมกตาลกนฺทํ ทิ ภินฺนสนฺตानมฺปิ อภินฺนํ วิย แบ่งแยกนามรูปนั้น ย่อมปรากฏในการ
 อูปฏฺจชาติ, เอวํ รูปารูปธฺมาติ. กำหนดกรรมฐาน. ก็เงาตาลค้ว แม้มีรอยต่อ
 ที่แยกกัน ก็ปรากฏเหมือนไม่แยกกัน รูป-
 ธรรมและอรูปธรรม ก็เหมือนฉนั้นแล.

สพฺเพปิ เตภูมิกเก ธมฺเม นามณฺจ รูปณฺจชาติ
 เทวธา ววฏฺจเปตีติ เอตถ กิณฺจาปิ
 สพฺพ-สทฺโท อนวเสสปรียาทายโก,
 นามรูปภาโว ปน อณฺณมณฺณวิรุโรติ น
 ตทฺถยํ สมุทายวเสน ปรีสมายเปตพฺพํ,
 ตสฺมา "ยเตตถ นมนลกฺขณํ, ตํ นามํ. ยํ
 รูปนลกฺขณํ, ตํ รูปน"ติ เอวํ เทวธา
 ววฏฺจเปตีติ อตฺถโก.

ในคำว่า โยคาวจรย่อมกำหนดธรรมทั้ง-
หลาย อันเป็นไปในภูมิ ๓ ทั้งสิ้น แยกเป็น
๒ ส่วน คือ นาม ๑ รูป ๑ นี้ ศัพท์ว่า
 ทั้งสิ้น เป็นคำกำหนดถือเอาไม่มีส่วนเหลือ
 ก็จริง ถึงอย่างนั้นความเป็นนามและรูป
 แยกกันและกัน เพราะเหตุนั้น นามและรูป
 ทั้ง ๒ นั้นไม่พึงให้สำเร็จลง โดยรวมกัน
 เพราะเหตุนั้น จึงมีความว่า ย่อมกำหนด
 แยกเป็น ๒ ส่วนอย่างนี้ว่า "ในนามและรูป
 ทั้ง ๒ นี้ สิ่งใดมีความนุ่มไปเป็นลักษณะ
 สิ่งนั้น เป็นนาม สิ่งใดมีความแปรผันไป
 เป็นลักษณะ, สิ่งนั้นเป็นรูป" ดังนี้.

คุณอนงค์, คุณหญิงอัมพวัน, คุณระพีพรรณ, คุณสมนึก, คุณไชศรี, คุณสิริพร
 สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เอวํ ววฏฺฐเปทุโตเยว จ ตทฺถุยวินิมุตฺตสฺส ก็โยคาวจร ผู้กำหนดแยกอยู่อย่างนั้นนั่นแล
 เตะภูมิกธฺมเมสฺส กสฺสจฺจ ฐมฺมสฺส อภาวโต ท่านเรียกว่า "กำหนดธรรมทั้งหลายอันเป็น
 "สพฺเพปิ เตะภูมิกเก ฐมฺเม นามนฺจ รูปนฺจาคิ ไปในภูมิ ๓ ทั้งสิ้น แยกเป็น ๒ ส่วน คือ
 เทวธา ววฏฺฐเปตี"ติ วุจฺจติ. "นามนฺจ นาม ๑ รูป ๑" เพราะในบรรดาธรรมอัน
 รูปนฺจาคิ"ติ เอเตเนว ตสฺส ทฺวิธภาเว เป็นไปในภูมิ ๓ ไม่มีธรรมอะไร ๆ ที่พ้นไป
 สิทธิเช "เทวธา ววฏฺฐเปตี"ติ อิทิ จากนามและรูปทั้ง ๒ นั้น. เมื่อความที่นาม
 นามรูปวินิมุตฺตสฺส อณฺณสฺส อภาวทสฺสนตฺถํ. และรูปนั้นสำเร็จเป็น ๒ อย่าง ด้วยคำว่า

เตเนวาท "นามรูปมตฺตโต อุตฺถน"ติอาทิ. ด้วยเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวคำมีอาทิ
 "สพฺเพปิ เตะภูมิกเก ฐมฺเม"ติ ปุน^๑ ว่า "นอกจากเป็นเพียง นามรูปแล้ว"
 สพฺพคฺคทณฺณเจตฺถ สมนฺนปคฺสฺส ฐมฺมสฺส ดังนี้. ส่วนศัพท์ว่า "ธรรมทั้งหลายอันเป็น
 อนวเสสสิตฺตพฺพตาย^๒ วุจฺจติ. ตถฺหิ อนวเสสโต ไปในภูมิ ๓ ทั้งสิ้น" ในที่นี้ ท่านกล่าวไว้
 ปริณฺเฑยฺยํ เอกํสโต วิรชฺชิตฺตพฺพํ, ตโต จ เพราะความที่ธรรม อันควรแก่การพิจารณา
 จิตฺตํ วิราชยํ ปโมเจตฺตพฺพํ. เป็นสภาวะที่ไม่พึงให้มีส่วนเหลือ. จึงอยู่
 ธรรมชาตินั้น ควรกำหนดรู้โดยไม่มีส่วน-

^๑ ฉ. ปน.

^๒ ฉ. สมนฺนปคฺสฺส... อนวเสสสิตฺตพฺพตาย.

คุณวิโรจน์-คุณประภา อำนวยรัตน์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เหลือ ควรคลายกำหนดโดยส่วนเดียว และ
เพราะเหตุนั้น จิต ภิกษุก็ควรคลายกำหนด
ปลดเปลื้องไป.

เตนทา ภควา :

"สพฺพํ ภิกฺขเว อนภิชานํ อปริชานํ
ตตฺถ จิตฺตํ อวิราชยํ อปฺปชหํ
อภพฺโพ ทฺถชกฺขชยา. สพฺพณฺจ
โช ภิกฺขเว อภิชานํ ปริชานํ
ตตฺถ จิตฺตํ วิราชยํ ปชหํ ภพฺโพ
ทฺถชกฺขชยา"ติ."

ยถิ เตภูมิกํ ฐมฺมชาตํ อนวเสสโต
คหิตํ "นามรูปนฺ"ติ, ยํ อิตฺโต พาทิรเกหิ
ปทตฺถภาเวน ปริกฺกปิถํ, เสยฺยถิ ?
ปกตฺติอาทิ ทฺรพฺยาทิ ชีวาทิ กายาทิ, ตตฺถ
ถถิ ปฏฺธิชฺชิตฺตพฺพนฺติ ?

ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า :

"คฺกูรภิกฺขุทฺถหลาย ผู้ที่ไม่รู้ยัง ไม่
กำหนดรู้สิ่งทั้งปวง ไม่คลายกำหนด
ยังละไม่ได้ซึ่งจิตในสิ่งทั้งปวงนั้น ยัง
เป็นผู้ไม่ควรเพื่อความสิ้นทุกข์. คฺกูร
ภิกฺขุทฺถหลาย ส่วนผู้ที่รู้ยัง กำหนดรู้
สิ่งทั้งปวง คลายกำหนด ละได้ซึ่งจิต
ในสิ่งทั้งปวงนั้น เป็นผู้ควรเพื่อความ
สิ้นทุกข์" ดังนี้.

ถามว่า ถ้าธรรมชาติอันเป็นไปใน
ภูมि ๓ ท่านถือเอาโดยไม่มีส่วนเหลือว่า
"นามรูป" ดังนี้ ไชรั ลัทธิใด ที่คนพวก
นอกจากศาสนานี้ กำหนดเอาโดยเป็นความ
หมายเฉพาะบท เช่น ประภคฺติเป็นต้น

๑ ลั. สฟา. ๑๘/๒๑, ๒๓.

ทรัพย์เป็นต้น ชีวะเป็นต้น กายเป็นต้น,
ในลัทธินั้นควรปฏิบัติอย่างไร ?

อุมมตตกวิปปลาปสทิสเส^๑ อสมมาสมพุทฺธ-
ปเวทิตเต กา ตตฺถ อณฺณา ปฏิปตฺติ
อณฺณตฺร อชฺฌเปกฺขนโต. อถวา เตปิ
นามรูปนุโตคธภาวาวาสเนน นิจฺจิตฺตา
เอวาทิ เวทิตพฺพา. กถิ ? ปกฺติ, มหา,
อหังกาโร, ตมฺมตฺตานิ, อินฺทฺริยานิ, ภูตานิ,
ปุริโสติ เอเต ปกฺติอาทโย.

ข้อนี้ ขอตอบว่า ในลัทธินั้น มิใช่พระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าทรงประกาศไว้ เป็นเหมือนกับ
ความเพ้อไปอย่างคนบ้า จะมีข้อปฏิบัติอะไร
อื่น นอกจากวางเฉย. อีกอย่างหนึ่ง ลัทธิ
แม่เหล่านั้น ฟังทราบทั่วว่า ตักสินที่เดียว
เกี่ยวกับความเป็นสิ่ง ที่จัดเข้าอยู่ในนามรูป
และความไม่เป็น. ข้อนี้อย่างไร ? อรรถ
เหล่านั้น ก็ ประกฤติ มหัต อหังการ
คันมาตระ, อินทรีย์, ภูต, บุรุษะ ชื่อว่า
อรรถมีประกฤติเป็นต้น.

ตตฺถ สมฺภาเวน ปวตฺตมานานํ สตฺตรชตม-
สงฺขาทานํ สุขทุกฺขโมหานํ สมฺหาโย
ปกฺติสมฺหาโย^๒ ปกฺติ, ปธานนฺติ จ วุจฺจติ.
สตฺตมตฺตสมฺปเวทนีโย มหา, พุทฺธิติ เกจิ.

ในบรรดาอรรถเหล่านั้น ความรวมกันแห่ง
สุขทุกข์และโมหะ คือความรวมแห่งประกฤติ
ที่เรียกว่า สัตวะ รัชะ ที่เป็นไปด้วยภาวะ
เสมอกัน ท่านเรียกว่า ประกฤติ และว่า

^๑ ฉ. อุมมตตกวิปลาสสทิสเส.

^๒ ฉ. อัย ปาโล น ทิสสติ.

สตุตรชาที่สุ อภิมาโน อหังกาโร, อสมิ-
มคตาคติ เกจิ.

ประธาน. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า ความ
รวมที่ประกาศแต่เพียงสัตว์ะ ชื่อว่า มหัต
ได้แก่ พุทธิ. ในบรรดาคุณมีสัตว์ะ และระชะ
เป็นต้น อภิมานะ ชื่อว่า อหังการ อาจารย์
บางพวกกล่าวว่า เป็นเพียงอัสมิ ก็ยึดถือ
ว่าเป็นเรา.

สหุทสสุสรุปรสคนธา ตมมตตานิ อณณมณณ-
วิสิฏฺจัน ปจวิอาทินิ เอกตุตรตาทสฺสนโต
เอกตุตรานิ ตมมตตานีติ วิชฺฌวาสิเอก-
ลกฺขณฺเหติ ตมมตฺเตหิ เอกลกฺขณาทิวีเสสา
สชฺชียนฺติ, สุขุมภาเวน ปน เนสี
สมฺปเวสนโต เอกตุตรตาคติ เกจิ.

เสียง ผัสสะ รูป รส และกลิ่น ชื่อว่า
ต้นมาตระ เพราะแสดงถึงความที่ธาตุ
ทั้งหลายมีปฐวีธาตุเป็นต้น ซึ่งต่างจากกัน
และกันเพิ่มขึ้นอีกหนึ่ง การเพิ่มขึ้นอีกหนึ่ง
เป็นต้นมาตระ เพราะเหตุนี้ ความต่างกัน
ที่มีลักษณะเดียวกัน ท่านจัดเข้ากับต้นมาตระ
ซึ่งมีลักษณะเดียวกับมีคที่แทง อาจารย์
บางพวกกล่าวว่า ความที่เพิ่มขึ้นอีกหนึ่ง
ก็เพราะต้นมาตระเหล่านั้น ผนวกเข้าด้วย
ความเป็นสุขุมรูป.

โสคาทินิ ปณฺจ สวนาทิวุคฺคิกานิ
พฺพธิทฺธิยานิ, วจนาทานวิจฺจณฺสฺสคฺคานนท-

อินทรีย์ ๕ มี โสคะเป็นต้น ซึ่งมีความ
เป็นไปด้วยการไคยีนเป็นต้น ชื่อว่า

๑. ฉ. เอกลกฺขณา วิเสสา สชฺชียนฺติ.

กิจจานิ วาจาทีนิ ปณจ กมฺมินฺทริยานิ. มโน พฺพธฺนฺทริย (อินฺทริย คือ ความรู้ ญาเณนทริย ๕ อันทริย ๕ มีปากเป็นต้น ซึ่งมี อารทฺธานิ ปจฺวึทฺทกอกฺคิวกายฺอากาศานิ หน้าที่พูด (ปาก) จับ (มือ) เที้ยวไป ภูตานิ, เจตนาสภาโว ปุริโสติ เอว (เท้า) ถ่ายหนักเบา (ทวารหนัก ทวาร- ปกฺคิอาทีนิ สรุปโต เวทิตพฺพานิ. ชื่อว่า กรรฺมินฺทริย. มนัสเป็นอันตฺกณะ (คือทำภายใน) อายตนะนอกนี้ เป็น พาทฺรทฺกณะ (คือทำภายนอก). ดิน น้ำ ไฟ ลม และอากาศ ซึ่งเริ่มต้นด้วยกลิ่น เป็นต้น ชื่อว่า ภูต สภาวะ คือ เจตนา ชื่อว่า ปุรุชฺ บัณฑิตพึงทราบลัทธิมีประภคฺติ เป็นต้น โดยสรุปด้วยประการดังกล่าวมา ฉะนี้.

ตตฺถ หิ ปกฺคิ ตาว สุขทุกฺขโมห- ก็ในบรรดาคำเหล่านั้น เบื้องต้น มตฺตตาย นามิ, สมวิสมภาวาปตฺติโต ประภคฺติจัดเป็นนาม เพราะความเป็น อนิจฺจา, ทุกฺขา, สงฺขตา จ อาปนฺนา. เพียงสุข ทุกข์ และโมหะ ต้องเป็นสิ่งที่ มหาปี "ตสฺมา อาลิงฺคโต" ลิงฺควิเสสา- ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นสังขตะ เพราะ มตฺโต มหา อุปฺปชฺชตี"ติ วจนฺโต, พุทธิ- ถึงความเป็นสิ่งที่สม่าเสมอ และปราศจาก

๑ ฉ. อลึงคโต.

ภวานุชานนโต จ นาม, อนิจจัง, ความสม่ำเสมอ. แม้หัต ก็จัดเป็นนาม
สังขตเมว จ อาปนัน.

เพราะกล่าวไว้ว่า "มัต เป็นเพียงความ
ต่างของลักษณะ ย่อมเกิดจากสิ่งที่ไม่มี
ลักษณะนั้น" และเพราะยอมรับความเป็น
พุทธิ ต้องเป็นสิ่งไม่เที่ยง เป็นสังขตะ
เหมือนกัน.

"ตสฺมา มหโต ฉ วิเสสา สขฺชียนตี"ติ
สกกฺเก^๑ วจนโต "อสมึ"ติ กถณนิมิตฺต-
ภวานุชานเนน อหังการ อภิมาโนติ
กตฺวา นาม, ตโต เอว อนิจฺจสังขตภาวา-
ปตฺติ จสฺส สิทธา. อิตริ คฺมมตฺตปณฺจก
กนฺธสรูปผสฺสสทฺทภวานุชานนโต รูป,
อรูปนติ ปน กापิลานํ มิจฺฉานินิเวสมตฺต.

อหังการ จัดเป็นนาม เพราะกระทำอธิบาย
ว่าเป็นอภิมานะ ด้วยการยอมรับภาวะที่เป็น
นิमित แห่งความยึดถือว่า "เป็นเรา" โดย
กล่าวไว้ในคัมภีร์สันสกฤตว่า "ท่านจัดความ
ต่างไว้ ๖ ประการจากมัตนั้น" ก็เพราะ
เหตุนี้แหละ อหังการนั้นจึงสำเร็จการถึง
ความเป็นสิ่งไม่เที่ยง และเป็นสังขตะ.
ต้นมาตร ๕ ประการ นอกนี้ จัดเป็นรูป
เพราะยอมรับความเป็นกลิ่น รส รูป ผัสสะ
และเสียง แต่พวกลัทธิอาจารย์กบิล เพียง
แต่ยึดมั่นผิด ๆ ไปว่า เป็นอรู.

^๑ ฉ. สชียนตีติ สกกเต.

คุณพงษ์ศิริ เกิดผลานันท์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เต หิ โสฬส วิเสสา ปณฺจ ภูตานิ,
 เอกาทสินุทฺริยานิ ภูเตหิ ภูตวิเสसानีติ
 กนฺธาหิตมฺมตฺเตหิ ตนฺนีสฺสยานิ ปจฺวีอาโป-
 เตโชวาโยอากาศสงฺขาทานิ ภูตานิ
 อิจฺฉิตานิ. "ตพฺพิเสสา จ นานา-
 ชาตिका อหํการโต จ อินุทฺริยานี"ติ
 วจนโต โสิตกายจกฺขุชิวฺหาฆานวาจา-
 ปาณิปาทวายุปฺตฺตานี^๑ เจว มโน จาติ
เอกาทสินุทฺริยานิ.

ก็ลัทธิเหล่านั้นเป็นความต่าง ๑๖ อย่าง คือ
 ภูต ๕ อินทรีย์ ๑๑ ความต่างของภูตก็โดย
 ภูตทั้งหลาย เพราะเหตุนี้ ท่านจึง
 บรรณานาภูตกล่าวคือ ดิน น้ำ ไฟ ลม และ
 อากาศ อันเป็นที่อาศัยของอินทรีย์นั้น
 กับต้นมาตระมีกลืนเป็นต้น. โดยที่มีคำว่า
 "อินทรีย์ทั้งหลายมาจากความต่างนั้น และ
 จากอหังการซึ่งมีชาติต่าง ๆ" อินทรีย์
จึงมี ๑๑ คือ โสิตะ ๑ กาย ๑ จักขุ ๑
 ชิวหา ๑ ฆานะ ๑ ปาก ๑ มือ ๑ เท้า ๑
 ทวารหนักเบา ๑ องคฺก่าเนิค ๑ และ
 มนัส ๑.

ตตฺถ มโน นามํ, อิตฺรานิ สพฺพานิ
 รูปํ. วาจาติ เจตฺถ อตฺถาวโชตกสฺส
 อกฺขรสมฺภายสฺส กถณํ. อิมสํ ปน ฌมฺมิโน
 ฌมฺมสฺส อนณฺมตฺถสฺส อิจฺฉิตตฺตา สิทฺฐาว
 อนิจฺจตา ปริณามปฺกฺเข, อภิปฺยตฺติปฺกฺเขปิ
 ยถิ ตพฺพิสฺสยณาณฺูปาเทน อภิปฺยณฺชนํ สิทฺฐาว

ในบรรดาอินทรีย์เหล่านั้น มนัส จัด
 เป็นนาม อินทรีย์นอกนี้ทั้งหมด จัดเป็นรูป.
 ส่วนในคำว่า ปาก นี้ ท่านถือเอาความรวม
 อักขระที่ส่องความให้กระจ่าง. ก็อินทรีย์
 เหล่านี้ เพราะท่านบรรณาณาธรรมที่มีเหตุ
 ไม่ใช่มีผลเป็นอย่างอื่น ความเป็นสิ่ง

^๑ ฉ. ...ปายูปตฺตานิ.

อนิจจตา, อถ ตโต ปุพฺเพปิ ฌาณํ อตฺถเว.
 อภฺยพฺยตฺติวาโท^๑ ปน ลียาติ อิทฺเมตฺถ
 ทิสามตฺตํ.

ไม่เที่ยง จึงสำเร็จได้ในฝ่ายที่เปลี่ยนแปลง
 ไป แม้ในฝ่ายที่ชัดเจน ถ้าความชัดเจน
 ด้วยการเกิดญาณขึ้น มีลัทธินี้เป็นอารมณ์
 ก็สำเร็จเป็นความไม่เที่ยง ถ้าแม้ก่อนจาก
 นั้น ก็มีญาณอยู่เหมือนกัน. ส่วนลัทธิเกี่ยวกับ
 ความแจ่มแจ้งทางอินทรีย์ ก็พึงมี ที่กล่าว
 มานี้ เป็นเพียงข้อชี้ในเรื่องนี้.

ทฺรพฺยคุณกมฺมสามณฺณวิเสสสมวายา ทฺรพฺยา-
ทิกกา.

ทฺรพฺยํ คุณ กรรม สามานยะ วิเศษ
 สมวายะ ชื่อว่า อรรธเฉพาะบทมทฺรพฺย
เป็นต้น.

ตตฺถ ปจฺวี อาโป เตโช วาโย^๒ อากาโส
 กาโล ทิสํ อตฺตา มโนติ นว ทฺรพฺยานิ.
 สทฺทฺรปรสกันฺธผลฺลสฺสงฺขาปริมาณานิ ปุถฺตว-
 ลโยกฺวิโยคปรตฺวาปรตฺวพฺพิสฺสขทุกฺขอิจฺจา-
 โทสฺปยตฺตคฺรุตฺวทฺรวตฺวเสฺนทเวคา สงฺขาราร-
 ทิกฺกา เจติ เอวเมเต เตวีเสติ คฺญา.

ในบรรดาอรรธเฉพาะบทมเหล่านั้น อรรธ
 เฉพาะบทม ๘ อย่าง คือ ปฐวี อาโป เตโช
 วายุ อากาศ กาล เทศะ อตฺตา มนัส
 ชื่อว่า ทฺรพฺย. อรรธเฉพาะบทม ๒๓ เหล่านี้
 อย่างนี้ คือ คัพฺท (เสียง) ๑ รูป (สี) ๑
 รส ๑ คันธะ (กลิ่น) ๑ ผัสสะ (การ

^๑ ม. อภิปฺยตฺติวาทา.

^๒ ฉ. วายุ.

คุณพงษ์ศิริ เกิดผลานันท์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ถูกต้อง) ๑ สังขยา (จำนวน) ๑ ปริมาณ (ขนาด) ๑ ปถุตตะวะ (ความต่าง) ๑ สังโยคะ (ความรวม) ๑ วิโยคะ (ความแยก) ๑ ปรัตตะวะ (ความไกล) ๑ อปรัตตะวะ (ความใกล้) ๑ พุทธิ (ความรู้) ๑ สุขะ (ความสุข) ๑ ทุกชะ (ความทุกข์) ๑ อัจฉา (ความปรารถนา) ๑ โทสะ (ความโกรธ) ๑ ปยัตตะวะ (ความพยายาม) ๑ กุรุตตะวะ (ความหนัก) ๑ ทุรวตฺว (ความเหลว) ๑ เสณฑ (ความเหนียว) ๑ เวคะ (ความเร็ว) ๑ สังสการ (ความขยายออก) ๑ อธิฏฐะ (สิ่งที่มองไม่เห็น ได้แก่ ธรรมและอธรรม) ๑ ชื่อว่า คุณ.

อุกฺเขปนํ อวกฺเขปนมากุจฺณํ ปสฺสาร์ณํ คมนมิตฺติ
ปณฺจ กมฺมานิ. อณฺณมณฺณวิสิฏฺฐะเสสฺสู อวิสิฏฺฐะ-
มภิธานํ ปจฺจโย โทติ.

อรุณเฉพาะบท ๕ อย่าง คือ อุกฺเขปนะ (การเคลื่อนไหวไปเบื้องบน) ๑ อวกฺเขปนะ (การเคลื่อนไหวไปเบื้องล่าง) ๑ อากุจนะ (การหดตัว) ๑ ประสาร์ณะ (การเหยียดออก) ๑ คมนะ (การเคลื่อนที่) ๑ ชื่อว่า กรรม. ชื่อที่เหลื่อลง

คุณสนาน เวสาร์ชชานนท

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ส-อติ ยโต ทุรพยคุณกมุเมสุ สา อตถิ
 เอวาติ เอตฺ มหาสามณฺณ. ปจวฺอาทิสฺ
 อนุวตฺติพฺพยา วตฺติพฺพธิ นิมิตฺตํ ทุรพยตฺวาติ,
 ตํ ยถา ทุรพยตฺวคฺคตฺวคฺคตฺวคฺคตฺวคฺคตฺวาติ
 เอโส สามณฺณวิเสโส. อิทฺ ตนฺเตสุ ปญฺเญ
 กฺขาเลสุ มโฏติ อิทฺติ ยโต เหตุเหตุผลานํ
 สมฺพนฺโธ สมวาโยติ วตฺโต, สมวาโยติ
 เอวเมเต ตุรพฺยาทิกา.

ในอรรถเฉพาะบทที่ต่างกันและกัน ย่อมเป็น
 ปัจจัย.

ลักษณะนี้ คือ ในบรรดาทรัพย์ คุณและกรรม
 ส่วนที่กำหนดว่าร่วมกัน ส่วนนั้นมีอยู่ที่เดียว
 ชื่อว่า มหาสามานยะ. ความเป็นทรัพย์
 เป็นต้น ที่เป็นเหตุแห่งความรู้สึกในทาง
 คล้อยตามและขัดแย้งในภุตรูป มีรูปร่างเป็นต้น
 ตัวอย่างเช่น ความเป็นทรัพย์ ความเป็นคุณ
 ความเป็นกรรม และความเป็นหม้อ เป็นต้น
 นี้ชื่อว่า สามานยวิเศษ. ความสัมพันธ์แห่ง
 เหตุกับผล แห่งเหตุที่กำหนดไว้ว่า อยู่ในนี้
 อย่างคำว่า ผ้าอยู่ในเส้นด้ายนี้ หม้ออยู่ใน
 กระเบื้องนี้ ที่ท่านเรียกว่า ความรวม
 ชื่อว่า สมวาเย อรรถเฉพาะบทดังได้
 กล่าวมาจะนี้ ชื่อว่า อรรถเฉพาะบท
มีทรัพย์ เป็นต้น.

ตตฺถ ปจวฺออปเตชวายโว^๑ ญฺตุรูปํ,
 อากาสํ เตสํ อภาวตฺตํ, ปริจฺเจโท วา,

ในบรรดาอรรถ เฉพาะบทเหล่านั้น
 ดิน น้ำ ไฟ ลม จัดเป็นภุตรูป อากาศ

^๑ ฉ. ...วายุ.

จนทสุริยาทีปวิวัตตน์, ฐมมปุพฺพตฺติจฺจ
 อุกาทาย ปณฺณตฺติมตฺตํ กาโล. ตถา ทิสสา,
อตฺตา จ. มโน นามํ. สทฺทฺรฺปรสฺสคฺนฺธา
 รูปเมว. ตถา ผฺสฺโส ภูตฺตฺตยสฺภาวโต.
สงฺขา เอกาทิกา ตํ ตํ อุกาทาย
 ปณฺณตฺติมตฺตํ. ตถา อวยวสมฺทาเย
 กฺุณวิเสสฺวเสน, สณฺจานวิเสสฺวเสน วา
 มหนฺตํ ทิฆํ, ตพฺพิปริยายโต อณฺุ รสฺสนฺติ
 ภินฺนลกฺขณเทเสสฺสุ ปฺลฺลตฺตฺวณฺติ.

เป็นเพียงความไม่มีของดิน น้ำ ไฟ ลม
 เหล่านั้น หรือเป็นการกำหนดตัด ความ
 หมุนเวียนแห่งดวงจันทร์ และดวงอาทิตย์
 เป็นต้น และข้อที่เป็นเพียงบัญญัติ อาศัย
 ความเป็นไปแห่งธรรม ชื่อว่า กาล. เทศะ
 และอาตมัน ก็เช่นเดียวกัน. มนัส จัดเป็น
 นาม. เสียง รูป รส และกลิ่น จัดเป็นรูป
 อย่างเดียว. ผัสสะ ก็จัดเป็นรูปเหมือนกัน
 เพราะมีภูตฺตยทั้ง ๓ เป็นสภาพ. สังขยา
 (จำนวน) มีหนึ่งเป็นต้น ก็เป็นเพียงบัญญัติ
 เพราะอาศัยจำนวนนั้น ๆ. ปฤถฺถวะ
 (ความต่าง) ในเทศะที่มีลักษณะต่างกัน คือ
 ความใหญ่ ยาว เกี่ยวกับความต่างแห่งคุณ
 ในความย่อยและความรวม หรือเกี่ยวกับ
 ความต่างแห่งสณฺฐาน ความเล็ก สั้น โดย
 ปริยายต่างจากนั้น ก็จัดเป็นเพียงบัญญัติ
 เหมือนกัน ดังนี้.

ภินฺนเทสฺชานํ สทฺภาเว สโยโคติ. ตทปาเย
วิโยโคติ. สมานทิสสาเทสคฺตานํ รูปานํ

สังโยค (ความรวม) ในเพราะ ความที่สิ่ง
 ที่เกิดในเทศะต่างกันมาร่วมกัน ก็จัดเป็น

คุณสนาน เวสาร์ชชานนท

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

มททพุนทรานัน วเสน ปรมปรนติ ปณมคฺติ-
มคฺตํ. พฺทิสฺสขทกฺขอิจฺฉาโทสฺปยตฺตา
นามเมว. คฺรุทวทรวยตฺวเสฺนทเวคา
รูปธมฺมานัน ปวตฺตวิเสสโต คเหตุพฺพาการา.
อิตโร สงฺขารो ฌานสฺส ปวตฺตวิเสโส.
อทิฏฺโฐ ฌมฺมาธมฺมภาวโต นามเมว.

เพียงบัญญัติ. วิโยค (ความแยก) ใน
เพราะความปราศไปของสิ่งที่มีร่วมกัน ก็จัด
เป็นเพียงบัญญัติ. ข้อที่ว่า ความไกล
ความไกล เกี่ยวกับระหว่างของมัตถ์และ
ทรัพย์แห่งรูปทั้งหลาย ที่อยู่ในทิศและทิศ
เสมอกัน ก็จัดเป็นเพียงบัญญัติ. พฺทิสฺ
(ความรู้) สฺสขะ ทกฺข อิจฺฉา (ความ
ปรารถนา) โทสะ และ ปฺยัตตะ (ความ
พยายาม) จัดเป็นนามอย่างเดียวกัน. คฺรุทวะ
(ความหนัก) ทรวทวะ (ความเหลว)
เสฺนท (ความเหนียว) และ เวคะ (ความ
เร็ว) เป็นอาการที่พึงถือเอาโดยความต่าง
แห่งความเป็นไป ของรูปธรรมทั้งหลาย.
สังสการะ (ความขยายออก) นอกนี้ เป็น
ความต่างแห่งความเป็นไปของญาณ. แม
อทิฏฺฐะ (สภาวะที่มองไม่เห็น) ก็จัดเป็น
นามอย่างเดียวกัน เพราะความเป็นธรรมและ
อธรรม.

อุกฺเขปนํ อวฺกฺเขปนํ อากฺจนํ ปฺสาร์ณํ อฺตุกฺเขปนะ (ความเคลื่อนไหวไปเบื้องบน)
กมฺนติ รูปธมฺมานัน ปวตฺติมคฺตํ. สทิสาสทิส- อวฺกฺเขปนะ (ความเคลื่อนไหวไปเบื้อง-

คุณสนาน เวสาร์ชชานนท

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ตายี่ สามณวิเสสสนา, อยตฺตสมฺปนฺนเต
สมวายสมณชาติ ทฺรพฺยาทีนํปิ นาม-
รูปนฺโตคฺชตา ทฺฐจฺพฺพา.

ล่าง) อากฺจนะ (ความทศตัว) ประสารณะ
(ความยึดตัวออก) และ กมนะ (ความ
เคลื่อนที่) อรรถเฉพาะตั้งกล่าวนี้ ก็เป็น
เพียงความเป็นไป ของรูปธรรมทั้งหลาย.
ชื่อสามัญวิเศษ อยู่ในความเหมือนกัน
และไม่เหมือนกัน ชื่อ สมวายะ อยู่ใน
ความสัมพันธ์อรรถที่ไม่ควร. เพราะเหตุนั้น
บัณฑิตพึงเห็นความที่อรรถเฉพาะบท มีทรัพย์
เป็นต้น เป็นอรรถที่หยั่งลงในนามและรูป
ได้.

ชีวาชีวพฺนฺธปฺนฺธปาปาสวสํวรนิชฺชเร
วิโมกฺขา ชีวาทีกา. ตตฺถ ชีโวติ อตฺตา.
ปุกฺคฺลธมฺมาธมฺมาภาสกาเลสุ อชีวสนฺนา.
เตสุ สทฺทพฺสฺสรูปฺรสนฺนุชฺสนฺจฺจฺนพฺนฺธเกท-
สุขุมปรอบราฆาตปฺปภาจฺจาโยชฺชากตฺมานิ
ปุกฺคฺลลฺกขณฺติ ปุกฺคฺโล รูปิ รูปธมฺมานํ
ปวตฺติอาการตฺตโต. ธมฺมาธมฺมา
ชีวปุกฺคฺลानํ คตฺติจฺติมตฺตตาย ตทวิสิฏฺฐา.
อากาสกาลา ปณฺณตฺติมตฺตํ. พฺนฺโธ

อรรถเฉพาะบทมีชีวะ อชีวะ พันธะ
บุญ บาป อาสวะ สังวร นิชชระ และ
วิโมกข์ ชื่อว่า อรรถเฉพาะบทมีชีวะ
เป็นต้น. ในบรรดาอรรถเฉพาะบทเหล่านั้น
คำว่า ชีวะ ได้แก่ อาตมัน. ในบุคคล
ธรรม อธรรม อากาศ และกาล ท่านตั้ง
ชื่อว่า อชีวะ. ในบรรดาอรรถเฉพาะบท
เหล่านั้น เสียง ผัสสะ รูป รส กลิ่น
สัจฐาน พันธะ ความแตก ความละเอียด

วสฺตฺตธรรมทฎาฎา.ป-ท.๑-๑๘

คุณประไพพรรณ จันทศาสด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

"กมฺมบุคคลนฺตรสํโยโค"ติ วจนโต เตหิ ความใกล้เคียง ความไกล ความกระทบ รัศมี
 อนฺณา. บุญญาปานิ นามนฺติ ปากฏเมว. เงาม ความสว่าง และความมืด เป็นลักษณะ
 ของบุคคล เพราะเหตุนี้ บุคคลจึงชื่อว่า
 เป็นรูป เพราะเป็นเพียงอาการเป็นไปแห่ง
 รูปธรรมทั้งหลาย. ธรรมและอธรรม ไม่ใช่
 ทำให้บุคคลนั้นต่างกัน เพราะเป็นเพียง
 ความดำเนินไป และความตั้งอยู่ของชีวะ
 และบุคคล. อากาศและกาล เป็นเพียง
 บัญญัติ. พันธะ ไม่ใช่เป็นอย่างอื่นไปจาก
 บุคคลและธรรมอธรรมเหล่านั้น เพราะท่าน
 กล่าวไว้ว่า "ความรวมระหว่างกรรมและ
 บุคคล". คำว่า บุญและบาป เป็นนาม
 ชัดเจนทีเดียว.

"กมฺมบุคคลานมาสโว"ติ วจนโต บุญญา- เมื่อมีบุญและบาป ก็จะมีชื่อว่า อาสวะ
 บุญสมฺภเว อาสวสมฺภวาทิ ตโต อวิสิฏฺโง^๑ เพราะท่านกล่าวไว้ว่า "อาสวะของกรรม
อาสโว. "อาสวนิโรธํ สํวโร"ติ วจนโต และบุคคล" ดังนี้ เพราะเหตุนี้ อาสวะ
 ปฏิปกฺเขน บุญญาบุญนิโรธํ สํวโร. ไม่ต่างไปจากบุญและบาปนั้น. การดับบุญ

^๑ ม. อวิสิฏฺโง.

"กมฺมผลาปฺปวตฺตียา"^๑ ปกตียา อปฺปวตฺตติ และบาปโดยเป็นปฏิปักษ์กัน ชื่อว่า สังวร
 นิชฺชโร"ติ วจนโต วิปากนิโรธนิมิตฺตํ เพราะท่านกล่าวไว้ว่า "การดับอาสวะเป็น
นิชฺชโร."

นิมิตแห่งการดับวิปาก ชื่อว่า นิชฺชระ เพราะท่านกล่าวไว้ว่า "ความไม่
 เป็นไปแห่งประภคฺติ เพราะความไม่เป็นไป
 แห่งผลกรรม ชื่อว่า นิชฺชระ".

โมกฺโขปิ "สพฺพกมฺมวิโมกฺโข"ติ วจนโต แม้ โมกฺษะ ก็คือความแยกกรรมบุคคลและ
 กมฺมบุคคลชีวิโยโค. ตตฺถ กมฺมบุคคลานํ ชีวะ เพราะท่านกล่าวไว้ว่า "วิโมกฺษะแห่ง
 สทฺทาทิลกฺขณตฺตาย รูปมตฺตตฺตา ปุณฺณปุณฺณ- กรรมทั้งปวง". ในบรรดาอรรถเหล่านั้น
 มตฺตตฺตาย อรูปตฺตา, ชีโว จ อรูปมตฺตเมวาทิ ความที่กรรมและบุคคลเป็นเพียงรูป ก็
 อัยํ หุรฺพฺยโมกฺโข. ภาวโมกฺโข ปน ชีวสฺส เพราะความที่มีเสียงเป็นต้น เป็นลักษณะ
 ราคาทีภาววาปริณาโม ราคาทโย เป็นเพียงอรูป ก็เพราะเป็นเพียงบุญและ
 นามเมวาทิ ชีวาทโยปิ นามรูปนฺโตคธา บาบ อนึ่ง ชีวะ เป็นเพียงอรูปอย่างเดียว
 เอว. ที่กล่าวมานี้ เป็นทรัพย์โมกฺษะ (ความพ้น
 จากทรัพย์). ส่วนภาวโมกฺษะ (ความพ้น
 จากภาวะ) ได้แก่ ความไม่เปลี่ยนแปลง
 แห่งความเป็นราคะเป็นต้น แห่งชีวะ อรรถ
 มีราคะเป็นต้น เป็นนามอย่างเดียว เพราะ

แม้ โมกฺษะ ก็คือความแยกกรรมบุคคลและ
 ชีวะ เพราะท่านกล่าวไว้ว่า "วิโมกฺษะแห่ง
 กรรมทั้งปวง". ในบรรดาอรรถเหล่านั้น
 ความที่กรรมและบุคคลเป็นเพียงรูป ก็
 เพราะความที่มีเสียงเป็นต้น เป็นลักษณะ
 เป็นเพียงอรูป ก็เพราะเป็นเพียงบุญและ
 บาบ อนึ่ง ชีวะ เป็นเพียงอรูปอย่างเดียว
 ที่กล่าวมานี้ เป็นทรัพย์โมกฺษะ (ความพ้น
 จากทรัพย์). ส่วนภาวโมกฺษะ (ความพ้น
 จากภาวะ) ได้แก่ ความไม่เปลี่ยนแปลง
 แห่งความเป็นราคะเป็นต้น แห่งชีวะ อรรถ
 มีราคะเป็นต้น เป็นนามอย่างเดียว เพราะ

^๑ ม. กมฺมผลาปฺปวตฺตียา.

เหตุนี้ อรรถเฉพาะบท แม้มี่ชีวะเป็นต้น
ก็หยั่งลงภายในนามรูปนั้นเอง.

กายปุพฺพตฺตคฺคิตฺตชาติพนฺธธาปวคฺคา
กายาทิกา. ตตฺถ ปจฺวีอาปเตชวายุอตฺตสฺสช-
ทุกฺเชสฺส กายสมฺมณฺณา. ตทวิสิฏฺฐา ปวตฺตคฺคิตฺ-
ชาติพนฺธธาปวคฺคา, "ภาโวติ อตฺถ, กาโยติ
อนตฺถนฺตรนฺ"ติ วจนโต กายโต
อณฺณํ กิณฺจि นตฺถิ. "ปวตฺตคฺคิตฺตํ กิริยา-
โยควิภาเคสฺสุ"ติ วจนโต คคิตฺตาทิปฺปกาเรน
ปวตฺตคา ปจฺวีอาทโย เอว ปวตฺตคฺคิตฺ อุปจาโร.

กาย ปวตฺตคฺคิตฺต ชาติ พนฺธ
อุปวรรค ชื่อว่า อรรถเฉพาะบท มีกาย
เป็นต้น. บรรดาอรรถเฉพาะบทเหล่านั้น
ในดิน น้ำ ไฟ ลม อากาสมัน สุข และทุกข์
ท่านตั้งชื่อว่ากาย. ปวตฺตคฺคิตฺต ชาติ พนฺธ
และอุปวรรค ไม่ต่างไปจากกายนั้น
อะไร ๆ อย่างอื่น ๆ จากกาย ย่อมไม่มี
เพราะท่านกล่าวไว้ว่า "คำว่า ภาวะ
ได้แก่ เนื้อความ คำว่า กาย ได้แก่ สิ่ง
มิใช่เนื้อความอย่างอื่น". อรรถเฉพาะบท
มีปฐมเป็นต้นนั้นเอง ที่เป็นไปโดยประการที่
เป็นคคิตเป็นต้น ชื่อว่า ปวตฺตคฺคิตฺ (ความ
เป็นไป) คือเป็นอุปจาร เพราะท่านกล่าว
ไว้ว่า "กิริยา ความรวม และความแยก
ท่านตั้งชื่อว่าปวตฺตคฺคิต".

"ตสฺมิ อนตฺถนฺตรนฺ"ติ วจนโต กายโต
อนนฺณา สฺรณฺนุชเปตตฺตจฺจนนรฺกูปปตฺตคฺคิตฺโย

การเข้าถึงความเป็นเทวดา มนุษย์ เปรต
เดรัจฉาน และสัตว์นรก ซึ่งไม่ใช่อื่นไปจาก

คุณจิตตสอาด ศรียงค์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

คติโย. ตาสุ ปริมาปริมาวิสิฏฺโจะ คตีสุ กาย ชื่อว่า คติ เพราะท่านกล่าวไว้ว่า
 ชาติสฺส นิจฺฉโยปิ ปวตฺติมตฺตุนฺติ ตโต "ในกายนั้น ไม่มีเนื้อความอย่างอื่น". แม้
 อนนฺดา กณฺหนึลรตฺตปิตฺตสฺส กตีสฺส กสฺส ขาตา การตัดสินของผู้เกิดในคติทั้งหลาย ซึ่งไม่
ชาติโย. ต่างกันทั้งเก่าและไม่เก่าเหล่านั้น ก็เป็น
 เพียงประวัติ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า ชาติ
 ก็คือ คำ เขี้ยว แดง เหลือง ขาว และ
 ขาวจืด ไม่ใช่อื่นไปจากคตินั้น.

ตา อุตฺตรุตฺตรวิสิฏฺจา อณฺดาณโมหฺร่าคโทส- ชาติเหล่านั้น ต่างกันยิ่ง ๆ ขึ้นไป สกกชาติ
 ตตฺวาสนุสฺสนปฺปายา: สกฺกชาติ, อนฺตา มีการแสดงออกของความที่มีโมหะ คือ
 อจฺจนฺตวิมฺตฺตา อวกาหิตฺตฺวา จาคิ อัญญาณะ รากะ โทสะ น้อย ชื่อว่า
สกกชาติ. "โทเสสฺส พฺนฺธสมณฺดา"ติ วจนฺโต สกกชาติ ก็เพราะมีอรรถว่า เป็นที่สุด
 อณฺดาณาทีลฺกขณฺสฺส พฺนฺธสฺส ชิวโต พ้นแล้วอย่างแท้จริง และหยั่งลงได้แล้ว.
 อนนฺดตา. อณฺดาณาทีโทสาภาวโต อปฺป- พันธะ ซึ่งมีลักษณะเป็นอัญญาณะเป็นต้น ก็
 วคฺคสิหฺฐีติ กายาทโยปิ นามรูปมตฺตเมว. มิใช่เป็นอย่างอื่นไปจากชิวะ เพราะท่าน
 กล่าวไว้ว่า "ในโทษทั้งหลาย ท่านตั้งชื่อว่า
 พันธะ" ดังนี้. เพราะความไม่มีโทษมี
 อัญญาณะเป็นต้น จึงสำเร็จเป็นอปวรรค
 (นิรวาณ) เพราะเหตุนี้ แม้อรรถเฉพาะ-
บหมิกายเป็นต้น ก็จัดเป็นเพียงนามรูป
 เท่านั้น.

คุณจิตตสอาด ศรียงค์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

โยปี ตตุถ ตตุถ "ปุริโส อตุตา
 ซิว"ติ อาทิปรียาเยหิ วุตโต อตุตปทฺโต,
 โสปี ยถารหิ นามรูปมตุตฺ อูปาทาย
 ปณฺณตฺโต, นามรูปมตุตฺเมว วา. เตน วุตฺตํ
 "เตปี นามรูปนฺโตคธภาวาววเสน
 นิจฺจิตา เอวา"ติ.

อรรถเฉพาะบทของอาตมัน ที่ท่าน
 กล่าวไว้ โดยคำปริยายมีอาทิว่า "ปุรุชะ
 อาตมัน ซิวะ" ดังนี้ ในที่นั้น ๆ แม้ใด
 อรรถเฉพาะบทเมื่อนั้น ท่านบัญญัติไว้อาศัย
 เพียงเป็นนามรูปตามควร หรือเป็นเพียง
 นามรูปเท่านั้น. ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าว
 ว่า "อรรถเฉพาะบทแม่เหล่านั้น ตัดสินได้
 เกี่ยวกับความเป็นอรรถ หยั่งลงภายใน
 นามรูป และไม่เป็นนั่นเอง".

สมุพฺพสุตฺตฺนตฺสํสนฺทนาภาวณฺณนา

พรรณนาภาวักวการเทียบเคียง- ักวพระสุตฺรหลายพระสุตฺร

๖๗๒. โสติ โส วิปฺสฺสนากมฺมิโก
 โยคาวจโร. เอวนฺติ วุตฺตปฺปการปฺรามสนฺ.
ยถาวสรสฺโตติ ยถากุตฺสภาวโต. นามรูป
 ววฺฏฺฐเปตฺวา เอตมตุตฺถิ สํสนฺเทตฺวา
 ววฺฏฺฐเปตฺตีติ สมฺพฺนฺโต. โลกสมฺมณฺยาปิ

๖๗๒. บทว่า โส ความว่า โส โยค
 วิปฺสฺสนากมฺมิโก โยคาวจโร แปลว่า
 โยคาวจร ผู้ประกอบกรรมคือวิปฺสฺสนานั้น.
 คำว่า อย่างนี้ เป็นคำระบุถึงประการที่ได้
 กล่าวแล้ว. บทว่า ยถาวสรสฺโต แปลว่า

คุณจิตตสอาด ศรียงค์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปทานคฤาย, ปเคว "สคฺโต ชีโว"ติ ตามสภาพที่เป็นจริง. เชื่อมความบาฬีว่า
 ปวตฺตนกมิจฺฉาภินิเวสฺสสาติ อธิปาโย. นามรูป ววฺฏฺสเปตฺวา เอตมตฺถํ สํสนฺเตตฺวา
 ววฺฏฺสเปติ แปลว่า ครั้นกำหนดแยกนามรูป
 ย่อมกำหนดโดยเทียบเคียงข้อความนี้. เพื่อ
ประโยชน์ละเสียดซึ่งโลกสมัญญา อธิบายว่า
 จะป่วยกล่าวไปไยถึงการยึดมั่นอย่างผิด ที่
 เป็นไปว่า "สัตว์ ชีวะ".

นามรูปมตฺตคฺตาย อวิจิฉิตฺตคฺตา, สนฺตนา- ความลุ่มหลง อันเป็นไปว่า "สัตว์" ด้วย
 ทิฆนภทฺสส จ อกตคฺตา อภินิเวสฺน วินา อำนาจความยึดถือว่า เป็นอันเดียวกันโดย
 สมฺมเทกคฺคกฺกทฺทวเสน "สคฺโต"ติ ปวตฺโต เป็นความประชุม เว้นจากความถือมั่น
 สมฺโมโท สคฺตสมฺโมโท. ตสฺส วิกฺขมฺภนา เพราะความที่มีได้วินิจฉัย ด้วยความเป็น
อสมฺโมทฺทมิ. สมฺพหฺลสฺตคฺนตฺวเสนาติ เพียงนามและรูป และเพราะความที่มีได้
 "ยถาปี"ติอาทินา อิธ วุคฺเตหิ อวุคฺเตหิ^๑ กระทำความแยกความเป็นก่อนมีความสืบท่อ
 จ "รูปญจ ทิทฺ มหาสิ อคฺตา อภวิสฺส, กันเป็นต้น ชื่อว่า ความลุ่มหลงว่าเป็นสัตว์.
 นยิทฺ รูปิ อาพาธาย สํวตฺเตยฺยา"ติ- ความข่มไว้ ซึ่งความลุ่มหลงว่าเป็นสัตว์นั้น
 เอวมาทินา^๒ สมฺพหฺลนํ สคฺตคฺนตํ วเสน. ชื่อว่า อสมฺโมทฺทมิ. คำว่า ด้วยอำนาจ

^๑ ฉ. วุคฺตํ, อวุคฺตํ.

^๒ ก. เอวมาทินํ วิ. มหา. ๔/๒๖,

ล. ขนฺธ. ๑๗/๘๒.

"นามรูปมตฺตเมวา"ติอาทีนา วุตฺตเมวตฺถิ
สนฺธายาท "เอตมตฺถน"ติ.

พระสูตรหลายพระสูตร ความว่า ด้วย
อำนาจพระสูตรหลายพระสูตรที่กล่าวไว้ ใน
ที่นี้ ด้วยคำมีอาทิว่า "ยถาปิ" และที่มีได้
กล่าวไว้ด้วยคำมีอาทิอย่างนี้ว่า "กุกรรมหาลี
กัถารูปนั จักเป็นอตฺตาไซริ รูปนั ก็จะไม่
พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ". ท่านอาจารย์กล่าว
ว่า "ความซ้อนนี้" หมายเอาความที่ท่าน
กล่าวไว้ด้วยคำมีอาทิว่า "เป็นเพียงนามรูป
เท่านั้น".

องคสมฺภาราติ องคสมฺภารเหตุ.
ตํนิมิตฺตํ ตํ อมฺฤจิตฺวา สติ เอว ตสฺมี
"สฺตโต"ติ โวหารโร.

คำว่า เพราะเมืองคสมฺภาระ คือ
เพราะเมืองคสมฺภาระเป็นเหตุ. เพราะ
องคสมฺภาระนั้นเป็นนิมิต ไม่ละองคสมฺภาระ
นั้น คือ เมื่อเมืองคสมฺภาระนั้นนั่นเอง จึงมี
โวหารว่า "สัศว".

อการณเตววาติ ยถา กฏฺฐาทีนึ
ปฏิจฺจ อุปาทาย เตสํ นามํ วิสฺสชฺเชตฺวา
อการณมิจฺเจว สงฺขํ สมณฺณํ กจฺจติ, เอวํ
อฏฺฐิอาทีนึ ปฏิจฺจ อุปาทาย เตสํ นามํ
วิสฺสชฺเชตฺวา รูปํ สรริรมิจฺเจว สงฺขํ

คำว่า ได้ชื่อว่าเรือน มีคำประกอบ
ว่า อากาศอาศัยวัตถุไม้เป็นต้น ทั้งชื่อ
ของไม้เป็นต้นเหล่านั้น ได้ชื่อ คือเรียกว่า
เรือน ฉนฺได อากาศ อาศัยส่วนของ
ร่างกายมีกระดูกเป็นต้น ทั้งชื่อของกระดูก

คุณจิตตสอาด ศรียงค์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

กัจจลิตี โยชนา.

เป็นต้นเหล่านั้น ได้ชื่อว่า รูป ว่า สรีระ
นั้นเอง ฉะนั้น.

ทุกขเมว สมโภคิตี ทุกขทุกขตาทีเกท
ตีวิธึ ทุกขเมว สมภวตี, ยถาปัจจุยั
อุปปชชตี, ตเทว ทุกขึ ขณฺฐิจตีปฺพนฺฐุจตี-
วเสน ตีฎฺฐตี เจว ขณฺนิโรธายุกฺขย-
นิโรธาทีวเสน นีรุชฺฌตี จาตี อตฺถโธ.

คำว่า ทุกขนั้นเองเกิด ความว่า
ทุกข ๓ อย่างอันต่างด้วยทุกขทุกขตาเป็นต้น
นั้นเอง เกิด คือ เกิดขึ้นตามปัจจัย ทุกข
นั้นแหละ ตั้งอยู่โดยตั้งอยู่ชั่วขณะ และตั้งอยู่
ติดต่อกันไป และดับโดยดับไปชั่วขณะ และ
ดับไปโดยสิ้นอายุเป็นต้น.

อิทานิ ทุกขเมวาคี เอวกาเรน นีวตฺติตมตฺถึ
ทสฺเสตฺถึ "นาณฺณตฺตรา"ตีอาที วุตฺตตี.
ตสฺสตฺถโธ : ยถาวุตฺตตี ทุกขึ จเปตฺถวา ตโต
อณฺณํ กิณฺณจึ ฐมฺมชาตํ น สมภวตี, โย
"สฺสตฺโต"ตี วา "ชีโว"ตี วา วุจฺเจยฺย,
สพฺเพน สพฺพํ อภาวโต^๑ กฺโต
ตสฺส นีโรธตี.

บัดนี้ ท่านอาจารย์ประสงค์จะแสดงเนื้อ-
ความที่ท่านห้ามไว้ด้วย เอว อักษรว่า
ทุกขเมว จึงกล่าวคำมีอาทิว่า "นาณฺณตฺตรา".
ความของคำนั้นว่า : เว้นทุกขตามที่กล่าว
แล้ว ธรรมชาติอะไร ๆ อื่นจากทุกขนั้น
ย่อมไม่เกิด สภาวะใดที่จะพึงกล่าวว่า
"สฺสตฺร" ก็คือ ว่า "ชีวะ" ก็คือ ความดับแห่ง
สภาวะนั้นจะมีมาแต่ไหน เพราะไม่มีโดย
ประการทั้งปวง.

^๑ ฉ. อภาวา.

อุปมาหินามรูปวิภาวนากถาพรรณนา

พรรณนากถาว่าด้วยการอธิบาย-

นามรูปด้วยอุปมา

๖๗๓. เอเกนากาเรน สณฺจิตฺเตสุติ
 เยน ปกาเรน^๑ อกฺขาทีสุ สนนฺวิญฺเญสุ
 รตสมณฺญา, เตน เอเกนากาเรน
 สมวญฺจิตฺเตสุ เอกชฺฌํ ราสีกเตสุ.
เอวเมวาทิ^๒ สนนฺวิเวสฺวิสิญฺเญ เจ อวฺยว-
 สมุทาเย สนนฺตานวเสสน ปวตฺตมาเน ยถา
 "รโถ เกหํ มุญฺจิ วิณา เสนา นครํ
 รุกฺโข"ติ โวหารมตฺตํ, ปรมตฺตโต ปน
 รธาติอาที^๓ นาม กิณฺจิ นตฺถิ, เอวเมว^๔.

๖๗๓. คำว่า ตั้งอยู่ด้วยดี โดย
อาการอันหนึ่ง ความว่า เมื่อองค์สัมภาระ
 มีเพลลาเป็นต้น ตั้งอยู่ด้วยดีโดยประการใด
 ชื่อว่า รตจึงมี เมื่อองค์สัมภาระตั้งลง
 เรียบร้อย คือ ทำให้เป็นกองรวมกันโดย
 อาการอันหนึ่งนั้น. คำว่า ฉันนั้นเหมือนกัน
 ความว่า เมื่อธรรมแต่ละส่วนและธรรมอัน
 เป็นส่วนรวม ซึ่งต่างโดยความตั้งลง
 เป็นไปอยู่ด้วยอำนาจความสืบทอดกัน โวหาร
 ว่า "รต เรือน กำปั่น พิน กงทัฬ เมือง
 ต้นไม้" ก็มีชั้นเท่านั้นเอง แต่ว่า โดย
 ปรมัตถ์ ย่อมไม่มีอะไรที่ชื่อว่า เป็นรตเป็นต้น
 เลย ชั้นนี้ ฉันใด ข้ออุปไมย ก็เหมือน
 ฉันนั้นแล.

๑ ก. เยน ปพนฺธญฺจิตฺติปฺปกาเรน.

๒ ฉ. เอวเมวาทิ.

๓ ฉ. รธาที.

๔ ฉ. เอวเมว.

อุปาทานกฺขนฺเตสุติ อุปาทานกฺขนฺตสนฺธิเตสุ
 รูปารูปธมฺเมสุ สมฺทีเตสุ สนฺตानวเสน
 ปวตฺตมาเนสุ "สตฺโต ชีโว"ติ โวหารมตฺตํ,
 ปรมตฺตโต ปน สตฺโต วา ชีโว วา นตฺตติ
 ยถาวโต ชานนํ. อิทํ ยถาภูตทสฺสนํ
 "ทิจฺฐวิสุทฺธิ"ติ วุจฺจติ.

คำว่า เมื่ออุปาทานชั้น ความว่า ความรู้
 ตามความเป็นจริงว่า เมื่อรูปธรรมและ
 อรูปธรรมที่รู้จักกันว่า อุปาทานชั้นประชุมกัน
 คือ เป็นไปอยู่ ด้วยอำนาจความสืบทอดกัน
 โวหารว่า "สัตว์ ชีวะ" ก็มีขึ้นเท่านั้นเอง
 แต่ว่าโดยปรมัตถ์ ไม่มีสัตว์ หรือชีวะ เลย.
ความเห็นตามความเป็นจริง นี้ ท่าน
 เรียกว่า "ทิจฺฐวิสุทฺธิ".

๖๑๔. ตสฺสาติ สตฺโตติ กหิตสฺส
 อตฺตโน. วินาสนติ นินฺรุทฺตสฺส วินาสํ.
อวินาสนติ อวินสฺสนํ, นิจฺจตนฺติ อตฺตโต.
 ทวยวเสเนว हि อตฺตวาทีโน จิตฺตา สสฺสโต
 อตฺตา, อุจฺฉิขฺชตีติ วา, เอกจฺจสฺสส-
 วาโทปี એત્તેવ સમવૃત્તોત્તિ.

๖๑๔. บทว่า ตสฺส โยค สตฺโตติ
 กหิตสฺส อตฺตโน แก่คนผู้ยึดถือว่ามี.
 คำว่า ความหายสูญ ได้แก่ ความหายสูญ
 ของอตฺตาที่ดับไป. คำว่า ความไม่หายสูญ
 คือ ความไม่พินาศไป อธิบายว่า ความ
 เป็นสิ่งที่เที่ยง. ก็บุคคลผู้เป็นอตฺตาที่
 ะทั้งหลาย ตั้งอยู่แล้วด้วยอำนาจความเห็น
 ๑ อย่างนั้นเอง คือ เห็นว่า อตฺตาเที่ยง
 บ้าง เห็นว่า อตฺตาขาดสูญ บ้าง แม้ว่าจะ
 ว่าเที่ยงบางส่วน ก็รวมอยู่ในที่นี้เหมือนกัน
 เล.

คุณจิตตสอาด ศรียงค์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สงวนลิขสิทธิ์ พ.ศ. ๒๕๓๖

อวินาสี อนุชานนโตติ พุทธิอาทินิ ฐมมานิ
 วินาสี อิจฺจนฺโตปิ "ฐมฺมี นิจุโจ" ญฺญุโโจ"ติ
 อตฺตโน วินาสภาวํ อนุชานนฺโต. สฺสสฺสเตติ
 สฺสสฺสคฺคาเห. ปตฺติ กตฺวินาสอกตพฺภาคมา-
 ทิโทสฺบปฺสงฺกโตติ อธิปฺปาโย. ชฺรีนฺวยฺสฺสาติ
 ชฺรีสฺส อฺนฺวยฺภูตฺสฺส, ผลฺภูตฺสฺสาติ อตฺตโน.
ตฺทนฺวยฺสฺสาติ ตฺสฺส อตฺตโน อฺนฺวยฺภูตฺสฺส
อณฺณสฺส กสฺสจฺจิ อภาวโต.

คำว่า อำนวยการความไม่หายสูญ บุคคลแม้เมื่อ
 ปรารถนาความหายสูญแห่งธรรมทั้งหลาย มี
 พุทธิเป็นต้น ก็อำนวยการความไม่มีความ
 หายสูญของอตฺตนาว่า "สภาวะมีธรรมเที่ยง
 ตั้งอยู่คงยอกฺกเขา". คำว่า ในสสสตะ
 คือ ในความยึดถือว่าเที่ยง. อธิบายว่า
จะตกไป เพราะความเกี่ยวข้องกับโทษมี
 ความหายสูญของสังฆตธรรม และความมา
 เฉพาะหน้าของอสังฆตธรรม. บทว่า
ชฺรีนฺวยฺสฺส แปลว่า ติดตามนมสก อธิบาย
 ว่า ที่เป็นผล. คำว่า จะเป็นสิ่งติดตาม
มันไป คือ เพราะไม่มีอะไร ๆ อื่น จะเป็น
 สิ่งติดตามอตฺตนา.

โอสฺยติ นามาติ "สฺสสฺสโต อตฺตนา"ติ
 อภินิเวเสน ภวาทิโรโต หุตฺวา ภวนิโรธโต
 สงฺโกจฺฉนํ อापชฺชุนฺโต ภเวเยว นิสฺยติ
 นาม. อติธาวติ นามาติ ตตฺถ ตตฺถเว หิ
 ภเว อตฺตนา อฺจุจฺชิตฺตีติ อฺจุเจทฺวาที

คำว่า ชื่อว่าล้าหลังอยู่ ความว่า บุคคล
 เป็นผู้ยืนตียิ่งในภพ ด้วยความยึดมั่นว่า
 "อตฺตนาเที่ยง" ก็จะหลุดจากการคับภพ
 ชื่อว่า ล้าหลังอยู่ในภพนั่นเอง. คำว่า
ชื่อว่า แล่นเลยไป ความว่า อาจารย์

๑ ก. ฐมนิจฺโจ.

"อุจฺฉิขฺชติ อตฺตา"ติ คณฺหนฺโต ปรี มรณา
สนฺตํ ภวํ "นตฺถิ"ติ อตฺถิกมฺนฺโต อตฺถิวาติ
นามาติ วทนฺติ.

ทั้งหลายย่อมกล่าวว่า ผู้มีลัทธิว่าชาคสูญว่า
ก็อตฺตาในภพนั้น ๆ นั้นเทียว ย่อมชาคสูญ
ดังนี้ ยึดถืออยู่ว่า "อตฺตาย่อมชาคสูญ"
ก้าวล่วงภพที่มีอยู่หลังจากตายไปว่า "ไม่มี"
ดังนี้ ชื่อว่า เล่นเลยไป.

กิเลสฺนิโรเธ^๑ ปน กมฺมสฺส อวิปจฺจนฺโต
ภวนฺนิโรเธ อิจฺฉิตฺตพฺเพ ตถา อคฺคเหตฺวา
"ตํ ตํ ภววิเสสํ อากมฺม อตฺตา อุจฺฉิขฺชติ
เอวํ ภวนฺนิโรเธ โหติ"ติ คณฺหนฺโต ตํ
อตฺถิวาติ นาม.

ก็เมื่อพึงปรารถนาการดับภพ เพราะกรรม
ไม่ให้เกิดผลในการดับกิเลส บุคคลมิได้ถือเอา
อย่างนี้ถืออยู่ว่า "การดับภพย่อมมีอย่างนี้
คือ อตฺตา อาคัยภพวิเศษนั้น ๆ ย่อมชาคสูญ"
ดังนี้ ชื่อว่า ย่อมเล่นเลยภพนั้นไป.

ปริยฺยจฺจิตฺตาติ อภิกฺขตา. จกฺขมฺนฺโตติ
ยถาภูตทสฺสนสงฺขาเตน ญาณจกฺขนา
จกฺขมฺนฺโต.

คำว่า กลุ้มรม คือ ครอบงำแล้ว.
คำว่า พวกผู้มีจักขุ คือ พวกผู้มีจักขุ ด้วย
ญาณจักขุ กล่าวคือ ความเห็นตามความ
เป็นจริง.

กามภาวาทิเกโท ภโว อารมิ-
ตฺตพฺพญฺเฐน อาราโม เอเตสนฺติ ภวารามา.
ตสฺมิ ภเว รตา อภิตฺตาติ ภวรรตา. ภเว

ภพ อันต่างด้วยภพมีกามภพเป็นต้น
เป็นที่มายินดีโดยความหมายว่า ควรมายินดี
แก่เทวดาและมนุษย์เหล่านี้ เหตุนั้น เทวดา

^๑ ก. กิเลสฺนิโรเธน.

www.dhammadownload.com

สมุโหม์ อาปนนาติ ภวสมมุติตา. ตีหิปี
ปเทหิ ภวสุสาทคธิตตา วุตตา.

และมนุษย์เหล่านี้ ชื่อว่า ภวารามา มีภพ
เป็นที่มายินดี. เทวดาและมนุษย์เหล่าใด
ยินดีแล้ว คือ ยินดียิ่งแล้ว ในภพนั้น เหตุนั้น
เทวดาและมนุษย์เหล่านั้น ชื่อว่า ภวรรตา
ผู้ยินดีแล้วในภพ. เทวดาและมนุษย์เหล่าใด
ถึงความบันเทิงในภพ เหตุนั้นเทวดาและ
มนุษย์เหล่านั้น ชื่อว่า ภวสมมุติตา ถึงความ
บันเทิงในภพ. ด้วยบททั้ง ๓ ท่านอาจารย์
กล่าวความที่เทวดาและมนุษย์เป็นผู้กำหนด
ด้วยความยินดีในภพ.

จิตตํ น ปกขนทตตี ภวสุสาทคธิตตตา เอว
ภวนิโรธาวเท ธมฺเม จิตตํ น อนุปฺวิสตี.
นปฺปสึทตตี น โอกบฺปตี. น สนฺติภฺจตตี
น ปตฺติภฺจตตี. นาธมฺมจฺจตตี น อธมฺมจฺจตตี.

คำว่า จิตไม่เล่นไป ความว่า จิตไม่เข้าไป
ตามในธรรม อันนำมาซึ่งความคับท
เพราะความที่เทวดาและมนุษย์เป็นผู้กำหนด
ด้วยความยินดีในภพ. คำว่า ไม่เลื่อมใส
คือ ไม่ปลงใจ. คำว่า ไม่ยั้งหยุด คือ ไม่
ตั้งมั่น. คำว่า ไม่น้อมใจลง คือ ไม่
ตัดสิ้นใจ.

อภฺกฺกฺยมานาติ ทุกฺขาปิยมานา. คำว่า ระอา คือ ทำให้เป็นทุกข์.
หฺรายนมานาติ ลชฺชมานา. ชฺคฺจณมานาติ คำว่า ชยะแขยง คือ เกลียด. คำว่า

พล.อ. เจริญ พงษ์พานิช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ที่เพนตา. วิภวติ อจุเจท์. อภิณฺหนตฺติ
 วุตฺตอภิณฺหนนาการทสุสนํ "ยโต กิริ โก"ติ
 อาที.

ภูตฺติ ขนฺธปณฺจกํ. คณฺที ยถาสกํ
 ปจฺจเยที ชาตฺตคา, ปรมตฺตโต
 วิชฺชมานตฺตา จ ภูตฺติ วุจฺจตี. ภูตฺโตติ
 ยถาภูตฺสภาวะโต, สลกฺขณโต, สามณฺณ-
 ลกฺขณโต จ.

๖๗๕. เอวํ สุตฺตคฺคาทโต อวลียนาคี-
 ธาวนโทเส ยถาภูตฺทสุสนโต นิพฺพิทาทีคฺคา
 จ สุตฺตวเสเนว ทสุเสตฺวา อิทานิ นามรูป-
 มตฺเตปิ กมนาทิอตุตฺตกิจฺจสิทฺธี ทสุเสตฺ
 "ตฺสฺมา"ติอาที วุตฺตํ.

รังเกียจ ก็ก ภูหมิน. คำว่า วิภ คือ
 ความขาดสูญ. ข้อว่า "ยโต กิริ โก"
 เป็นต้น เป็นคำแสดงอาการยินคินักที่ได้
 กล่าวแล้วว่า ยินคินัก.

คำว่า ภูต ได้แก่ ชั้นธ ๕. ก็ชั้นธ ๕
 นั้นเรียกว่า ภูต เพราะเป็นสิ่งที่เกิดด้วย
 ปัจจัยทั้งหลายตามควรแก่ตน และเพราะ
 เป็นสิ่งมีอยู่โดยปรมาตฺต. คำว่า โดยความ
เป็นภูต ได้แก่ โดยสภาพตามเป็นจริง โดย
 ลักษณะของตน และโดยสามัญลักษณะ.

๖๗๕. ท่านอาจารย์ ครั้นแสดงโทษ
 ในการล่าหลังและการเล่นเลยไป โดยการ
 ยึดถือว่าเป็นสัตว์ และคุณมีนิพพิทาเป็นต้น
 เพราะเห็นตามความเป็นจริง ด้วยอำนาจ
 พระสูตรนั้นเทียว อย่างนี้แล้ว บัดนี้ประสงค์
 จะแสดงความสำเร็จกิจของอตตามมีการเดิน
 ได้เป็นต้น แม้ในสิ่งที่เป็นเพียงนามและรูป
 เท่านั้น จึงกล่าวคำว่า "เพราะเหตุนี้"
 ดังนี้ เป็นต้น.

พล.อ. เจริญ พงษ์พานิช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

คตฺถ ตสฺมาติ ยสฺมา "อสมฺ"ติ วา "อหนุ"ติ
 วา กาสฺส วตฺถุโต สฺตฺโต นาม นตฺติ,
 ปรมตฺถโต นามรูปมตฺตเมว, ตสฺมา. สเจ
 โภจฺจ อตฺตา นาม นตฺติ, กณฺธิ นามรูป-
 มตฺเต กมฺนาทิตฺตกฺกิจฺจสฺสติ โจทฺถ
 สนฺธายาท "ทารุณฺตนุ"ติอาทิตฺ.

ในคำนั้น คำว่า เพราะเหตุนี้ ความว่า
 ขึ้นชื่อว่า สัตว์อันเป็นวัตถุแห่งการยึดถือว่า
 "เป็นเรา" หรือว่า "เราเป็น" ไม่มี ว่า
 โดยปรมาตฺถ์ จะมีก็เพียงนามและรูปเท่านั้น
 เพราะเหตุใด เพราะเหตุนี้. ท่าน
 อาจารย์กล่าวคำว่า "ไมยฺนคฺ" เป็นต้น
 หมายถึงการท้วงว่า ถ้าว่า ขึ้นชื่อว่า อตฺตา
 อะไร ๆ ไม่มีไซ้ ในสภาวะเพียงนามรูป
 ในที่นี้ จะมีความสำเร็จหน้าที่ของอตฺตา มี
 การเกิดเป็นต้นได้อย่างไรเล่า.

"ชายตี"ติ เอเตน ยถา นิชฺชีเว
 ทารุณฺตนุเต อพฺกนฺตเร วตฺตมานสฺส ชิวสฺส
 วเสน สอฺทสฺส สพฺยาปารสฺส วิย
 อฺปฺภฺจานมตฺตํ ปจฺจยวิเสสโต, เอว
 นิชฺชีเว นามรูปมตฺเต ปจฺจยวิเสสโต
 กมฺนาทิตฺตกฺกิจฺจสฺส สอฺทสฺส สพฺยาปารสฺส
 วิย อฺปฺภฺจานนฺติ ทสฺเสติ.

ด้วยคำว่า "ปรากฏ" นี้ ท่านอาจารย์ยอม
 แสดงว่า ในเครื่องยึดอันทำด้วยไม้ซึ่งไม่มี
 ชีวะ ก็ยังมีความปรากฏได้ เหมือนของที่มี
 คำริ มีความพยายาม ด้วยอำนาจชีวะ ซึ่ง
 เป็นไปอยู่ภายใน เพราะความต่างแห่ง
 ปัจจัย ฉนฺโค ในสภาวะเพียงเป็นนามรูป
 ซึ่งไม่มีชีวะ ก็มีความสำเร็จหน้าที่ของอตฺตา
 มีการเกิดได้เป็นต้น เพราะความต่างแห่ง
 ปัจจัย เหมือนฉนฺน.

พล.อ. เจริญ พงษ์พานิช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สจฺจโตติ ภูตโต, ปรมตฺตโตติ
 อตฺตโต. สุณฺณํ ชีเวณ ยฺนตฺตมิว อภิสงฺขตํ
 ปจฺจยวเสน ปวตฺตตฺตตี^๑ อธิปฺปาโย. ทุกฺขสฺส
ปฺญโช นิจฺจาทฺตฺรตฺตาย ติณฺนกุญฺจสาทิสฺโส^๒
 สตฺตสฺสอณฺตฺตาทฺตี^๓ อตฺตโต. เอตํ นามรูป.

คำว่า โดยสัจจะ แปลว่า โดยความ
 จริง อธิบายว่า โดยปรมัตถ์. ความ
 ประสงค์ว่า นามรูปที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งขึ้น
 ก็เหมือนกับเครื่องยนต์ ซึ่งว่างเปล่าจาก
 ชีวะ ย่อมเป็นไปด้วยอำนาจแห่งปัจจัย.
 ชื่อว่า เป็นกองทุกข์ เพราะความที่มัน
 กระสับกระส่ายอยู่เป็นนิตย์ ชื่อว่า เป็น
เช่นกับหญ้าและฟืน อธิบายว่า เพราะความ
 ที่มันว่างเปล่าจาก(อัตตา). บทว่า เอตํ
ได้แก่ นามรูป.

ยฺมกนฺตี ยฺกพกํ. โส จ โช
 ยมกภาโว อณฺตฺตมณฺตฺตสนฺนินิสฺสิตฺตภาเวนาติ อาท
 "อฺโห อณฺตฺตมณฺตฺตนิสฺสิตฺตา"ติ. ตโต เอว จ
เอกสฺมิมิ ภิชฺชมานสฺมิมิ อฺโห ภิชฺชนฺตฺติ. น หิ
กทาจิ ปณฺจโวการภเว รูเป นิรุชฺชณฺเต
อรูปี อนิรุชฺชณฺตํ, อรูเป วา นิรุชฺชณฺเต

บทว่า ยฺมกํ แปลว่า หึ่งคู้. ก็ความ
 ที่นามและรูปเป็นของคู่กันนั้นแล ก็โดยภาวะ
 ที่เป็นสิ่งอาศัยกันและกัน เพราะเหตุนี้
 ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "หึ่งคู้ อาศัยกันและ
กัน" ดังนี้. และเพราะเหตุนี้แหละ เมื่อ
 อย่างหนึ่งแตก ก็แตกหึ่งคู้. ในบัญญัติโวการ-

^๑ ฉ. ปวตฺตตฺตตี.

^๒ ฉ. ...สทิสฺโส.

^๓ ฉ. อตฺตสฺสอณฺตฺตาทฺตี.

คณะมิตรศิษย์เหล่า

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

รูป อนิรุชฌนคํ อตฺถิ. สุวายํ ภงฺโก ปจฺจยา
 ปจฺจยนิโรธเนว, นามรูปนิโรธติ อตฺถโถ.
ปจฺจยาติ วา ปจฺจยภุตา, อณฺณมณฺณสฺส
 ปจฺจยา โหนฺตปิ อุกฺโก ภิชฺชุนฺติเยวาทิ
 อตฺถโถ.

ภาพ เมื่อรูปดับ อรูปไม่ดับ หรือเมื่ออรูปดับ
 รูปไม่ดับ จะมีอยู่ในกาลไหน ๆ ก็หาไม่ได้.
 ความแตกนั้น ตามปัจจัย คือ ด้วยความดับ
 ปัจจัยนั่นเอง อธิบายว่า ความดับแห่ง
 นามรูป. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า ปจฺจยา
 แปลว่า เป็นปัจจัย อธิบายว่า ทั้งคู่ แม้
 เป็นปัจจัยของกันและกัน ก็แตกทีเดียว.

๖๗๖. ทณฺฑาทิหตฺตนิ วิเสสเนน
 ทณฺฑํ, ทณฺฑาทิมฺหิตสฺส ปจฺจยํ ปุริสวายามํ
 จ ทสฺเสติ, เกรียา ปน วิเสสิทพฺพตา
 สทฺทสฺส อสํชาธาณการณตฺยา. เตเนว ทิ
 "อณฺณา เกรี"ติ เกรีเยว กหิตา, น
 ทณฺฑาทโย. อทิสฺสมานรูปตฺยา สทฺทํ
 นามภูจฺจานิยํ กตฺวา "เอวเมว"ติอาทินา
 อูปมาสํสนฺทนํ กโรติ.

๖๗๖. คำว่า ที่คนตีด้วยไม้ ท่าน
 อาจารย์ ย่อมแสดงถึงไม้ด้วยคำที่ทำให้
 ความพิเศษขึ้น และความพยายามของคน
 อันเป็นปัจจัยแห่งการตีด้วยไม้ ส่วนความที่
 กลองเป็นสิ่งที่ฟังทำให้ความพิเศษขึ้น ก็
 เพราะความเป็นเหตุอันไม่ทั่วไปของเสียง.
 ก็ด้วยเหตุนี้แหละ ท่านจึงถือเอากลอง
 อย่างเดียวกับว่า "กลองก็อันหนึ่ง" หาได้ถือ
 เอาวัตถุไม้เป็นต้นไม้. ท่านอาจารย์
 กระทบการเทียบเคียงคำอุปมา ด้วยคำว่า
 "ฉันนั้นเหมือนกัน" เป็นต้น กระทบเสียง
 ให้อยู่ในฐานะเป็นนาม เพราะเสียงเป็นรูป
 ที่มองไม่เห็น.

คณะมิตรศิษย์เหล่า

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

น จกขุโต ชายเรติ น จกชายตนโต
 นิกคจจนวเสน ชายนติ. น ทิ จกชายตนสสุ
 ปจจุยภาวูปคมนโต ปุพเพ ผสสุปถจกกา
 ลพฺภนติ, น จ ปเทสวฺนโต, เยน เต
 ตโต นิกคจฺเจยฺย. เตเนวาท "ปุณฺโช นตฺถิ
 อนาคเต"ติ? น รูปโตติ เอตฺถาปิ เอเสว
 นโย.

คำว่า มิได้เกิดแต่ตา ความว่า มิได้
 เกิดโดยออกไป จากจักขายตนะ. จริงอยู่
 ก่อนจะเข้าถึงความเป็นปัจจุย แก่จักขา-
 ยตนะ จะหาธรรมทั้งหลายอันมีผัสสะเป็น
 ที่ ๕ ไม่ได้และจะหาธรรมทั้งหลายที่มีที่อ้าง
 อันเป็นเหตุพึงออกไปจากจักขายตนะนั้นไม่-
 ได้เลย. ด้วยเหตุนี้แหละ ท่านอาจารย์
 จึงกล่าวว่า "กองขันธไม่มีในอนาคต"
 ดังนี้. แม้ในคำว่า มิได้เกิดแต่รูป นี้ ก็มี
 นัยนี้เหมือนกัน.

"โน จ อุภินนมนฺตรา"ติ อิทํ ปน เตสํ
 อรูปธมฺมตฺตา อปฺปเทสฺตาย วุตฺตํ. เกวลํ
 ปน ยสฺมี ขณฺเ ปจจุยสมวาโย, ตทา
 อปฺปชฺชนมตฺตเมวาทิ อาท "เหตุํ ปฏิจฺจ
 ปภวฺนติ สงฺขตา"ติ จกฺขุรูปาโลกมนสิการา-
 ทิเกทํ ธมฺมชาตํ นิสฺสาย ปจจุยภูตํ การณํ
 ลภิตฺวา เตหิ สเมจฺจ สํญฺย^๒ กตฺตฺตา

ส่วนคำว่า "มิได้เกิดระหว่างตาและรูป
 ทั้งสอง" นี้ ท่านกล่าวไว้ เพราะความเป็น
 ธรรมไม่มีที่อ้าง เหตุที่ธรรมทั้งหลายมีผัสสะ
 เป็นที่ห้าเหล่านั้นเป็นอรูปธรรม. แต่ความ
 รวมปัจจุยมีในขณะใด ก็จะมีเพียงการ
 เกิดขึ้นเท่านั้นเองในเวลานั้น อย่างเดียว
 เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า

^๑ ขุ. มหา. ๒๔/๔๔.

^๒ ฉ. สมญฺย.

คณะมิตรศิษย์เหล่า

สร้างคณฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สงขตา ผลสาทย โธมา อุปุชชชุตติ
อตุโณ.

"มันเป็นสังขตะ อาศัยเหตุเกิดขึ้น" อธิบาย
ว่า ธรรมทั้งหลายมีผัสสะเป็นต้น ชื่อว่า
สังขตะ เพราะความที่ธรรมเหล่านั้นประชุม
กัน คือ เกิดร่วมกันปรุงแต่งขึ้น อาศัย
ธรรมชาติอันต่างด้วยจักขุ รูป แสงสว่าง
และมนสิการเป็นต้น คือ ได้เหตุอันเป็น
ปัจจัยแล้ว จึงเกิดขึ้น.

ตสสา ปน ธมฺมานํ อุปุชชุตติยา ปากฏ
รูปธมฺมูปวตฺติ ทสฺเสนฺโต "ยถาปี สหฺโท
ปฏาย เภรียา"ติ อาท. ผสฺสปณฺจุมค-
คทณฺญเจตฺถ ปากฏอรุพธมฺมานํ ทสฺสนํ.
เสสคาถาสฺปิ เอเสว นโย.

ที่ท่านอาจารย์ เมื่อจะแสดงความเป็นไป
แห่งรูปธรรม ที่ปรากฏด้วยความเกิดขึ้นแห่ง
ธรรมทั้งหลายนั้น จึงกล่าวว่า "เปรียบ-
เหมือนกลองถูกตี เสียงก็เกิดขึ้น ฉะนั้น".
ก็ในที่นี้ ท่านถือเอาธรรมมีผัสสะเป็นที่ ๕
เป็นเครื่องแสดงรูปธรรมที่ปรากฏ. แม้ใน
คาถาที่เหลือก็มีนัยนี้แหละ.

วตฺตฺตฺรูปาติ ททยวตฺตฺตฺโต. ตํนิสฺสยํ
อรุพธมฺมานํ พุทฺเทตฺตฺตา สามณฺญโวหารเณ
เต ทสฺเสตฺ "สงขตา"ติ วุตฺตํ.

คำว่า แต่รูป คือ แต่ททัยวัตถุ.
ท่านอาจารย์ กล่าวคำว่า "สังขตธรรม
ทั้งหลาย" เพื่อจะแสดงรูปธรรมเหล่านั้น
โดยสามัญโวหาร เพราะความที่รูปธรรม

คณะมิตรศิษย์เหล่า

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ทั้งหลาย อันมีหทัยวัตถุนั้นเป็นที่อาศัยมี
ประเทมมากมาย.

๖๗๖. นิตฺเตชฺชนฺติ เตชฺหีนํ อานุกา-
รหิตํ. ยถา ปน ตํ นิตฺเตชฺ, ตํ หสฺเสตฺ
"น ชาหตี"ติอาทิ วุตฺตํ. น หิ อณฺเฏ
สทฺทหนฺสฺสนาหีสฺ นามํ "นิตฺเตชฺชนฺ"ติ สกฺกา
วตฺตํ, นาปิ รุปํ สนฺธารณาพฺพุณาหีสฺ
นิตฺเตชฺ สกฺกา วตฺตํ?

๖๗๖. คำว่า ไม่มีเดช ความว่า
เสื่อมจากเดช คือ เว้นจากอานุกาพ.
ก็ท่านอาจารย์กล่าวคำว่า "ขบเคี้ยวไม่ได้"
เป็นต้น เพื่อจะแสดงประการที่นามนั้นไม่มี
เดช. ก็นาม ไกร ๆ อาจกล่าววว่า "ไม่มี
เดช" ในอาการทั้งหลาย มีความเชื่อ และ
ความหวัดสาหะเป็นต้น โดยประการอื่น
ก็หาทำได้ ทั้งรูป ไกร ๆ จะอาจกล่าววว่า
"ไม่มีเดชในอาการมีการทรงไว้ และการ
สมาน.เป็นต้น ก็หาทำได้.

เตเนว หิ "รูปํ นิตฺเตชฺชนฺ"ติ วตฺวา "น
หิ ตสฺส ชาหิตฺกามตา"ติอาทิ วุตฺตํ.
"อถโข "ติอาทินา พฺยติเรกวเสนาปิ
นามรูปานํ นิตฺเตชฺตํเยว วิภาเวติ.
อณฺเฏอณฺเฏ สนฺนิสฺสเยน หิ นามรูปสฺส

ก็ด้วย.หตุ้นแหละ ท่านอาจารย์ครั้งกล่าว
ว่า "รูปไม่มีเดช" ดังนี้แล้ว ได้กล่าววคำ
มีอาทิว่า "ทั้งความใคร่จะขบเคี้ยวของมัน
ก็ไม่มี". ท่านอาจารย์ย่อมยังความที่นาม
เป็นธรรมชาติไม่มีเดชนั้นเองให้

๑ ฉ. อัย ปาโล น หิสฺสติ.

อตุตถกิจจุลลิตธิปิ ปจฺเจกํ อสมตฺตดา-
วิภาวนเมว. ตตา ทิ นามรูปสุส
อตุตฺตสุตฺตดา, นิริหฺพฺยาปารวิรทา^๑ จ
สุฏฺฏจฺจฺรํ ปากฺกา โทนฺติ.

แจ่มแจ้ง แม้เกี่ยวกับข้อความพิเศษ ด้วย
คำว่า "โดยที่แท้" ดังนี้ เป็นต้น. ก็แม้ความ
สำเร็จหน้าที่ของอตุตตา แห่งนามและรูปโดย
เป็นที่อาศัยของกันและกัน เป็นการยังความ
เป็นธรรมชาติไม่สามารถแต่ละอย่าง ๆ ให้
แจ่มแจ้งที่เดียว. จริงอย่างนั้น ความที่นาม
และรูปว่างเปล่าจากอตุตตา ความเป็นสิ่ง
ที่ไม่มีความคำริ และความเป็นสิ่งที่ไม่มี
ความชวนชวาย ย่อมเป็นเรื่องชัดเจนดียิ่ง.

กถํ ปน ปจฺเจกํ อสมตฺตทานํ
สมฺมุติภาเว สมตฺตดา โทติ ? อสามคฺคิยํ
อเหตุญฺํ สามคฺคิยมฺปิ อเหตุภาวาปตฺติโต.
น ทิ ปจฺเจกํ ทฺวํจฺจํ อสฺสโกนฺตฺตานํ อนฺธฺวานํ
สทฺมฺปิ สทฺสฺสทฺมฺปิ สมฺมุติํ ทฺวํจฺจํ สกฺโกตฺตีติ
โจทฺถํ สนฺธฺายาท "อิมสฺส ปนตฺตสฺสา"ติ-
อาทิ.

ท่านอาจารย์ กล่าวคำมีอาทิตว่า "ก็
เพื่อจะยังความชัดนี้ให้แจ่มแจ้ง" ดังนี้
หมายถึงคำที่ว่า ก็ในเพราะความที่
สภาวะธรรมที่ไม่สามารถแต่ละอย่าง มารวม
กันเข้า จะมีความสามารถได้อย่างไรเล่า?
เพราะแม้เมื่อสภาวะธรรมที่ไม่มีเหตุ ในเมื่อ
ยังไม่พร้อมเพรียงกันมาพร้อมเพรียงกันเข้า
ก็ต้องเป็นธรรมที่ไม่มีเหตุ. ก็คนบอกผู้ไม่
สามารถจะเห็นได้แต่ละคน ๆ มารวมกันแม้

^๑ จ. นิริหิตา พยาปารวิรหตา.

เป็นร้อยคน แม้เป็นพันคน ก็ไม่สามารถจะเห็นได้.

อิมํ อุปมํ อุทาหรณํ อภฺยจกถาจริยา อุปมา อสิทฺถสฺส อตุถสฺส สา เชตพฺพโต.
เตเนวาท "อุปมนฺเต กริสฺสามิ, อุปมา อิ เชกฺจฺเจ วิญญู ปุริสา ภาสิตสฺส อตุถํ
อาชานนฺตี"^๑ ตุภฺยจกฺโถ ยทิ ปาหํ
จกฺชฺกรณียํ กาตุํ น สกุโกมิ, ปาทกรณียํ
ปน กาตุํ สกุโกมิ, ตุวญฺจ จกฺชฺกรณียํ,
ตสฺมา อมฺหากํ อุภินฺนํ สहितานํ^๒ วเสน
อิจฺฉิต เทสฺส มฺปตฺติ สิชฺชมตฺติ ตุภฺยจกฺโถ
ชจฺจนฺโต.

พระอรธกถาจารย์ทั้งหลาย ชื่อว่า ย่อมนำ
เอาคำอุปมานี้มาอ้าง เพราะจะต้องยัง
เนื้อความที่ไม่สำเร็จ แม้ด้วยอุปมาให้
สำเร็จ. ด้วยเหตุนี้แหละ ท่านพระ-
 สารีบุตรจึงกล่าวว่า "ผมจักกระทำอุปมา
 ให้ท่านฟัง ในโลกนี้ บุรุษผู้ฉลาดบางพวก
 ย่อมรู้ชัดเนื้อความของภาษาิตได้ แม้ด้วยคำ
 อุปมา". คำว่า คือใจว่าเรื่อง ความว่า
คนตาบอดแต่กำเนิด คือใจว่าเรื่องว่าเราไม่
 สามารถจะกระทำกิจ ที่จะพึงกระทำด้วยตา
 แม้โดยแท้ ถึงอย่างนั้น เราก็สามารถ
 กระทำกิจที่จะพึงทำด้วยเท้า และท่านก็
 สามารถกระทำกิจ ที่จะพึงกระทำได้ด้วยตา
 เพราะเหตุนี้ การถึงถิ่นที่ประสงค์ก็จะ
 สำเร็จได้ด้วยอำนาจเราทั้งสอง และ
 ร่วมกัน.

^๑ ฉ. ชานนฺตีตี, ส. นิ. ๑๖/๑๓๘.

^๒ ฉ. สหิตานญจ.

คตถ ขจฺจนโรตีอาที อุปโมปเมยฺยสฺสสนฺทน์. ธมฺมานํ อตุตลาโก ปรปฺภิตฺวาโรตี วตฺตพฺพเมว นตฺถิ ตโต ปฺพเพ อวิชฺชมานตฺตา, ปฏฺฐิตฺวตฺตลาภสฺสาปิ ปรปฺภิตฺวา อตุตกิจฺจนฺติ ทสฺเสตฺถ "น สเกน เตเชน อุปฺปชฺชติ, น ตาสฺ ตาสฺ กิริยาสฺ ปวตฺตตี"ติ วตฺต.

เตสํ นามรูปานํ อณฺณมณฺณํ นิสฺสาย อุปฺปตฺติ วา ปวตฺติ วา น จ น โหตีตี ขจฺจนฺที ส บิ อุปฺมา ย สา ธิ ต ม ต ถ น นิ ก เม น โต "อสามคฺคิยํ อเหตุ น สามคฺคิ ย ม ปี อเหตุ ก ภา วา ป ต ติ โต"ติ ย ถา ว ต ต ส ส เหตุ โน อ เน ก น ต ก ภา ว วิ ภา เว ตี.

ในบรรดาคำเหล่านั้น คำว่า คนบอกแต่ กำเนิดเป็นต้น เป็นคำเทียบเคียงคำอุปมา และคำอุปไมย. คำว่า "เกิดขึ้นด้วยเดช ของคนที่หาไม่ เป็นไปในกิริยานั้น ๆ ก็ หาไม่" ท่านอาจารย์กล่าวไว้เพื่อแสดงว่า คำที่ควรจะกล่าวว่า การไต่ตนของธรรม ะทั้งหลาย เนื่องด้วยธรรมอื่น ดังนี้ที่เกี่ยว ย่อมไม่มี เพราะก่อนแต่นั้น ก็ไม่มีอยู่ แม้ การไต่ตนที่ได้ไว้แล้ว ก็มีกิจแห่งความ ต้องการที่เนื่องด้วยธรรมอื่นที่เกี่ยว.

ท่านอาจารย์ เมื่อจะย้ำเนื้อความที่ให้ สำเร็จแล้ว ด้วยอุปมาด้วยคนบอกแต่กำเนิด และคนเปลี่ยนว่า แต่ความอาศัยกันและกัน เกิดขึ้นหรือเป็นไป แห่งนามและรูปนั้น ไม่มี ก็หาไม่ ดังนี้ จึงอธิบายความที่เหตุตามที กล่าวแล้วเป็นเหตุมิใช่เป็นไปโดยส่วนเดียว ว่า "เพราะแม้เมื่อสภาวะธรรมที่ไม่มีเหตุ ในเมื่อยังไม่พร้อมเพรียงกันมาพร้อมเพรียง กันเข้า ก็ต้องเป็นธรรมที่ไม่มีเหตุ".

ม.ล.รวง จรูญสนิทวงศ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปรหมมวसानุวัตติโนติ ปเรส อุตตโต
 อดฺเณสฺส เหตุปัจจยสงฺขาทานํ ฌมฺมานํ วเสน
 อนุวัตตนสีลา. อุตตทพฺพลาติ อุตตนา
 ทพฺพลา อสมตฺถา. ปรปัจจยโตติ ปเรส
 ฌมฺมานํ ปัจจยภาวโต. เอเตน ชนกปัจจย
 วทติ. เตเนวาท "ชายเร"ติ.

คำว่า มันมีปรกติเป็นไปตามอำนาจ
ของธรรมอื่น คือ มีปรกติเป็นไปตาม ด้วย
 อำนาจของธรรมเหล่าอื่น คือ ได้แก่ ธรรม
 กล่าวคือ เหตุปัจจัยอื่นไปจากตน. คำว่า
อ่อนแอโดยลำพังตน ความว่า อ่อนแอ คือ
 ไม่สามารถโดยตน. คำว่า เพราะมีธรรม
อื่นเป็นปัจจัย ความว่า เพราะความที่ธรรม
 เหล่าอื่นเป็นปัจจัย. ด้วยคำนี้ ท่านอาจารย์
 กล่าวถึงปัจจัยที่ทำให้เกิด. ด้วยเหตุ
 นั้นแหละ ท่านจึงกล่าวว่า "เกิด".

ปรอารมฺมณโตติ ปเรส ฌมฺมานํ อารมฺมณ-
 ภาวโต. เอเตนุปตฺถมฺภกปัจจยํ วทติ.
 ปัจจยคฺคหณํ วา รูปาเปกฺขํ, อารมฺมณคฺคหณํ
 นามาเปกฺขํ. "ปรธมฺเมหิ"ติ อิห
 อารมฺมณปัจจยานํ วิเสสนํ. ปุริมตฺถเณ หิ
 วุตฺตเมวตฺถํ ปจฺฉิมตฺถเณ ปากฺกํ กโรติ.
ปภาวิตาติ อุปฺปาทิตา.

คำว่า เพราะมีธรรมอื่นเป็นอารมณ์ ความ-
 ว่า เพราะความที่ธรรมเหล่าอื่นเป็น
 อารมณ์. ด้วยคำนี้ ท่านอาจารย์ กล่าวถึง
 ปัจจัยที่เป็นตัวอุปถัมภ์. อีกอย่างหนึ่ง
 ศัพท์ว่า ปัจจัยถึงถึงรูป ศัพท์ว่า อารมณ์
 ถึงถึงนาม. คำว่า "ซึ่งเป็นธรรมอื่น" นี้
 เป็นวิเสสณะของอารมณ์และปัจจัย. ท่าน
 อาจารย์ ย่อมกระทำเนื่อความที่กล่าวไว้
 ด้วยอรรถก่อนให้ปรากฏ ด้วยอรรถหลัง.

ม.ล.รวง จริญสุนิทวงศ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

บทว่า ปภาวิตา แปลว่า ทำให้เกิดขึ้น.

นาวายนฺตฺยูปมายปี นามรูปานํ
 อวสวตฺตํ วิภาเวตฺติ "ยถาปี" ตีอาทินา
 ติสฺโส คธา วุตฺตา. นิสฺสาชาติ ปตฺติจาย.
ยฺนฺตฺติ กจฺจนฺตฺติ. มนุสฺเส นิสฺสาชาติ
 เนตฺตฺยเต นิยามกมฺมการกาติมฺนุสฺเส
 อปสฺสาช. น หิ เตสํ อรณฺคคทลการ-
 สณฺจาปนอุทฺทสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 อิจฺฉิตฺเตสํ ปาปณาติ. อุโภติ อณฺณมณฺณํ นาวํ
 นิสฺสาช มนุสฺสา, มนุสฺเส นิสฺสาช นาวาติ
 อตฺโต.

ท่านอาจารย์กล่าวคาถาทั้ง ๓ ด้วย
 คำว่า "แม่ฉันใจ" เป็นต้น เพื่อจะอธิบาย
 ความที่นามและรูปเป็นธรรมชาติ ไม่เป็นไป
 ในอำนาจ แม้ด้วยคำอุปมาที่เร็วเป็นที่สุด.
 คำว่า อาศัย คือพึ่ง. บทว่า ยฺนฺตฺติ แปลว่า
 ไป. คำว่า อาศัยคน ความว่า อิงอาศัย
 คนมีต้นทุนและคนทำงานเป็นต้น ซึ่งเป็น
 ผู้นำไป. เพราะเร็วเว้นจากกิริยามีการ
 เล่นเรียบ การทำใบให้ตั้งดีและการวิดน้ำ
 เป็นต้นของคนเหล่านั้นเสีย จะถึงถิ่นที่
 ปรารถนาก็หามิได้. คำว่า ทั้งสองฝ่าย
 ความว่า ซึ่งกันและกัน ได้แก่คนอาศัยเร็ว
 เร็วก็นำคน.

เอวนฺติ วุตฺตฺยูปกาเรน. นนานายะตี
 ปจมาทินํ สตฺตฺนํ ฌานานํ, เตสํ
 อุปจารานณฺจ วเสน จุทฺทส อรูปปริคฺคท-

คำว่า ฉันนั้น คือ โดยประการที่
 กล่าวแล้ว. คำว่า โดยนัยต่าง ๆ ได้แก่
 โดยนัยแห่งการกำหนดนามรูป ๑๘ นัย คือ

๑ ...ลงการ...อิติปิ.

มุขานี, จตุธาตวภูษาเน วุตตาน^๑ เทรสนัน^๑
 ธาตุปริกคหมุขานี ธาตุวายนชนนุทธมหาภูต-
 วเสน, อีธ วุตตาน^๑ อวุตตานฉ
 อินทริยสัจจปฏิจสมุปนุนาน^๑ วเสน สมวิสติ
 รูปปริกคหมุขานี, ตานี ปจเจก^๑ "ผัสโส
 เวทนา จิตต^๑ติ อิมส^๑ สมมุขภาเว
 อุปภูจิตาน^๑ คิน^๑ อรูปธมมาน^๑ วเสน
 ติกคิตาน^๑ สมสภูจ^๑, จุท^๑ส อรูปปริกคห-
 มุขานี, ตานี จาติ จตุสตุตติยา นามรูป-
 ปริกคหนเยที เจว สมพหุลสตุตต^๑น^๑ตร^๑น^๑เก-
 มุจ^๑วิ^๑ณาเสนา^๑ร^๑ก^๑ข^๑ทา^๑ร^๑ย^๑น^๑ต^๑น^๑ฟ^๑ก^๑ลา^๑ปี^๑เก^๑ริ-
 ช^๑จ^๑น^๑ธ^๑ป^๑ง^๑ก^๑พ^๑น^๑า^๑ว^๑า^๑ม^๑น^๑ุ^๑ส^๑ุ^๑ป^๑มา^๑ที จ นามรูป-
 ป^๑ม^๑ต^๑ต^๑า^๑ว^๑ว^๑ภู^๑สา^๑ป^๑น^๑น^๑เย^๑ที จ.

แนวทางการกำหนดกรุป ๑๔ ข้อ เกี่ยวกับ
 ฌาน ๑ มีปฐมฌานเป็นต้น และอุปจาระแห่ง
 ฌาน ๑ เหล่านั้น แนวทางการกำหนดกรุป
 ๒๐ ถ้วนเกี่ยวกับธาตุ อายตนะ ชันธ และ
 มหาภูตแห่งแนวทางการกำหนดธาตุ ๑๓ ข้อ
 ซึ่งกล่าวไว้ในจตุธาตวภูษานะ เกี่ยวกับ
 อินทริย สัจจะปฏิจสมุปนันธรรมที่ได้กล่าว
 ไว้ในที่นี้และมีได้กล่าวไว้ แนวทางการ
 กำหนดกรุป ๖๐ ถ้วนเหล่านั้น แต่ละอย่างคุณ
 ด้วย ๓ เกี่ยวกับอรูปธรรมทั้ง ๓ ซึ่งปรากฏ
 โดยภาวะที่เผชิญกันเหล่านี้ คือ "ผัสสะ
 เวทนา จิต" และแนวทางการกำหนดกรุป
 ๑๔ ข้อเหล่านั้นด้วย โดยนัยแห่งการแยก-
 แยะความ เป็นเพียงนามรูปด้วยพระสูตร
 หลายพระสูตร และคำอุปมาด้วยรถ เรือ
 กำปั่น พิน กองทัพ ต้นไม้ ไม้ยันตร์ กำอ
 กลอง คมบอดแต่กำเนิด คนง่อย เรือ และ
 คนด้วย.

๑ ฉ. ธาตวายนชนนุทธมหาภูตวเสน.

ม.ล.รวง จริญญาพิทักษ์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สตุตสณฺม อภิภาวิตฺวาติ อนาทิกาลภาวิตฺ
 ชนฺตปณฺจเก อตฺตคฺคกาทํ วิกฺขมฺเภตฺวา.
นามรูปานํ ยาถาวทสฺสนนฺติ "อิทํ นามํ,
 เอตฺตํ นามํ, น อิติ ภิโยโย. อิทํ รูปํ,
 เอตฺตํ รูปํ, น อิติ ภิโยโย"ติ จ เตสํ
 ลกฺขณสฺส ลกฺขณมฺเขน ธมฺมมตฺตภาวทสฺสนํ.
 อตฺตทิจฺจิมลวิโสธนโต ทิจฺจิวิสฺสุทฺธิ
 เวทิตพฺพํ. เอตสฺเสวาทิ นามรูปสฺส
 ยาถาวทสฺสนสฺเสว.

คำว่า อันครอบงำเสียซึ่งสัตตสณฺญา คือ อัน
 ช่มการยึดถือว่าเป็นอัตตา ในชั้น ๕ ซึ่ง
 ทำให้มีตลอดกาลอันหาเบื้องต้นมิได้. คำว่า
ความเห็นนามและรูปตามเป็นจริง ความว่า
 ความเห็นภาวะเพียงเป็นธรรม โดยหัวข้อ
 คือ การกำหนดลักษณะของนามและรูป
 เหล่านั้นว่า "นี่นาม นามก็เท่านั้น ไม่ยิ่ง
 ไปกว่านี้. และว่า นี่รูป รูปก็เท่านั้น
 ไม่ยิ่งไปกว่านี้". ฟังทราบว่าเป็นชื่อว่า
ทิจฺจิวิสฺสุทฺธิ เพราะชำระมลทินคือความเห็นว่าเป็น
 อัตตา. บทว่า เอตสฺเสว โยค
 นามรูปสฺส ยาถาวทสฺสนสฺส นั้นเอง แปลว่า
 ของความเห็นนามรูป ตามความเป็นจริงนี้
 นั้นเอง.

ทิจฺจิวิสฺสุทฺธินิทฺเทสวณฺณา นิฏฺฐิตา.

พรรณาทิจฺจิวิสฺสุทฺธินิทฺเทศ จป.

อิติ อฏฺฐารสมปฺริจฺเจทวณฺณา

พรรณาปฺริเจทํ ๑๘ จปแล้ว

ด้วยประการฉะนี้.

๑๕. กงฺขาวิตรณวิสุทฺธินิกุเทศ
วณฺณนา

ปัจจุยปริคฺคหกถาวณฺณนา

๖๗๘. อนนฺตรํ นิตฺติฏฺจาย ติฏฺจวิ-
วิสุทฺธิยา วิสยภาเวน หสฺสิตฺตคา
"เอตฺสเสวา"ติ วุคฺคํ, น ตทณฺโศ
วิเสสนคฺคํ ตทณฺสเสว อภาวโต. อชฺฌคฺคํ
วา หิ วิปฺสฺสนาภินิเวโส โทศุ พหิตฺธา วา,
อชฺฌคฺคสิทฺธิยํ ปน ลกฺขณโต สพฺพปิ
นามรูปิ อนวเสสโต ปริคฺคหิตเมว โทศิตฺติ.

ปัจจุยปริคฺคหณฺนาติ เหตุํหิ กรณวณฺํ.
ปัจจุยปริคฺคหเหตุ หิสฺส อทฺธตฺตยกงฺขาวิตรณํ
โทศิตฺติ, กรณฺ เว เอตํ กรณวณฺํ

๑๕. พรรณนากงฺขาวิตรณ-
วิสุทฺธินิกุเทศ

พรรณนากถาวํด้วยการกำหนดจับบัจฉัย

๖๗๘. ท่านอาจารย์กล่าวว่า "นาม-
รูปนั้นแหละ" คั้งนี้ เพราะความที่ทิววิสุทฺธิ
ที่ได้แสดงไขไว้เป็นลำดับ ท่านได้แสดงแล้ว
โดยความเป็นวิสัย มิใช่เพราะความไม่มี
ธรรมอื่นจากนามรูปนั้นนั้นเทียว เพื่อจะทำ
ให้ต่างไปจากธรรมอื่นจากนามรูปนั้น. ด้วย
ว่า ความปรารถนาวิปฺสฺสนาในภายในหรือ
ภายนอกจงยกไว้ แต่นามรูปทั้งหมด ย่อม
เป็นอันโยคาวจรกำหนดจับแล้ว โดยไม่มี-
เหลือที่เกี้ยว โดยลักษณะในความสำเร็จ
ภายใน.

บทว่า ปัจจุยปริคฺคหณฺ เป็นคตฺติยาวิภักฺติ
ลงในเหตุ. ความว่า ก็การข้ามความสงสัย
ในกาลทั้ง ๓ ย่อมมีแก่โยคาวจรนั้น เพราะ

๑ ฉ. ปัจจุยปริคฺคหณฺ.

ปัจจัยปริกคหสฺส สาธกตมภาวโต กงฺขา-
 วิตรณกิริยาย. ยถา หิสฺส สฺปริสฺสุโธ
 นิชฺชโฏ นิกฺकुมฺโพ ปัจจัยปริกคโห สีขฺณติ,
 ตทาเนน กงฺขา วิตรียตีติ.

มีการกำหนดจับปัจจัยเป็นเหตุ. อีกอย่าง-
 หนึ่ง บทว่า ปัจจัยปริกคหณน นี้ เป็น
 ตติยาวิภัตติลงในกระณะ เพราะกิริยาคือ
 การข้ามความสงสัย ก็โดยภาวะที่ยังการ
 กำหนดจับปัจจัยให้สำเร็จเป็นที่สุด. ก็ใน
 กาลใด การกำหนดจับปัจจัยหมดจดก็ ไม่มี
 อะไรคาบเกี่ยว ไม่รุ่งรัง ย่อมสำเร็จแก่
 โยคินั้น เมื่อนั้น โยคินั้นย่อมข้ามความ
 สงสัยเสียได้แล้ว.

วิตริตฺวาติ อติกกมิตฺวา, วิกฺขมฺเภตฺวาติ
 อตุโธ. ตํ ปน ฌาณํ ตถาธิกตํ วสีภาวปฺปตฺตํ
 ฌานํ วย โยคิโน สนฺตนาเน ปพฺนฺธวเสน^๑
 ปวตฺตตีติ กตฺวา วุตฺตํ "จิตฺ ฌาณนฺ"ติ.

คำว่า ข้าม ได้แก่ก้าวล่วง ความว่า
 ข่มไว้ได้. ท่านอาจารย์กล่าวว่า "ฌาณ
ตั้งอยู่" ดังนี้ เพราะทำอธิบายว่า ก็ฌาณนั้น
 ที่ได้บรรลุแล้วอย่างนั้น ย่อมเป็นไปด้วย
 อำนาจความสืบต่อกัน ในสันดานของโยคี
 เหมือนฌานที่ถึงวสีภาวะ.

กงฺขาวิตรณี จ สา วิสฺสุติ จาติ
 กงฺขาวิตรณวิสฺสุติ^๒ ตํ สมฺปาเทตฺกาโม

การข้ามความสงสัยนั้นด้วย เป็น
 ความบริสุทธิ์ด้วย เหตุนั้น ชื่อว่า กังขา-

^๑ ฉ. ปพฺนฺธวเสน.

^๒ ฉ. ตนฺติ กงฺขาวิตรณวิสฺสุติ.

อวชชชตี^๑ สมพฺพโต. ยถาวโต ทิฏฺฐ วิตรณวิสุทฺธิ การข้ามความสงสัยอันบริสุทธิ์.
 นามรูปํ ติวิตทุกฺขตาโยคโต โรโค วีย, เชื่อมความบาปว่า ตํ สมฺปาเหตุกาโม
 ปจฺจยา จสฺส โรคสมฺภูจฺานํ วีย อวชชตี แปลว่า ภิกษุผู้ใคร่จะยังกังขา-
 อุกฺกุหนตฺตี อิมมตฺถํ ทสฺเสนฺโต "ยถา นาม วิตรณวิสุทฺธิให้ถึงพร้อมย่อมรำพึงถึง. ท่าน
 ๆเปฯ ปริเยสตี"ติ อาท. อาจารย์เมื่อจะแสดงความชื่อนี้ว่า นามรูป
 ที่โยคีเห็นแล้วตามความเป็นจริง ย่อม

ปรากฏเหมือนโรค เพราะประกอบด้วย
 ความทุกข์ ๓ อย่าง ส่วนปัจจัยทั้งหลาย
 ของนามรูปนั้น ย่อมปรากฏเหมือนสมฺภูจฺาน
 ของโรค จึงกล่าวว่า "เปรียบเทียบเหมือนผู้
ฉลาดเห็นโรคแล้วย่อมหาสมฺภูจฺาน ของมัน
ฉะนั้น".

สังสารทุกฺขนิมฺกคฺสฺส สนฺตานุสฺส ตโต สันดานอันจมลงในสังสารทุกข์ ย่อมได้ภาวะ
 วิโมเจตฺกามตาวเสน อนุกมฺปิตพฺพตา ที่ควรสงสาร เกี่ยวกับความต้องการจะ
 ลพฺภตฺตี ตมตฺถํ ทสฺเสตฺถ "ยถา วา ปนา"ติ- เปลื้องจากสังสารทุกข์นั้น เพราะเหตุนี้
 อาทิวตฺตํ. เอวเมว วิเตยเตเก วทนฺติ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "หรืออีกอุปมาหนึ่ง
 "อนุกมฺเปตพฺพมารกทสฺสเนน ตสฺส เปรียบเทียบ" ดังนี้เป็นต้น เพื่อจะแสดง

ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "หรืออีกอุปมาหนึ่ง
เปรียบเทียบ" ดังนี้เป็นต้น เพื่อจะแสดง

วสุทธมรรคทานุภา. ๑. ๒-๗-๒๐

^๑ ฉ. อวชชชตี.
^๒ ฉ. เอวเมว วิเต.

ม.ล.รวง จรุงสนิทวงศ์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

มาตาปิตุอาวชชน อธิ อนุทาทรณ
 นิโรธตพุตาย นามรูปสสุ อนุคมบิตพุตตา-
 ภาวโต"ติ, ตทปาหฏ โทติ. อวสสญเจต
 เอวิ อิจฉิตพพิ, อณณตา เวเนยยุบุคคล-
 สนุตานะ สตุฏ มหากฤษณาปวตติ เอว
 วิจาเรตพพา สียา.

เนื้อความนั้น. เมื่อตั้งความไว้อย่างนี้
 นั้นทีเดียว อาจารย์พวกหนึ่งย่อมกล่าวคำใด
 ไว้ว่า "การรำพึงถึงมารดาบิดาของ
 เด็กน้อยนั้น ก็ด้วยแสดงถึงเด็กน้อยควร
 สงสาร ไม่ใช่เป็นอนุทาทรณในที่นี้ เพราะ
 ภาวะคือความที่นามรูปควรสงสารโดยภาวะ
 ที่จะพึงให้ดับ" ดังนี้ คำเช่นนั้น ย่อมเป็นคำที่
 นำมาแล้ว. และข้อนี้ ควรปรารภอย่างนี้
 แน่นนอน เมื่อถือเอาเนื้อความโดยประการ
 อื่น ชอบที่จะพึงพิจารณาถึงความ เป็นไปแห่ง
 พระมหากรุณาของพระศาสดา ในสันดาน
 แห่งเวไนยบุคคล.

มนทพุทธิตาย มนุ. วุฑฒตโรปิ โภจิ
 มนทพุทธิ โทตีติ ตโต วิเสสนตถ
 "กุมารน"ติ วุตต. โย โภจิ ปจมวเย
 วตตมาโน "กุมารโร"ติ วุจจตีติ ตโต
 วิเสสนตถ "ททรน"ติ วุตต. เอวมปิ โย
 อาธาวิตวา ปริธาวิตวา วิจารณโก^๑

ชื่อว่า อ่อน เพราะความเป็นผู้มีปัญญาอ่อน.
 แม้คนที่โตกว่าบางคน ก็เป็นผู้มีปัญญาอ่อน
 เพราะเหตุนั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า
 "เด็ก" เพื่อให้ให้ต่างจากคนที่โตกว่านั้น.
 บุคคลคนใดคนหนึ่งผู้ยังอยู่ในปฐมวัย เขาก็
 เรียกว่า "เด็ก" เพราะเหตุนั้น ท่านจึง

^๑ ก. วิจรรณโก.

ตรุณหารโก, โสปี "ททโร"ติ วุจจตีติ
คโต นีวตุนคณั "อุตฺตานุเสยฺยกณ"ติ วุคฺคั.
จตุหิปี ปเทหิ กรุณายิตพฺพตฺติ เยว ทสฺเสตี.
อาวชชตีติ^๑ กโรตี.

กล่าวว่า "ตัวเล็ก ๆ" เพื่อให้ต่างจากคน
ที่อยู่ในปฐมวัยนั้น. แม้อย่างนั้นเด็กเริ่มเที่ยว
วิ่งมาวิ่งไปรอบ ๆ คนใด แม้เด็กเริ่มนั้น
เขาก็เรียกว่า "ตัวเล็ก ๆ" เพราะเหตุนั้น
ท่านจึงกล่าวว่า "ยังนอนแบ" เพื่อจะ
ปฏิเสธเสียจากเด็กเริ่มนั้น. ด้วยบททั้ง ๔
ท่านอาจารย์ย่อมแสดงความจริงที่เด็กเป็นบุคคล
ควรกรุณา. บทว่า อาวชชตี ความว่า ย่อม
กระทำ.

ยถา ปนสฺส เหตุปัจจัยปริเยสนาปคฺติ
โหตี, ตํ ทสฺเสตฺตํ "โส"ตีอาหิ วุคฺคั. ตตฺถ
พฺยติเรกมุเชน อคฺโก สาสิตโต สมฺมเทว
สาธิตो โหตีติ อเหตุกภาวํ ตาว
ปฏิกฺขิปนฺโต "น ตาวิทํ นามรูปํ อเหตุกณ"ติ
วคฺวา ตตฺถ การณมาท "สพฺพคฺตา"ติ-
อาหิณา.

ก็ภิกษุ นั้น ย่อมมีการต้องแสวงหา
เหตุปัจจัยโดยประการใด เพื่อจะแสดง
ประการนั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวคำเป็นต้น
ว่า "ภิกษุ นั้น". ในคำนั้น เนื้อความที่ได้
ทำให้เข้าใจไว้ ด้วยนัยที่เป็นแนว พยติเรก
(คือปฏิเสธแล้วคล้อยตาม) ย่อมเป็นเนื้อ-
ความที่ทำให้เข้าใจได้ โดยถูกต้องทีเดียว
เพราะเหตุนั้น ท่านอาจารย์เมื่อปฏิเสธ
ความที่นามรูปเป็นสิ่งไม่มีเหตุ ก่อนกล่าวว่า

^๑ ฉ. อาปชชตีติ.

วิสุทธรคคทาฎกา.ป-ท.๗-๒๐

คุณมาลี เพ็ญชาติ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

"นามรูปนี้เบองตัน นามรูปนี้เป็นสิ่งที่ไม่มี
เหตุก็หาไม่ได้" แล้วกล่าวเหตุในคำนั้นด้วย
คำว่า "ทุกแห่ง" ดังนี้ เป็นต้น.

เหตุมนุตเรน สติ สมภาเว สัพพมมานัน
เหตุภาโว สมานนติ สัพพสมานตา ลียา,
ตถา จ สติ โสตปฺปเสสาทีสุ, พหิตฺธา จ
จกฺขุวิญญาณาทีเหตุภาโวติ สัพพตฺถ,
จกฺขาทินี อฺปฺปตฺติโต ปุพฺเพ, ปริเภทโต
อฺหุธฺ จ เหตุภาวโตติ สัพพทา จ อนฺธาทีนี
อรุปีนี, อสฺสณฺณนฺจ เหตุภาโวติ สัพพเสณฺจ
จกฺขุวิญญาณาทีนี ภวิตฺพฺ, เหตุภาวา
วิเสสโต ตณฺจ นตฺถีติ อาท "สัพพตฺถ
สัพพทา สพฺเพสณฺจ เอกสทิสภาวา-
ปตฺติโต"ติ.

เมื่อความมีแห่งธรรมทั้งปวง มีด้วยเหตุ
อย่างอื่น ความไม่มีแห่งเหตุก็เหมือนกัน
เพราะเหตุนั้น ภาวะที่เหมือนกันแห่งธรรม
ทั้งปวง ก็จะพึงมี อนึ่ง เมื่อเป็นอย่างนั้น
จักขุวิญญาณเป็นต้น พึงมีทุกแห่ง เพราะ
ความไม่มีเหตุแห่งจักขุวิญญาณเป็นต้น ก็อยู่
ในส่วนของโสตะเป็นต้น และในสถาน
ภายนอก พึงมีทุกเมื่อ เพราะความไม่มี
เหตุ ก่อนจักขุเป็นต้นเกิดขึ้น และหลังจาก
ดับไป และพึงมีทุกอัน เพราะความไม่มีเหตุ
แก่คนบอดเป็นต้น แก่รูปพรหม และแก่
อสังขณีสัตตพรหม ก็ชื่อนั้นจึงชื่อว่าไม่มีโดย
พิเศษ เพราะความไม่มีเหตุ เพราะเหตุนี้
ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "เพราะมันถึง
ความเป็นเช่นเดียวกันทุกแห่ง ทุกเมื่อ และ
ทุกอัน" ดังนี้.

คุณมาลี เพ็ญชาติ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

นิตฺตฺสนมตฺตญฺเจตฺ ยทิตฺ "จกฺขุวิญญาณาทีสุ"^๑
 ที"ติ. ยตฺตกา โลเก วิเสสา, เตหิ
 สฺพเพสฺ, สฺพกาลณฺจ ภวิตฺพฺพนฺติ
 อธิปฺปาโย. อาที-สฺทฺเทเน วา เตสมฺปิ
 กถณฺ กตฺเมวาติ ทฏฺจพฺพํ. ตสฺมา
 อเหตุกภาเว วิสิฏฺจตาย อสมฺภโว เอวาติ
 สฺพตฺตฺตฺ เอกสฺทิสภาวาปตฺติโต, สฺพทา
 เอกสฺทิสภาวาปตฺติโต, สฺพเพสฺ เอกสฺทิส-
 ภาวาปตฺติโตติ ปจฺเจกํ สมฺพฺนฺโธ
 เวทิตฺพฺโพ. เอวํ อเหตุกภาเว ปฏฺิสิทฺเช
 วิสมเหตุวาที วเทยฺยํ "น อิทํ อเหตุกํ
 กิณฺจริทํ สเหตุกํ, เกเน ปน เหตุภา
 สเหตุกนฺติ ? อิสฺสราทินน"^๒

ก็ข้อที่ว่า "ในจักขุวิญญาณเป็นต้น" นั้นเป็น
 เพียงตัวอย่าง. อธิบายว่า ในโลกมีความ
 ต่างกันทั้งหลายเท่าใด ความต่างเหล่านั้น
 ก็จะพึงมีแก่ทุกอันและตลอดกาลทั้งปวง. อีก
 อย่างหนึ่ง ด้วยอาที-ศัพท์ การถือเอาแม้
 ความต่างเหล่านั้น บัณฑิตพึงเห็นว่า ได้แก่
 อะไรบ้างที่เดียว. เพราะเหตุนั้น ความ
 ไม่มีแห่งความที่มันต่างกัน ในเพราะความ
 ที่มันไม่มีเหตุมันเอง เพราะเหตุนี้ บัณฑิต
 พึงทราบ การเชื่อมความแต่ละบทเข้าว่า
 เพราะมันถึงความเป็นเช่นเดียวกัน ทุกแห่ง
 เพราะมันถึงความเป็นเช่นเดียวกัน ทุกเมื่อ
 เพราะมันถึงความเป็นเช่นเดียวกัน ทุกอัน.
 เมื่อความที่นามรูป เป็นสิ่งที่ไม่มีความอย่างนี้
 สำเร็จเฉพาะแล้ว เจ้าลัทธิผู้เห็นว่ามีเหตุ
 ไม่สม่าเสมอ จะพึงกล่าวว่า "ถามว่า
 นามรูปนี้เป็นสิ่งไม่มีเหตุหาไม่ได้ จะมีเหตุ
 อย่างไม่ได้เล่า และจะมีเหตุด้วยเหตุ

^๑ ก. จกฺขุวิญญาณาทีนํ.
^๒ ฉ. อิสฺสราทินา.

อะไร ? ตอบว่า มีเหตุ ด้วยเหตุมีพระ-
อิศวรเป็นต้น".

อาทิ-สทฺเท ปกติปริสชาปติกาลาหิ
คหณ เวทิตพฺพํ, ตํ ปฏิชฺชิปนฺโต อาท "น
อิสฺสราทิ เหตุกนฺ" ติอาทิ. น นามรูป
อิสฺสราทิเหตุกํ นามรูปโต อณฺณสฺส
อนุปฺลพฺภมานตฺตา อิสฺสรปคติอาหิเนเมว
อภาวโต.

ด้วยอาทิ-ศัพท์ ฟังทราบการถือเอา
ปหารณะทั้งหลาย มีประภคฺติ ปุรุชะ ปชาบดี
และกาละเป็นต้น ท่านอาจารย์เมื่อจะ
ปฏิเสศความช้อยั้น จึงกล่าวคำมีอาทิว่า
"นามรูปมีเหตุภายนอก มีพระอิศวรเป็นต้น
ก็หาไม่ได้". นามรูป ชื่อว่ามีเหตุภายนอก
มีพระอิศวรเป็นต้นก็หาไม่ได้ เพราะพระ-
อิศวรและประภคฺติเป็นต้นไม่มี เหตุว่า
สภาวะอย่างอื่นจากนามรูปหาไม่ได้.

ยทิ ปน อสโต อิสฺสราทิโต นามรูปสฺส
อุปฺตติ, เอวํ สติ ส่า เอว สพฺพตฺถ
สพฺพทา สพฺพเสํ เอกสทิสฺสตา อาปชฺชติ. อถ
นามรูปมตฺตเมว อิสฺสราทิเหตุกํ, นามรูปณฺจ
อหฺตุวา สมฺภวานฺตํ, หฺตุวา จ วินสฺสนฺตํ
ทิสฺสตีติ อิสฺสราทิหิปี ตาทิเสหิ ภวิตพฺพํ.
ตถา จ ตทปิ สบฺบจฺจยํ สงฺขตเมวาทิ
ตสฺสาปี ปจฺจยปริคฺคโท กาทพฺโพ. อถ ตํ

ก็ถ้าว่า นามรูปเกิดขึ้นจากเหตุมีพระอิศวร
เป็นต้น ซึ่งไม่มีอยู่ไซ้ร เมื่อเป็นอย่างนี้
ก็จะต้องมีความเป็นเช่นเดียวกันทุกแห่งทุก-
เมื่อ ทุกอันนั้นทีเดียว. ถ้าเพียงแต่นามรูป
เท่านั้นมีเหตุภายนอก มีพระอิศวรเป็นต้น
ก็จะปรากฏนามรูปที่ไม่มีแล้วมามีขึ้น และที่มี
แล้วก็จะพินาศไป เพราะเหตุนั้น ก็จะต้อง
มีเหตุภายนอกเช่นนั้นแม้มีพระอิศวรเป็นต้น.

คุณมาลี เพ็ญชาติ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

นุบุชชติ, อเหตุกตา ตสฺส อาบนฺนา.
เตนาท "อเหตุกภาวูปคฺติโต"ติ.

ก็โดยประการนั้น นามรูปนั้นประกอบด้วย
ปัจจัยเป็นสังขะนั้นเอง เพราะเหตุนี้
โยคาวจรจะควรทำการกำหนดจับปัจจัยของ
นามรูปนั้น. ถ้าวานามรูปนั้นไม่เกิดขึ้น
ก็ต้องเป็นความที่นามรูปนั้น เป็นสิ่งที่ไม่มี
เหตุ. ด้วยเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า
"เพราะต้องเป็นสิ่งที่ไม่มีเหตุไป" ดังนี้.

อปิ น อีสฺสราทิตฺตํ นามรูป.
กิการณํ ? กเมน อูปคฺติโต. ยทิตฺติ เอว
นิจฺจํ อีสฺสราทิสณฺนิทํ กมฺมกิลสินฺทฺริยา-
รมฺมณาทินิรเปกฺขการณฺมปิ สียา,
สพฺเพสฺสเยว เอกชฺฉนํ อูปคฺติ สียา,
ยตฺตเกทิตฺโต อูปชฺชิตฺตพฺพํ. กสฺมา ?
การณฺสสฺส สนนฺทิตภาวโต.

อีกอย่างหนึ่ง นามรูปมีเหตุภายนอก
มีพระอิศวรเป็นต้น ก็หาไม่ได้. อะไรเล่า
เป็นเหตุ ? เพราะนามรูปเกิดขึ้นโดย
ลำดับ. ก็ถ้าว่าจะพึงมีแม้เหตุที่ไม่ถึงถึง
กรรม กิเลส อันทริย์ และอารมณ์เป็นต้น
ที่รู้กันว่า เป็นพระอิศวรเป็นที่เที่ยงอย่างนี้
ไซ้รั่ ทุกสิ่งทุกอย่างที่เคี้ยว ก็จะพึงมีการ
เกิดขึ้นพร้อมกัน มีอยู่เท่าใด นามรูปก็จะพึง
เกิดขึ้นจากสิ่งนั้น. เพราะเหตุไร ? เพราะ
ความที่เหตุรวมกัน.

ยทิตฺติ ปน ตสฺส อิจฺฉาวเสน ตสฺส อูปคฺติ
ปริกฺขเปยฺยํ, ตาสณฺจ อิจฺฉานํ เอกชฺฉนํ

ก็ถ้าว่า คนทั้งหลาย จะพึงกำหนดความ
เกิดขึ้นของนามรูปนั้น ด้วยอำนาจความ

คุณหญิงวรรณะ ฉายเหมือนวงศ์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อุปฺปตฺตํ โภ วิพฺนุโธ. อถ อณฺณมฺปิ กิณฺจ
กมฺมกิลสินฺธุริยารมฺมณาทือเปกฺขิตฺทํ อตฺถิตฺติ
เจ ? ตทฺเว เหตุ การณํ, กิณฺณณ
อทฺธิจฺสามตฺติเยน ปริกฺกปิเตน ปโยชนํ ?

ทฺธิจฺ หิ กมฺมาทฺธินํ สามตฺติยํ ตทฺถณฺนปจฺจย-
สนฺนิธาเนปิ ตทฺภาเว อภาวโต. ยถา หิ
รูปาโลกมนสิการสนฺนิธาเนปิ จกฺขุโน
อภาเว จกฺขุวิญญาณสฺส อภาวํ, ภาเว จ
ภาวํ ทิสฺวา จกฺขุโน จกฺขุวิญญาณูปาทน-
สมตฺถตา อตฺถิตฺติ วิณฺณายติ.

ยถา จ ยฺวายํ ยมกานมฺปิ สมานานํ
ชนกชนนีสฺสูกฺกโสณิตาทิพาหิรปจฺจยสมภาเวปิ

ปรารธนาของรูปนั้น, ก็จะมีข้อขัดข้องอะไร
ในการเกิดขึ้นรวมกัน ของความปรารธนา
เหล่านั้น. หากจะมีผู้ถามว่า ถ้าว่าจะมีสิ่ง
อะไร ๆ แมื่อนั้นที่พึงเพ่งถึงกรรม กิเลส
อินทรีย์และอารมณ์เป็นต้นไซ้ ? ตอบว่า
อันนั้นแหละเป็นตัวเหตุตัวการละ จะมี
ประโยชน์อะไร กับสิ่งอื่นซึ่งมองไม่เห็น
ความสามารถ ได้แต่คาดเอาเล่า ?

ก็ความสามารถแห่งกรรมเป็นต้น เป็นเรื่อง
เห็นได้ แม้ในการรวมปัจจัยอื่นจากนั้น
เพราะเมื่อสิ่งนั้นไม่มีมันก็หาไม่มี. อุปมา
เหมือนอย่างว่า แม้ในการที่รูป แสงสว่าง
และมนสิการรวมกัน เมื่อจักขุไม่มี ก็เห็น
ความไม่มีของจักขุวิญญาณ แต่เมื่อจักขุมี
ก็เห็นความมีได้ ทำให้รู้ได้ว่า จักขุมีความ
เป็นธรรมชาติ สามารถทำให้จักขุวิญญาณ
เกิดขึ้น ชื่อนี้ฉันใด.

และยังอีกอุปมาหนึ่ง แม้นคนแฝดเหมือนกัน
แม้เมื่อความเสมอกัน แห่งปัจจัยภายนอก

คุณหญิงวรรณะ ฉาย เหมือนวงศ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สตฺตานํ หีนปฺปณฺีตตาทิวเสโส หิสฺสติ, โส
จ สสนฺตฺาเน ตาทิสฺส อณฺณสฺส เหตุโน
อภาวา กมฺมกิลฺลเหตุโกติ ตสฺส ตตฺถ
สมตฺถตฺา อตฺถีติ วิณฺญาตฺิ, น
เอวมิสฺสราทิกสฺส.

เป็นต้นว่า พ่อแม่ น้ำสูกกะ และโลหิตก็ยังมี
ปรากฏความต่างกันมีความเป็นคนแล้ว และ
เป็นคนประณีตเป็นต้น ของสัตว์ทั้งหลาย
ก็ความต่างกันนั้น มีกรรมและกิเลสเป็นเหตุ
เพราะไม่มีเหตุอย่างอื่นเช่นนั้น ในสันดาน
เฉพาะตน เพราะเหตุนี้ จึงทำให้เข้าใจ
ว่า ความที่กรรมและกิเลสนั้น เป็นเรื่อง
สามารถในความต่างกันนั้น ชื่อนี้ ฉันท
เหตุภายนอกมีพระอิศวรเป็นต้น จะเป็น
เหมือนฉันทนั้น ก็ห้ามได้.

การณฺสฺส หิ ภาวาภาเว ผลสฺส
ภาวาภาเวหิ การณฺสฺส สมตฺถตฺา
วิณฺญาเยยฺย. น จ สนนฺีเต ตทการณฺสฺส
นามรูปสฺส อิสฺสราทิวกฺลฺเลน กตฺถจ
อนุบฺบตฺติ ทิฏฺฐา, ตสฺมา อการณฺมิสฺสโร.

ก็ในความมีและความไม่มีแห่งเหตุ จะพึง
ทำให้เข้าใจ ความที่เหตุเป็นเรื่องมีความ
แจ่มแจ้ง ด้วยความมีและความไม่มีแห่งผล.
ก็นามรูปซึ่งไม่มีเหตุดังนั้น ในการรวมกัน
ใคร ๆ ได้พบความไม่เกิดขึ้นในที่ไหน ๆ
เพราะความขาดไปแห่งเหตุภายนอกมีพระ-
อิศวรเป็นต้นก็ห้ามได้ เพราะเหตุนี้
พระอิศวรจึงไม่ใช่เป็นตัวการ.

คุณหญิงวรรณะ ฉาย เหมือนวงศ์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อถาปี สกโก เอว อิสรธาติเหตุโก
 วุจเจยฺย, โสปี สกฺกบฺภาโร สพฺพกาลํ
 ตโต นิพฺพตฺเตยฺย. น ทิ สนนฺทิกการณฺสฺส
 ผลสฺส อนุปฺตฺติ ยุตฺตา. นิจฺเจ จ สติ
 อณฺณิรเบกฺขการณฺเ สกฺกสฺส อาทิเยว น
 ยุตฺโต, ยาว อิสรธาติการณฺ, ตาว สพฺพสฺส
 อตฺถิภาวบฺบสงฺกโต.

แม้ถ้า สวรรค์ จะฟังกล่าวได้ว่า
 มีพระอิศวรเป็นต้น เป็นเหตุอย่างนี้ไซ้
 ความเหมือนกันของสวรรค์ แม้นั้น ก็จะมีเหตุ
 บ้างเกิดแต่สวรรค์นั้น ตลอดกาลทั้งปวง.
 เพราะความไม่เกิดขึ้นของผล ซึ่งมีเหตุ
 รวมกัน ถูกต้องแล้ว ก็หาไม่ได้. และความ
 เทียงมีอยู่ เบื้องต้นของสวรรค์นั้นเอง ใน
 เพราะเหตุที่ไม่ถึงถึงอย่างอื่น จึงไม่ควร
 เพราะเกี่ยวข้องกับความมีอยู่ของสิ่งทั้งปวง
 ตลอดเวลาที่พระอิศวรเป็นต้นเป็นตัวการ.

อถาปี วเทยฺย "อณฺณเภิ ยถารทํ ปจฺจยา
 โหนฺติเยว, อิสรธาติกมฺปิ เตสํ
 สหการิการณฺ โหตี"ติ. ยเทตฺถ วตฺตพฺพํ,
 ตํ เหฏฺฐา วตฺตเมว. ยทิ ปโร วเทยฺย
 "อิธ พุทฺธิบุพฺโพ ภาวานํ รจนาวิเสโส
 ทิฏฺฐโจ, ยถา ตํ สฺมฺกฺเกหาทินํ. อตฺถิ จ
 อชฺฌตฺติกพาหิรานํ สรโรปฺทฺมาทินํ รจนา-
 วิเสโส, ตสฺมา เตนาปี พุทฺธิบุพฺเพน

แม้ถ้า ใคร ๆ จะฟังกล่าววว่า "มีปัจจัย
 ตามสมควร แม้เหล่าอื่นอยู่ที่เดียว แม้
 พระอิศวรเป็นต้น ก็เป็นตัวการทำร่วมกัน
 ของปัจจัยเหล่านั้น". คำใดที่จะฟังกล่าว
 ในที่นี้ คำนั้น ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วใน
 หนหลังที่เดียว. ถ้าผู้อื่นจะฟังกล่าววว่า
 "ในที่นี้ ให้ความต่างแห่งการแต่งภาวะ
 ทั้งหลาย ซึ่งมีพุทธเป็นเบื้องต้น ตัวอย่าง

^๑ ฉ. อิสรธาติก การณฺ,

คุณหญิงวรรณะ ฉาย เหมือนวงศ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ภวิคัพพ. ยสฺส จ โส พุทธิปุพฺโพ, โส
อิสฺสราทิกโก, ตสฺมา เตน นามรูปสณฺณิตสฺส
โลกสฺส การณฺณ ภวิคัพพนฺ"ติ.

เช่นหม้อ และเรือน เป็นต้น. และยังมีความ
ต่างแห่งการแต่งสรีระและดอกบัว เป็นต้นซึ่ง
เป็นสิ่งภายในและภายนอก เพราะเหตุนั้น
แม้ความต่างแห่งการแต่งนั้น ก็ยังมีพหุเป็น
เบื้องต้น. ก็ภาวะใดมีความต่างแห่งการ
แต่งซึ่งมีพหุเป็นเบื้องต้น ภาวะนั้นมี
พระอิศวรเป็นต้น เพราะเหตุนั้น ภาวะนั้น
จะต้องเป็นกิจการของโลก ที่มีชื่อว่า
นามรูป".

ตยิทฺ อสฺสิตฺ, รจิตา สรฺรปทฺมาทโยติ
ตตฺเตวูปฺปนฺตตฺตา. อุปปนฺนฺสฺส ทิ สนนฺนิเวส-
วเสน ตถา ตถา ปฏฺฐนฺนํ "รจนา"ติ
วฺจฺจติ. อนนฺกนฺติโก จายํ อพุทธิปุพฺพสฺสาปิ
ทิกฺขตฺตฺตา. ทิกฺขโจ ทิ นฺหารุอาทินฺ
อภฺคิสฺสโยเคน รจนาวิสฺเสโส, ตถา
วิสฺสฺสนฺตานํ ปุพฺพจฺมฺมาทินฺ.

ข้อนี้ไม่สำเร็จ วัตถุประสงค์มีสรีระและ
ดอกบัว เป็นต้น ก็ได้ถูกแต่งมาแล้ว เพราะ
เป็นสิ่งที่เกิดแล้ว ในที่นั้นนั่นเอง ด้วย
ประการฉะนี้. ก็การเริ่มตั้งโดยประการ
นั้น ๆ ด้วยอำนาจความตั้งลง ของสิ่งที่
เกิดขึ้น ท่านเรียกว่า "การแต่ง". ก็ความ
ต่างแห่งการแต่งนี้มีใช่เป็นไปโดยส่วนเดียว
เพราะยังได้พบแม้ความต่างแห่งการแต่งซึ่ง
มิใช่มีพหุเป็นเบื้องต้นก็มี. จริงอยู่ ได้เห็น
ความต่างแห่งการแต่ง ด้วยการที่ส่วนของ

คุณหญิงวรรณะ ฉาย เหมือนวงศ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สรี่ระมีเอ็นเป็นต้น มาประจบเข้ากับไฟ ส่วนของสรี่ระมีน้ำเหลืองและหนังเป็นต้น ที่ ชูชืดไป ก็มีความต่างแห่งการแต่งเหมือน- กัน.

ยทิ ปนายมิสุสราทิโก ควสุสชกทุรภาทีนั กรีสาวตฺเต ปฏิมหุคฺ^๑ รเจยฺย, อุมมตฺโต วย วิกฺขิตฺโต สียา. กิณฺจายํ โลกั สชฺเชนฺโต อตฺตคฺคณั วา สชฺเชยฺย โลกคฺคณั วา.

ก็ถ้าความต่างแห่งการแต่งนี้ มีเหตุภายนอก มีพระอิศวรเป็นต้น บุคคลก็จะพึงแต่งการ บูชารูปเปรียบในความวนเวียนของอุจจาระ ปัสสาวะของสัตว์มีโค ม้า แพะ และลา เป็นต้น ก็จะพึงเป็นคนฟุ้งซ่านไปเหมือน คนบ้า. ความต่างแห่งการแต่งนี้ เมื่อจะ จัดแจงโลก ก็จะมีจัดแจงประโยชน์ตน หรือประโยชน์โลกอะไรกัน.

ตตฺถ จ ยทิ ปุริโม มกฺโข กตฺกิจฺโจ น สียา โลกเณ สาธตฺตพฺพสุส อตฺถิภาวโต. อถ ทฺติโย, กสฺมา โลกสุส อหิตทฺกฺขาวทํ ปาปํ นิรยาที, ชรามรณาทีณฺจ สชฺชติ^๒ ?

ก็ในความต่างแห่งการแต่งนั้น ถ้า มักจะแรกไม่พึงทำหน้าที่ เพราะมีสิ่งในโลก จะพึงให้สำเร็จไซ้. เมื่อเป็นเช่นนั้น มักจะที่สองก็พึงทำหน้าที่ บพอันนำมาซึ่ง

^๑ ม. ปฏิปหุคฺ.

^๒ ฉ. สชติ.

อถ ตทญ์ อนามลิตฺวา กิพฺตถํ สชฺชติ^๑?

ความไม่เกื้อกูล และความทุกข์แก่โลกย่อม
จัดทุกข์มีนรกเป็นต้น และสิ่งที่เป็นอทิฏฐะ
มีชราและมรณะเป็นต้น เพราะเหตุไร ?
ถ้าไม่ระบุทั้ง ๒ ข้อนั้น บาบก็ย่อมจัดจุด
ประสงค์ของการเล่น.

กีฬํ จ นาม รติอตุถา โหติ. วินา กีฬาย
รตี อชานนฺตานํ รติอตุถญจ กิฬมารภนฺโต
รติยํ อิสฺสโร อนิสฺสโร ลียา. อถ
ปโยชนนिरเปกฺโข สพฺพกาลํ สชฺชเชยฺย^๒,
ตสฺส จายํ สชฺชนสมตฺถตา^๓ อเหตุกา วา
ลียา สเหตุกา วา. อเหตุกา เจ,
สพฺเพสํ ลียา สเหตุกา วา อเหตุกา เจ,
สพฺเพสมปิ ลียา. อถ สเหตุกา, โส
จสฺส เหตุ ปฺรโต วา สมฺภูโต ลียา
อตุตฺโต วา.

อันธรรมดาว่า การเล่น ย่อมมีความยินดี
เป็นจุดประสงค์. เว้นจากการเล่นเสีย
เมื่อลัทธิทั้งหลายไม่รู้จักความยินดี และท่าน
ผู้เป็นใหญ่ในความยินดี เริ่มการเล่นซึ่งมี
ความยินดีเป็นจุดประสงค์ ก็จะพึงเป็นผู้มิใช่
พระอิศวร. ถ้าความต่างแห่งการแต่งมิได้
เล็งประโยชน์ ก็จะพึงจัดไปตลอดกาล
ทั้งปวง ก็ความที่ความต่างแห่งการแต่งนั้น
เป็นเรื่องสามารถในการจัดนี้ จะพึงเป็น
เรื่องที่ไม่มีความบัง มีเหตุบัง. หากว่า
เป็นเรื่องที่ไม่มีความบัง ก็จะพึงมีแก่ทุกคน.

^๑ ฉ. สชชติ.

^๒ ฉ. สเชยฺย.

^๓ ฉ. สชชนสมตฺถตา.

คุณหญิงวรรณะ ฉายเหมือนวงศ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

หากว่าเป็นเรื่องที่ไม่มีเหตุ ก็จะมีแม่แก่
ทุกคน. ถ้าเป็นเรื่องมีเหตุ ก็เหตุแห่งความ
ต่างของการแตงนั้นนั้น ก็จะพึงเกิดมาจาก
ผู้อื่นบ้าง จากตนบ้าง.

ตตฺถ ปฺรโต เจ สมฺภูโต, ยทฺสฺส โส
ลทฺโร, ตสฺสายํ เวยฺยาวจฺจกรสฺสโส สฺยยา.
อถ อตฺตโต ตทฺบฺตติโต ปุพฺเพ อยํ กิฺทโส
โลโก จาติ สพฺพมิตฺถ อาลุณฺวิสฺสณฺ
อากุฬพฺยาकुฬํ โคญฺเณ คตมคฺคสฺสทิสฺ
แผนฺปิณฺทสมฺม^๑ อวิมทฺทกฺขมฺม อสาร์. ทิฏฺฐจฺตุ
ปสงฺโก, ยถาธิกตเมว วณฺณยิสฺสาม.
ตสฺมาติ ยสฺมา อิทํ นามรูปํ น อเหตุกํ,
นาปิ อิสฺสราทิวิสฺมเหตุกํ, ตสฺมา. เตติ
เหตุปจฺจยา.

ใน ๒ อย่างนั้น ถ้าเกิดมาจากผู้อื่น เหตุ
อันนั้นของความต่างแห่งการแตงที่ได้แล้ว
อันใด เหตุอันนั้นของความต่างแห่งการแตง
นั้น ก็จะพึงเป็นเช่นกับคนรับใช้. ถ้าเป็น
เหตุเกิดจากตนไซ้ เหตุอันนั้นก็จะมีมา
ก่อนมันเกิดขึ้น และโลกก็จะเป็นเช่นไรเล่า
เพราะเหตุนั้น คำนี้ทั้งหมด ก็จะเป็นเรื่อง
ยุ่งยาก วกวน สับสนวุ่นวาย เหมือนกับทาง
ที่ฝูงโคเดินและเสมอกับก้อนฟองน้ำ ไม่อาจ
จะทำลายลงได้ เป็นสิ่งไม่มีสาระ. ความ
เกี่ยวข้องกัน จงดำรงอยู่เกิด ข้าพเจ้าจัก
พรรณนา เฉพาะเรื่องที่ได้วางหน้าที่ไว้
เท่านั้น. คำว่า เพราะเหตุนั้น ความว่า
นามรูปนี้ จะเป็นเรื่องไม่มีเหตุก็หาไม่ได้

^๑ ฉ. คตมคฺคสฺสทิสฺ แผนฺปิณฺทสมฺม.

คุณหญิงวรรณะ ฉายเหมือนวงศ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ทั้งเป็นเรื่องมีเหตุไม่สม่ำเสมอ จากเหตุ
ภายนอกมีพระอิศวรเป็นต้นก็หาไม่ได้ เพราะ
เหตุใด เพราะเหตุนั้น. บทว่า เต โยค
เหตุปัจจัยยา แปลว่า เหตุปัจจัยเหล่านั้น.

๖๗๘. โอฟาริกตุตา, สุปากฏตุตา
จ รูปสุส ปจฺจยปริกฺคโห สุกโรติ "อิมสุส
ตาว รูปกายสุสา"ติอาทีนา ปจฺมํ ตสุส
ปจฺจยปริกฺคหวิธี อารภติ. ตตฺถ ยถา
นามรูปสุส ปจฺจยปริกฺคโห อเหตุวิสมเหตุ-
วาทนิวัตติยา โหติ, เอวํ นิพพิทา-
วिरาคาวภาเวน ตตฺถ อภิตินิวัตติยาปิ
อิจฺฉิตฺพุโหติ ตํ กพฺภเสยฺยกวเสน ทสุเสนฺโต
นิพฺพตฺตมฺภูจฺานสุส . สฺจิจฺฉาวปฏฺิเสธนมฺเชน
อสุจฺฉิภาวํ วิภาเวตุ "อัย กาโย"ติอาทีมาท.

๖๗๘. การกำหนดจับปัจจัยแห่งรูป
กระทำได้ง่าย เพราะเป็นธรรมชาติหายา
และเพราะชัดเจนดี เพราะเหตุนี้ ท่าน
อาจารย์จึงเริ่มวิธีกำหนดจับปัจจัยแห่งรูปนั้น
ก่อน ด้วยทำเป็นต้นว่า "ของรูปกายนี้ก่อน"
ดังนี้. ในคำนั้น การกำหนดจับปัจจัยแห่ง
นามรูป ย่อมสำเร็จด้วยการห้ามเสีย ซึ่ง
ลัทธิว่าไม่มีเหตุ และลัทธิว่ามีเหตุไม่
สม่ำเสมอ ด้วยประการใด การกำหนดจับ
ปัจจัยแห่งรูป ก็จำปรารภณา แม้ด้วยการ
ห้ามความภริมย์ในรูปนั้น โดยภาวะนำมา
ซึ่งความหน่าย และคลายกำหนด ด้วย
ประการนั้น เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์
เมื่อจะแสดงรูปนั้น โดยเป็นคัมภไสยศาสตร์
ประสงค์จะประกาศ ความเป็นสิ่งไม่สะอาด

ม.จ.ดวงทิพโชติ อากาศ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วสุทธรณวราทเมตเต . ม-ท . ๑-๒๖

โดยแนวทางแห่งการปฏิเสธ ความเป็นสิ่ง
สะอาดของสถานที่บังเกิด จึงกล่าวคำ
เป็นต้นว่า "กายนี้".

คตฺถ อุปลาทินิ อสุจิฏฺฐาเน นิพฺพตฺตานิปี ในก้านั้น ดอกไม้ทั้งหลายมีดอกอุบล
สยฺ สฺจิสฺสมฺมตาเนวาติ ตํ หสฺสฺสนตฺถํ (บัวสาย) เป็นต้น แม้บังเกิดในสถานที่ไม่
อพฺภนฺตรกฺกทณฺ์. เตนาท ภควา : สะอาด แต่มันเองเป็นสิ่งที่เขาสมมุติกันว่า
เป็นของสะอาดนั่นเอง ท่านจึงใช้ศัพท์ว่า
ภายใน เพื่อแสดงว่าเป็นสิ่งสะอาดนั้น.
ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสไว้ว่า :

"ยถา สงฺการธาณสฺมี
อุชฺฌิตสฺมี มหาปเต
ปทุมํ คตฺถ ชาเยถ
สุจิกนฺธํ มโนรมนุ"^๑

"ดอกปทุมมีกลิ่นหอม เกิดในกอง-
หยากเยื่อ ที่เขาทิ้งไว้ไกลทางใหญ่
นั้น ยังเป็นที่น่านรื่นรมย์ใจฉันใด"
ดังนี้.

"นิพฺพตฺตตี"^๒ อิทํ มาตุกฺกฺจฺฉิยํ คำว่า "บังเกิด" นี้ ท่านกล่าว
ปฏิสนธิปวตฺตีสฺสุ รูปกายสฺส นิพฺพตฺตณฺ์ ถือเอาโดยความเสมอกัน แห่งความบังเกิด
สามณฺณโต^๒ คเหตุวา วุตฺตํ. น ปจฺมา- ของรูปกายในปฏิสนธิกาลและปวัตติกาล ใน

^๑ ขุ. ธ. ๒๕/๒๒, ฉ. มโนราม.

^๒ ฉ. นิพฺพตฺตณฺสามณฺณโต.

ภินิพพุติมตต์. เอวณจ กตฺวา อาหารสฺส
อุปตถมภกปจฺจยตาวจัน, อฺทรปฏฺลสฺส
ปจฺจโต กรณาทิวจัน, ทฺคฺคณฺธเชคฺคจฺจปฏฺก-
กฺลตาวจณณจ สมตฺถิตฺ โทติ.

กรรมมารดา ทาใช้เป็นเพียงการบังเกิด
เฉพาะครั้งแรกไม่. ก็เพราะกระทำอธิบาย
อย่างนี้ ย่อมเป็นอันทำให้ได้ความถึงการ
กล่าวความที่อาหารเป็นอุปถัมภกปัจจัย การ
กล่าวถึงการหันหลังไปทางหน้าห้อง เป็นต้น
และการกล่าวถึงความที่ร่างกายเป็นสิ่งปฏิภูม
มีกลิ่นเหม็นน่าเกลียด.

เอวมนฺวฺจฺจเต ยเทกฺจฺเจทฺธิ ปิฏฺจฺจโต ปุโรโต
จ กรณํ กิ ลียา ปฏฺิสนฺธิกาเลตฺติอาทิ วุตฺตํ,
ตํ ปากฺกํ โทติ "นิพพุตกตฺตา"ติ อิมินา
พีชํ วิย องฺกฺรฺสฺส อวิชฺชาทโย รฺูปกายสฺส
อสาธาณการณตาย เหตุติ ทสฺเสติ.
"อุปตถมภกตฺตา"ติ อิมินา ปน องฺกฺรฺสฺส
ปจฺจวิสลิลปาริสีอาทโย วิย อาทาโร
สาธาณการณตาย ปัจจโยติ ทสฺเสติ.

ในรูปกายที่ตั้งลงอย่างนี้ คำใดที่ท่าน
อาจารย์บางพวกกล่าวไว้เป็นต้นว่า การ
หันหลังและหันหน้า จะพึงเป็นอะไรใน
ปฏิสนธิกาลแล้ว คำนั้น ย่อมเป็นคำชัดเจน
แล้ว. ด้วยคำว่า "เพราะเป็นตัวทำให้
เกิด" นี้ ท่านอาจารย์ย่อมแสดงว่า ธรรม
ทั้งหลายมีวิชชาเป็นต้น ชื่อว่า เป็นเหตุ
เพราะเป็นตัวการไม่ทั่วไป ของรูปกาย
เปรียบเหมือนพีช เป็นเหตุของหน่อฉะนั้น.
ส่วนด้วยคำว่า "เพราะเป็นตัวอุคฺคหนฺน" นี้
ท่านอาจารย์ย่อมแสดงว่า อาหาร ชื่อว่า

๑ ฉ. อปาหฺกฺ.

วสุทธมรรคทานปิฎก. ม-พ. ๑-๒๑

เป็นปัจจัย เพราะความเป็นตัวการทั่วไป
เปรียบเหมือนสิ่งแวดล้อม คือ ดิน และน้ำ
เป็นต้น เป็นปัจจัยของหน่อ ฉะนั้น.

ปณฺจ ธมฺมา เหตุปจฺจยาติ อวิชา-
ทโย ปณฺจ ธมฺมา ยถารทํ เหตุ จ ปจฺจโย
จาติ อตุโธ. ภเวสุ วิชฺชมานโทส-
ปฏิจฺจาทนปฏฺจนา ทฬฺหคฺคาทภาเวน
สงฺขารภวานํ เหตุภูตา ชนกสหายตาย
ภวนิกนฺติ ตํสหาตอาสนนการณตฺตา
อภิสงฺขาริกา, อปสฺสยภูตา จาติ "ทารกสฺส
มาตา วีย อุปนิสฺสยา"^๑ วุตฺตา.

คำว่า ธรรม ๕ ประการ เป็นเหตุ-
ปัจจัย มีความว่า ธรรม ๕ ประการ มี
อวิชาเป็นต้น เป็นเหตุด้วย เป็นปัจจัยด้วย
ตามสมควร. ความปรารถนาที่ปกปิดโทษอัน
มีอยู่ในภพทั้งหลาย เป็นเหตุแห่งสังขารภ
ด้วยภาวะที่เป็นความยึดมั่น เป็นภวนิกนฺติ
(คือตัวปรารถนาภพ) เพราะความที่มี
ชนกกรรมเป็นสหาย เป็นตัวปรุงแต่ง และ
เป็นที่อิงอาศัย เพราะความที่มีปัจจัยที่เกิด
ร่วมกับชนกกรรมนั้นเป็นเหตุใกล้ เพราะ
เหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า "เหมือนมารดา
เป็นที่อาศัยของทารก ฉะนั้น".

ยถา ปิตุ ชนิตสฺสเก ปุตฺตสฺส อุปฺปตฺตตี
ปิตา ชนโก, เอวํ กมฺม สตฺตสฺส อุปฺปาท-

ความเกิดขึ้นของบุตร อยู่ในสูกะที่บิดาทำ
ให้เกิด เพราะเหตุนี้ บิดา จึงชื่อว่า ชนก

^๑ จ. มาตา วีย ทารกสฺส อุปนิสฺสยา.

ยสฺส วา กุสลํ สมฺภวติ, อกุสลํ สมฺภวติ,
 กุสลากุสลานิ วา, ตสฺสาติ อตฺถลิตฺตเมตฺ.
กมฺมาทีโกติ อาที-สทฺ เทน อวิชฺชาทโย วีย
 คติกาลาทโยปิ สงฺกหิตาคี ทฏฺจพฺพา.
ภวฺงคาคีโกติ ภวฺงคสนฺตีรณปริตฺต-
 กิริยารหตฺตาคีโก.

อีกอย่างหนึ่ง ข้อนี้สำเร็จโดยเนื้อความว่า
 นามใด มีกุศล มีอกุศลหรือมีทั้งกุศลและ
 อกุศล ก็ได้แก่ นามนั้น. ด้วยอาที-ศัพท์ ว่า
กมฺมาทีโก ธรรมมีกรรมเป็นต้น ฟังเห็นว่า
 ท่านสงเคราะห์แม้ธรรมมีคติและกาลเป็นต้น
 เหมือนอย่างธรรมมีวิชาเป็นต้น. คำว่า
ธรรมภวํกํเป็นต้น ได้แก่ ธรรมภวํกํ
 สันตีระ กิริยาที่เป็นกามาวจร และความ
 เป็นพระอรหันต์เป็นต้น.

ตตฺถ ภวํกํ ปณฺจทวารมโนทวาราวชฺชน-
 กิริยานํ, สนฺตีระ โวฏฺฐพฺพนสฺส, ปริตฺต-
กิริยา ยถารหํ ปริตฺตมหคฺคตกิริยานํ,
อรหตฺตํ อวชฺชนวชฺชานํ สพฺพกิริยานํ
 ปจฺจโยติ เวทิตพฺพํ.

ในบรรดาธรรมเหล่านั้น ภวํกํ ฟังทราบว่า
 เป็นปัจจัยแก่นามที่เป็นกิริยา คือ ปณฺจ-
 ทวาราวชฺชนะ และมโนทวาราวชฺชนะ
สนฺตีระ ฟังทราบว่า เป็นปัจจัยแก่
 โวฏฺฐพฺพนะ กิริยาที่เป็นกามาวจร ฟัง
 ทราบว่า เป็นปัจจัย แก่นามที่เป็นกิริยาฝ่าย
 กามาวจรและฝ่ายมหัคตะตามสมควร ความ
เป็นพระอรหันต์ ฟังทราบว่า เป็นปัจจัย
 แก่นามที่เป็นกิริยาทั้งปวงที่เว้นอวชฺชนะ.

พล.ร.อ.นิพนธ์-คุณหญิงปราณีต ศิริธร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

กมฺมนฺติ เจตนาวิ อธิปฺเปตา, สจ
 จ โข กุสลากุสลา. วุตฺตณฺเหตฺ "กุสลา-
 กุสลเจตนา วิปากานํ ขนฺธานํ, กฏฺฏตา
 จ รูปานํ กมฺมปจฺจเยน ปจฺจโย"^๑ น
 จิตฺตํ วิย สสมฺปยุตฺตา. จิตฺตํ เหตุ^๒
 สสมฺปยุตฺตํ อธิปฺเปตํ "เหตุ เหตุ-
 สสมฺปยุตฺตกานํ ธมฺมานํ, ตํสมฺภูจฺจานานนฺจ
 รูปานํ เหตุปจฺจเยน ปจฺจโย"^๓ อธิ
 วจนฺโต.

ตตฺถาติ เตสุ กมฺมาทีสุ รูปชนกปจฺจเยสุ.
 อตฺตโต เอว กมฺมโต ผลํ อุปฺบชฺชติ, น
 วตฺตมานฺโตติ วุตฺตํ "กมฺมํ อตฺตเมว

เจตนาอันเอง ท่านประสงค์เอาว่า
 กรรม ก็เจตนาอันแล เป็นกุศลและอกุศล.
 ชื่อนี้ สมด้วยพระพุทธพจน์ ที่ตรัสไว้ว่า
 "เจตนาที่เป็นกุศล และอกุศล เป็นปัจจัย
 โดยเป็นกรรมปัจจัย แก่วิปากขันธทั้งหลาย
 และแก่กฏัตตารูปทั้งหลาย" ดังนี้. มิใช่
 ประสงค์เอากรรม พร้อมทั้งสัมปยุตธรรม
 ทั้งหลาย เหมือนอย่างจิต. เพราะในที่นี้
 ท่านประสงค์เอาจิต พร้อมทั้งสัมปยุตธรรม
 โดยพระบาลีว่า "สภาวะธรรมที่เป็นเหตุ
 เป็นปัจจัยโดยเป็นเหตุปัจจัย แก่กรรมทั้ง-
 หลายที่สัมปยุตกับเหตุ และแก่รูปทั้งหลายที่มี
 ธรรมสัมปยุตกับเหตุอัน เป็นสมุฏฐาน".

บทว่า ตตฺถ ความเท่ากับ เตสุ โยค
 กมฺมาทีสุ รูปชนกปจฺจเยสุ แปลว่า ใน
 บรรดาปัจจัยที่ทำรูปให้เกิด มีกรรมเป็นต้น

^๑ อภ. ๔๐/๔, อภ. ป. ๒/๑๘๖.

^๒ ก. จิตตญฺเจตฺถ.

^๓ อภ. ติก. ๔๐/๑. อภ. ป. ๔๐/๑.

สงฺกติ ผสฺโส"ติอาทิปาสฺส วิย "โสตถฺจ
 ปฏิจฺจา"ติอาทิปาสฺส สงฺกหิตฺตทา. เอวํ
 สมฺมสนฺนํ สพฺพํ นามํ สหปฺจฺเจน สงฺกหิตฺ
 โหติ. เตนาท "นามกายสฺส ปฺจฺจยปริกฺกหํ
 กโรตี"ติ.

พร้อมกับปัจจัยทั้งหลาย เหมือนสงเคราะห์
 เอาธรรมทั้งหลายมีผัสสะเป็นต้น เพราะ
 ท่านสงเคราะห์เอาปารุจะมีอาทิว่า "โสตถฺจ
 ปฏิจฺจ" เหมือนสงเคราะห์ปารุจะมี "ติณฺหํ
 สงฺกติ ผสฺโส" เป็นต้น ฉะนั้น. นามทั้งหมด
 ที่ควรแก่การพิจารณา ย่อมเป็นอันท่าน
 สงเคราะห์ พร้อมกับปัจจัยด้วยประการ
 ฉะนั้น. ด้วยเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า
"ย่อมกระทำการกำหนด จับปัจจัยแห่งนาม-
กาย" ดังนี้.

ปวตฺติ ทิสฺวาติ เอตฺรหิ ปวตฺติ
 ทิสฺวา. เอวฺนติ อิมินา น เกวลํ
 สบฺปฺจฺจยตามตฺตเมว ปฺจฺจามภฺจํ, อถ โข
 ยาทิสฺเสหิ ปฺจฺจเยหิ เอตฺรหิ ปวตฺตติ,
 ตาทิสฺเสหิ อวิชฺชาทิปฺจฺจเยเหว อตีเตปิ
 ปวตฺตติตฺถาติ ปฺจฺจยสทิสฺตาปิ ปฺจฺจามภฺจาติ
 ทภฺจพฺพํ.

คำว่า เห็นความเป็นไป คือเห็น
 ความเป็นไปในกาลบัดนี้. ด้วยคำว่า
อย่างนี้ นี้ ท่านระบุไว้เพียงแต่ความที่
 นามรูปเป็นไปกับด้วยปัจจัยเท่านั้น อย่าง-
 เดียว ก็หาไม่ได้ โดยที่แท้พึงเห็นว่า
 นามรูปย่อมเป็นไปในกาลบัดนี้ ด้วยปัจจัย
 ทั้งหลายเช่นใจ ท่านก็ได้ระบุไว้ แม้ความ

๑ - ๑ ม. ม. ๑๒/๒๒๖, ๔๗๖,
 ม.อุ. ๑๔/๕๑๐-๕๑๘, ลี. นิ.
 ๑๖/๘๗, อภิ. ก. ๓๗/๓๕๘.

คุณคำบุญ ศิริธร

สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ที่นามรูปเป็นเหมือนกับปัจจัยว่า นามรูปเป็น
ไปแล้วแม้ในอดีต ด้วยปัจจัยมีวิชาเป็นต้น
นั่นเองเช่นนั้น.

๖๔๐. บุพพณฺตฺติ อตีตฺ ชนฺธป-
พฺนฺธโกฏฺจาสฺ. อารพฺภาติ อุตฺทิสฺส. อโหสิ
นุ โข, น นุ โขติ^๑ สสฺสตาการํ,
อริจฺจสมฺบุตฺติอาการณฺจ นิสฺสาย อตีเต
อตุคฺโน วิชฺชมานตํ, อวิชฺชมานตณฺจ กงฺขติ.

๖๔๐. คำว่า ส่วนเบื้องต้น ได้แก่
ส่วนอันเนื่องกับขั้นที่เป็นอดีต. คำว่า
ปรารภ ได้แก่ เจาะจง. คำว่า เราได้มี
ได้เป็นมาแล้วหรือหนอ เรามีได้มี มิได้
เป็นหรือหนอ ความว่า ย่อมสงสัยความที่ตน
มีอยู่ในอดีต และความที่ตนไม่มีอยู่ในอดีต
เพราะอาศัยอาการที่เห็นว่าเที่ยง และ
อาการที่เห็นว่าเกิดขึ้นลอย ๆ.

กิณฺนุ โข อโหสิณฺติ ชาตฺติลฺงฺกุปฺตฺติโย
นิสฺสาย "ชฺตฺติโย นุ โข อโหสิ,
พฺราหฺมณาที่สุ กหฺภูจาทิสฺส เทวาทิสฺส
อณฺตโร นุ โข"ติ กงฺขติ. กถํ นุ โขติ
สณฺจนาการํ นิสฺสาย "ทีโฆ นุ โข
อโหสิ, รสฺสโธทาตกาพฺมาณิกอฺป-

คำว่า เราได้เป็นอะไรหนอ ความว่า ย่อม
สงสัยว่า "เราได้เป็นกษัตริย์หรือหนอ
เราได้เป็นผู้ใดผู้หนึ่ง ในบรรดาพราหมณ์
เป็นต้น ในบรรดาฤๅษีเป็นต้น ในบรรดา
เทวดาเป็นต้น" เพราะอาศัยชาติเพศ และ
การอุบัติ. คำว่า เราได้เป็นอย่างไรหนอ

^๑ ฉ. น นุโข อโหสิณฺติ.

มาณิกาทินมฺปิ อณฺตโร"ติ กงฺขติ.

ความว่า ย่อมสงสัยว่า "เราได้เป็นคนสูงหรือหนอ เราได้เป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง แม้บรรดากนตีย์ กนขาว กนดำ กนได้ขนาดและคนไม่ได้ขนาดเป็นต้น หรือหนอ" เพราะอาศัยอาการคือทรวดทรง.

อิสฺสรนิมฺมานาที นิสฺสาย "เกณ นุ โข ปกาเรน อโหสิณฺ"ติ นิพฺพตฺตาการโต กงฺขติจ จ วนฺติ. ก็ หุตฺวา ก็ อโหสิณฺติ ชาติอาทนี" นิสฺสาย "ขตฺติโย หุตฺวา นุ โข พฺราหฺมโณ อโหสี ฯเปฯ เทโว หุตฺวา นุ โข มนุสฺโส อโหสิณฺ"ติ อตฺตโน อปฺราปรุปรตฺติ กงฺขติ.

และอาจารย์ทั้งหลาย ย่อมกล่าวว่า ย่อมสงสัยความเกิดขึ้นบ่อย ๆ ของตน โดยอาการที่บังเกิดว่า "เราได้เป็นโดยประการไรเล่าหนอ" ดังนี้ เพราะอาศัยเหตุมีพระอิศวรเนรมิตเป็นต้น. คำว่า เรา ได้เป็นอะไร แล้วเป็นอะไรหนอ ความว่า "เราได้เป็นกษัตริย์แล้ว เป็นพราหมณ์หรือหนอ ฯลฯ เราได้เป็นเทวดาแล้ว เป็นมนุษย์หรือหนอ" ดังนี้ เพราะอาศัยชาติเป็นต้น.

สพฺพตฺถเว จ อหฺธานนฺติ กาลาธิวจัน. ภวิสฺสามิ นุ โขติ สสฺสตาการี, อฺจุเจทา-

กับทว่า อหฺธานํ ทุกแห่งเป็นชื่อของกาล. คำว่า เราจักมีจักเป็นหรือหนอ ความว่า

^๑ ฉ. ชาติอาที.

การณ นิสสัย อนาคต อตฺตโน ย่อมสงสัยความที่ตนมีอยู่ในอนาคตและความ
 วิชฺชมานตํ, อวิชฺชมานตณฺจ กงฺขติ. ที่ตนไม่มีอยู่ในอนาคต เพราะอาศัยอาการ
 เสสเมตฺถ วุตฺตณฺยเมว. เอตฺรทึ วา ปน ที่เห็นว่าเที่ยง และอาการที่เห็นว่า
ปจฺจุปนฺนํ อหฺธานนฺติ อิทานึ วา ชาติสฺสญฺ. คำที่เหลือ ในที่นี้มันยได้กล่าวแล้ว
 ปฏิสนฺธิมาที กตฺวา จตฺติปริยนฺตํ สพฺพมฺปิ ทีเคียว. คำว่า ก็หรือว่า ปัจจุบันกาล บัดนี้
 วัตฺตมานกาลํ. ความว่า หรือว่า กาลที่กำลังเป็นไปทั้งหมด
 บัดนี้ มีปฏิสนธิกาลเป็นต้นไป มีจติกาล
 เป็นที่สุด.

อชฺฉตฺตํ กถฺกถึ โทคฺคิตึ อตฺตโน ชนฺเชสุ คำว่า บุคคลเป็นผู้มีความสงสัยในภายใน
 วิจิจฺจฉา โหติ. อหํ นุ โชนฺสมีติ อตฺตโน คือ มีความสงสัยในชั้นทั้งหลายของตน.
 อตฺตนิภาวํ กงฺขติ. อยฺยตฺตํ ปเนตฺตนฺติ. ยุตฺตํ คำว่า เรามีอยู่เป็นอยู่หรือหนอ ความว่า
 อยฺยตฺตนฺติ กา เอตฺถ จินฺตา. อุมฺมตฺตโก ย่อมสงสัยความมีอยู่ของตน. ก็ชั้นนี้ยังไม่
 วยิ ทิ พาลปฺฤชฺชโน. ถูกต้องแล. ในเรื่องนี้ จะคิดอะไรกันว่า
 ถูกต้องหรือไม่ถูกต้อง. เพราะปุถุชน
 ผู้โง่เขลา ก็เหมือนคนบ้า.

โน นุ โชนฺสมีติ อตฺตโน นตฺตนิภาวํ กงฺขติ. คำว่า เราไม่มีอยู่ไม่เป็นอยู่หรือหนอ
กิณฺน โชนฺสมีติ ชตฺติโยว สมานอ อตฺตโน ความว่า ย่อมสงสัยความไม่มีอยู่ของตน.
 ชตฺติยภาวํ กงฺขติ. เอเสว^๑ นโย เสเสสุ. คำว่า เราเป็นอะไรอยู่หนอ ความว่า เป็น

^๑ ฉ. เอส.

กณฺ นุ โชสฺมีติ วุดฺตณฺยเมว.

กษัตริย์อยู่ที่เดียว ก็ยังสงสัยความเป็น
กษัตริย์ของตน. ในคำที่เหลือ ก็มีนัยนี้แหละ.
คำว่า เราเป็นอย่างไรอยู่หนอ มีนัยได้
กล่าวแล้วที่เดียว.

เกวลญฺเจตฺถ "อพฺภนฺตเร ชีโว นาม
อตฺถิ"ติ คเหตุวาทสฺส ทีฆาทิภาวํ กงฺขนฺโต
"กณฺ นุ โชสฺมี"ติ กงฺขตฺตีติ เวทิตฺพุโ.
ปจฺจุปฺปนํ ปน อตฺตโน สรรีรสนฺจณํ
อชานนฺโต นาม นตฺถิ. กุโธ อากฺโต, โส
กฺหิ คามิ ภวิสฺสตีติ อตฺตภาวสฺส อากฺติ-
คติภฺจณํ กงฺขติ. สา สพฺพปิ ปหฺยตีติ สา
ยถาวุตฺตา โสฬสฺวิธาปิ วิกฺกิจฺจา
วิกฺขมฺภนฺวเสณ ปหฺยติ.

ก็ในชั้นนี้ บุคคลผู้คิดถือว่า "ชื่อว่า ชีวะ
มีอยู่ในภายใน" ดังนัยอย่างเดียวกัน . สงสัย
ความที่ชีวะนั้นมีทรวดทรงสูงเป็นต้น ฟัง
ทราบว่าเป็นอย่างไร สงสัยว่า "เราเป็นอยู่
อย่างไรหนอ". ก็ขึ้นชื่อว่า ผู้ไม่รู้ทรวดทรง
ของตน อันเป็นปัจจุบันย่อมไม่มี. คำว่า
สัตว์ผู้ขึ้นมาแต่ไหนหนอ สัตว์ผู้ขึ้นจักเป็นผู้ไป
ที่ไหนหนอ ความว่า ย่อมสงสัยสถานที่มา
และที่ไปของอัตภาพ. คำว่า ความสงสัย
ทั้งปวงนั้นเธอย่อมละได้ ความว่า ความ
สงสัย ทั้ง ๑๖ อย่างตามที่กล่าวแล้วนั้น
เธอย่อมละได้ด้วยอำนาจวิกขัมภนปทาน.

๖๘๑. กุสลาทิเภทโต สพฺพ-
ปการสฺสาปิ นามสฺส สาธารโณ ปจฺจโยติ,
ตโต ปวตฺติโต มนสิการาทิโก กุสลาทิ-

๖๘๑. บัณฑิตพึงประกอบความว่า
เป็นสาธารณปัจจัยแก่นาม แม้ทุกประการ
โดยประเภทเงื่อนนามที่เป็นกุศลเป็นต้น และพึง

เภทโต สัพพปการสสาปี นามสฺส ประกอบความว่า ธรรมมีมนสิการเป็นต้น
 อสาธารณเณ ปัจจโยติ จ โยเชตพฺพ. ที่ให้เป็นไป ต่อจากจักขุและรูปเป็นต้นนั้น
 เป็นสาธารณปัจจยแก่นาม แม้ทุกประการ
 โดยประเภที่มีนามที่เป็นกุศลเป็นต้น.

กุสลาทีเภทโตติ กุสลากุสลวิปากกิริย- คำว่า โดยประเภที่มีนามที่เป็นกุศลเป็นต้น
 เกทโต. ตสฺสสาปี โสมนสฺสสหคคาติ- ได้แก่ โดยประเภที่มีนามที่เป็นกุศล นามที่
 อณฺเฏทรเกทวเสน สัพพปการสสาปี. ยํ เป็นอกุศล นามที่เป็นวิปากและนามที่เป็น
 เอกนฺตโต จตุวาริกํ, ตมฺปิ กิริยา. แม้ทุกประการ เกี่ยวกับประเภที่มีนาม
 จตุวารกุกฺกเณเนว กหิตํ ยถา จฟารมฺมณํ อย่างใดอย่างหนึ่ง มีนามที่สหคต ด้วย
 จฟารมฺมณกุกฺกเณนาติปี วุตฺตํ "สัพพ- โสมนัสเป็นต้นเท่านั้น. นามใด เป็นไปทาง
ปการสสาปี"ติ. ทวาร ๖ โดยส่วนเดียว แม้นามนั้น ท่าน
 ก็ถือเอาด้วยศัพท์ว่า ทวาร ๖ นั้นเอง
 เหมือนอย่างอารมณ์ที่ ๖ ท่านถือเอาด้วย
 ศัพท์ว่าอารมณ์ ๖ เพราะเหตุนี้ ท่าน
 อาจารย์จึงกล่าวว่า "แม้ทุกประการ".

ตโตติ จกฺขุรูปาทิตโต. มนสิการาทิโกติ บทว่า ตโต โยค จกฺขุรูปาทิตโต แปลว่า
 โยนิโสมนสิการอโยนิโสมนสิการาทิโก, แต่จักขุและรูปเป็นต้นนั้น. คำว่า ธรรมมี
 กมฺมภวํกาทิโก จ. กามณฺเจตฺถ ทวาร- มนสิการเป็นต้น ได้แก่ ธรรมมีโยนิโส-
 จกฺกโยนิโสมนสิการาทิวเสน นามสฺสเสว มนสิการและอโยนิโสมนสิการเป็นต้น และ

พล.ร.อ.นิพนธ์-คุณหญิงปราณีต ศิริธร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สาธารโณ จ, อสาธารโณ จ ปัจจโย ธรรมมีกรรมและภวังค์เป็นต้น. ก็ในข้อนี้
 วุตโต, ตัม ปน อวิเสสวเสน วุตตัม. ท่านกล่าวสาธารณปัจจัย และอสาธารณ-
 ปัจจัยแก่นามอย่างเกี่ยว เกี่ยวกับธรรม
 มีทวาร ๖ และโยนิโสมนสิการเป็นต้น
 โดยแท้ ถึงอย่างนั้น คำนั้น ท่านกล่าวไว้
 เกี่ยวกับความที่ไม่ต่างกัน.

วิเสสโต ปน กมฺมํ วิปากนามสฺส,^๑ แต่ว่าโดยความต่างกัน กรรมเป็นสาธารณ-
 กมฺมสมฺภูจฺจํ รูปานณฺจ จิตฺตํ เจตสิกนามสฺส,^๒ ปัจจัยแก่นามที่เป็นวิปาก และแก่รูปที่มีกรรม
 จิตฺตสมฺภูจฺจํ รูปานณฺจ สาธารโณ ปัจจโย, เป็นสมฺภูจฺจํทั้งหลาย จิตเป็นสาธารณปัจจัย
 ยถาวุตฺตสฺสเสว จ นามสฺส รูปสฺส จ แก่นามคือเจตสิก และแก่รูปที่มีจิตเป็น
 ตทณฺณามรฺูปาเปกฺขาย อสาธารโณ ปัจจโย. สมฺภูจฺจํทั้งหลาย และเป็นอสาธารณปัจจัย
 โดยเสียงถึงนามรูปอื่นจากนั้น แก่นามและแก่
 รูปตามที่กล่าวแล้วนั้นแหละ.

ตถา สภาโค, อุตฺตสภาโค จ อาหาโร หนึ่ง อาหารที่เป็นสภาคกัน และเป็นสภาค
 ตัมสมฺภูจฺจํ รูปานํ สาธารโณ ปัจจโย, เข้ากับอตุไต้ เป็นสาธารณปัจจัยแก่รูปที่มี
 ตทณฺณาเปกฺขาย อสาธารโณติ รูปสฺสาปิ อาหารนั้นเป็นสมฺภูจฺจํ เป็นอสาธารณ-
 สาธารโณ, อสาธารโณ จ ปัจจโย ยถารหํ ปัจจัย โดยเสียงถึงรูปอื่นจากนั้น บัณฑิตพึง

^๑ ก. กมฺมวิปากนามสฺส.

^๒ ก. จิตฺตเจตสิกนามสฺส.

นิทุธาเรตพโพ. ปจฺจยปริกฺกโท นาม ขยายความตามควร ซึ่งสาธารณัจจัย และ
อนธิการทตฺเตน กาทพฺโพติ ตทเบกฺกชาย อสาธารณัจจัยแม้แก่รูป ด้วยประการฉะนี้.

"โยนิโสมนสิการสทธมมสฺสวนาทีโก กุสลส-
เสวา"ติ วุตฺตํ.

ธรรมคาวา การกำหนดจับัจจัย อันบุคคล
ผู้ยังมีได้บรรลุอรหัต ควรกระทำ เพราะ
เหตุ นั้น ท่านจึงกล่าวว่า "ธรรมมีโยนิโส-
มนสิการและสัทธมมสฺสวณะเป็นต้น เป็น
ัจจัยแก่นามที่เป็นกุศลอย่างเดียวกัน" ดังนี้
โดยเล็งเอาบุคคลผู้ยังมีได้บรรลุอรหัตนั้น.

อาทิ-สทฺเทน สปัริสุปฺปสฺสยสฺส^๑ จตฺนุนมฺปิ
วา สมฺปตฺติจกฺกานํ สงฺกโท ทฏฺฐพฺโพ.
วิปริโต อุกฺกสฺสสาติ วา^๒ วจนโต ยถา
โยนิโสมนสิการาทิวิปรีโต อุกฺกสฺสเสว
ปจฺจโย, ตถา โยนิโสมนสิการาทีกุสลสฺสเสว
ปจฺจโย โหตีติ อตฺถโก.

ด้วย อาทิ-ศัพท์ พึงเห็นการสงเคราะห์เอา
สปัริสุปฺปนิสฺสยะ หรือ สมบัติจักรทั้ง ๔.
เพราะกล่าวไว้ว่า ธรรมฝ่ายที่ตรงกันข้าม
เป็นัจจัยแก่นามที่เป็นอกุศล ดังนี้ จึงมี
ความว่า ธรรมฝ่ายที่ตรงกันข้ามกับโยนิโส-
มนสิการเป็นต้น เป็นัจจัยแก่นามที่เป็น
อกุศลอย่างเดียวกัน ฉนฺได ธรรมมีโยนิโส-
มนสิการเป็นต้น ก็ย่อมเป็นัจจัยแก่นามที่
เป็นกุศลอย่างเดียวกัน เหมือนฉนฺนั.

^๑ ฉ. สปัริสุปฺปนิสฺสยสฺส.

^๒ ฉ. อยฺ สทฺโท นตฺถิ.

ยสฺส วา กุสลํ สมฺภวติ, อกุสลํ สมฺภวติ,
 กุสลากุสลานิ วา, ตสฺสาติ อตฺถสิทฺธเมตฺ.
กมฺมาทีโกติ อาที-สทฺเทน อวิชฺชาทโย วีย
 คติกาลาทโยปิ สงฺกหิตาคี ทฏฺฐพฺพา.
ภวํคาทีโกติ ภวํคสนฺตีรณปริตฺต-
 กิริยารหตฺตาทีโก.

อีกอย่างหนึ่ง ข้อนี้สำเร็จโดยเนื้อความว่า
 นามใด มีกุศล มีอกุศลหรือมีทั้งกุศลและ
 อกุศล ก็ได้แก่ นามนั้น. ด้วยอาที-ศัพท์ ว่า
กมฺมาทีโก ธรรมมีกรรมเป็นต้น ฟังเห็นว่า
 ท่านสงเคราะห์แม้ธรรมมีคติและกาลเป็นต้น
 เหมือนอย่างธรรมมีวิชาเป็นต้น. คำว่า
ธรรมมีภวังค์เป็นต้น ได้แก่ ธรรมมีภวังค์
 สันตีระณะ กิริยาที่เป็นกามาวจร และความ
 เป็นพระอรหันต์เป็นต้น.

ตตฺถ ภวํคํ ปณฺจทวารมโนทวาราวชฺชน-
 กิริยานํ, สนฺตีระณํ โวฏฺฐพฺพนสฺส, ปริตฺต-
กิริยา ยถารหํ ปริตฺตมหคฺคตกิริยานํ,
อรหตฺตํ อาวชฺชนวชฺชานํ สพฺพกิริยานํ
 ปจฺจโยติ เวทิตพฺพํ.

ในบรรดาธรรมเหล่านั้น ภวังค์ ฟังทราบว่า
 เป็นปัจจัยแก่นามที่เป็นกิริยา คือ ปญฺจ-
 ทวาราวชฺชนะ และมโนทวาราวชฺชนะ
สันตีระณะ ฟังทราบว่า เป็นปัจจัยแก่
 โวฏฺฐพฺพนะ กิริยาที่เป็นกามาวจร ฟัง
 ทราบว่า เป็นปัจจัย แก่นามที่เป็นกิริยาฝ่าย
 กามาวจรและฝ่ายมหัคตะตามสมควร ความ
เป็นพระอรหันต์ ฟังทราบว่า เป็นปัจจัย
 แก่นามที่เป็นกิริยาทั้งปวงที่เว้นอ้าวชฺชนะ.

กมฺมนฺติ เจตนา อธิปฺเปตา, สา
 จ โข กุสลากุสลา. วุตฺตเณหฺม "กุสลา-
 กุสลเจตนา วิปากานํ ขนฺธานํ, กฏฺตฺตา
 จ รูปานํ กมฺมปจฺจเยน ปจฺจโย"^๑ น
 จิตฺตํ วิย สสมฺปยุตฺตา. จิตฺตํ เหตุ^๒
 สสมฺปยุตฺตํ อธิปฺเปตํ "เหตุ เหตุ-
 สสมฺปยุตฺตกานํ ฐมฺมานํ, ตํสมฺภูจฺจานานนฺจ
 รูปานํ เหตุปจฺจเยน ปจฺจโย"^๓ อธิ
 วจนโต.

เจตนาอันเอง ท่านประสงค์เอาว่า
 กรรม ก็เจตนาอันแล เป็นกุศลและอกุศล.
 ข้อนี้ สมค้ำยพระพุทธพจน์ ที่ตรัสไว้ว่า
 "เจตนาที่เป็นกุศล และอกุศล เป็นปัจจัย
 โดยเป็นกรรมปัจจัย แก่วิบากันทั้งหลาย
 และแกกฏัตตารูปทั้งหลาย" ดังนี้. มิใช่
 ประสงค์เอากรรม พร้อมทั้งสัมปยุตธรรม
 ทั้งหลาย เหมือนอย่างจิต. เพราะในที่นี้
 ท่านประสงค์เอาจิต พร้อมทั้งสัมปยุตธรรม
 โดยพระบาลีว่า "สภาวะธรรมที่เป็นเหตุ
 เป็นปัจจัยโดยเป็นเหตุปัจจัย แก่กรรมทั้ง-
 หลายที่สัมปยุตกับเหตุ และแกรูปทั้งหลายที่มี
 ธรรมสัมปยุตกับเหตุ นั้น เป็นสมภูฐาน".

ตตฺถาติ เตสุ กมฺมาทีสุ รูปชนกปจฺจเยสุ.
 อตฺตโต เอว กมฺมโต ผลํ อุบฺบชฺชติ, น
 วุตฺตมานโตติ วุตฺตํ "กมฺมํ อตฺตเมว

บทว่า ตตฺถ ความเท่ากับ เตสุ โยค
 กมฺมาทีสุ รูปชนกปจฺจเยสุ แปลว่า ใน
 บรรดาปัจจัยที่ทำรูปให้เกิด มีกรรมเป็นต้น

^๑ อภ. ๔๐/๔, อภ. ป. ๒/๑๘๖.

^๒ ก. จิตตญฺเจตฺต.

^๓ อภ. ติก. ๔๐/๑. อภ. ป. ๔๐/๑.

กมมสมุฏฐานสส รูปสส ปัจจัยโย"ติ.

เหล่านั้น. ผล ย่อมเกิดขึ้นจากกรรมที่เป็น
อดีตเท่านั้น หากเกิดจากกรรมที่เป็นปัจจุบัน
ไม่ เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า
"กรรมที่เป็นอดีตเท่านั้น เป็นปัจจัยแก่รูปที่มี
กรรมเป็นสมุฏฐาน" ดังนี้.

ยทิ หิ ปัจจุปปนฺโต กมฺมโต ผลํ
อุปฺปชฺเชยฺย, อายฺยทฺนกุชเณ เอว ผเลน
อุปฺปชฺชิตพฺพํ ภเวยฺย, น จ ตํ ทิฏฺฐมิจฺฉิตํ
วา. น หิ โลเก กุทาจนํ กยิรฺมานเมว
กมฺมํ ผลํ เทนฺตํ ทิฏฺฐํ, ตถารูโป วา
อากโม อตฺถิติ. นนฺ จ^(๒) อิทฺมปิ น
ทิฏฺฐํ, ยํ วินฺนุสฺสโต เหตุโต ผลํ
อุปฺปชฺชชฺมานํ, มโต^(๓) วา กุกฺกุโฏ
วสฺสนฺโตติ ? สจฺจมฺทิฏฺฐํ รูปมฺมานํ
ปพฺพธฺวิจฺเจเต, อิทํ ปน อรูปํ ปพฺพโธปี^(๔)
อตฺถิติ อุปมา น สํสฺนฺหติ.

ก็ถ้าว่า ผลจะพึงเกิดขึ้นจากกรรม ที่เป็น
ปัจจุบันไซ้ ในขณะที่ทำกรรมนั่นเอง ก็จะมี
สิ่งที่มีสิ่งซึ่งเกิดขึ้นโดยผล แต่ก็มีได้พบ
หรือปรารถนาสิ่งที่จะพึงเกิดขึ้น โดยผลนั้น.
เพราะว่า ใคร ๆ ก็มิได้เห็นกรรมที่กำลัง
กระทำอยู่นั่นเอง ให้ผลในกาลไหน ๆ
ในโลก อีกอย่างหนึ่ง คัมภีร์ที่อ้างอิงเห็น
ปานนั้น ก็ยังมีอยู่. ตามว่า ก็แม้ข้อที่ผล
เกิดขึ้นอยู่จากเหตุที่พินาศไป หรือไถ่ตาย
ร่องอยู่นี้ ใคร ๆ ก็มิได้เห็น มิใช่หรือ ?
ตอบว่า ข้อนี้จริง ใคร ๆ ไม่เห็น ในการ

วสฺสนฺหติ. ป-ท. ๘-๑๑๑

^๑ ฉ. กรีย...
^๒ ก. อดีตกมฺมํ วินฺนุสฺสํ.
^๓ ก. ตโต.
^๔ ก. อรูปปพฺพโธปี.

กมฺมโต หิ อตฺตโต เอว กมฺมสฺส กฏฺตตา,
 อฺปจิตฺตฺตา จ ผลํ อฺปฺปชฺชติ. วุตฺตเณหํ
 "กามาวจรสฺส กุสลสฺส กมฺมสฺส กฏฺตฺตา
 อฺปจิตฺตฺตา วิปากํ จกฺขุวิญญาณํ อฺปฺปนฺนํ
 โหติ"^๑ติอาทิ. ยสฺมา อนนฺตราทีปจฺจยลาภโต
 อฺปฺปาทกฺขเณ เอว จิตฺตสฺส พลวตา, ตสฺมา
 ตํ อฺปฺปชฺชมานเมว รูปํ ชเนตฺติ อาห
 "จิตฺตํ จิตฺตสมฺภูจฺานสฺส อฺปฺปชฺชมานน"ติ.
 รูปสฺส ปจฺจโย โหติตี สมฺพนฺโธ.

ขาดความสืบทอดกันของรูปธรรมทั้งหลาย แต่
 ชื่อนี้ ที่เป็นอรูปธรรม แม้เป็นความสืบทอดกัน
 ก็มีอยู่ เพราะเหตุนั้น คำอุปมาจึงไม่เข้ากัน.

ก็ผล ย่อมเกิดขึ้นแต่กรรมที่เป็นอดีตอย่าง-
 เดียว เพราะความที่กรรมเป็นอันได้กระทำ
 ไว้แล้ว และได้สั่งสมไว้แล้ว. ชื่อนี้ สมด้วย
 พระบาลีที่ตรัสไว้ ดังนี้ว่า "จักขุวิญญาณ
 เป็นวิปาก เกิดขึ้นเพราะกามาวจรกุศล-
 กรรมได้กระทำไว้แล้ว และได้สั่งสม
 ไว้แล้ว" ดังนี้ เป็นต้น. เพราะความที่จิต
 เป็นธรรมชาติมีกำลัง ก็ในขณะที่เกิดขึ้น
 เพราะได้ปัจจัยมีอนันตรปัจจัยเป็นต้นนั่นเอง
 ฉะนั้น จิตนั้นกำลังเกิดขึ้นนั่นเอง ย่อมยังรูป
 ให้เกิด เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึง
 กล่าวว่ "จิตฺตํ จิตฺตสมฺภูจฺานสฺส
อฺปฺปชฺชมานน" ดังนี้. เชื่อมความบาลีว่า
 รูปสฺส ปจฺจโย โหติ แปลความว่า จิตที่

^๑ อภี. ส. ๓๔/๑๒๘.

กำลังเกิดขึ้น เป็นปัจจัยแก่รูปที่มีจิตเป็น
สมุฏฐาน.

ยสมา ปน รูปสฺส จิตฺกฺขณฺเ พลวตา
ปจฺจชาตาติปจฺจยลาภโต, ตสฺมา วุตฺตํ
"อตุอาหารา ๆเปฯ โหนตี"ติ, พาหิรํ
อตุํ, อาหารณฺจ ปจฺจยํ ลภิตฺวา อตฺตโน
จิตฺกฺขณฺเ อตุอาหารา รูปํ ชเนนฺตีติ
อตุโถ.

อนึ่ง เพราะความที่รูปมีกำลังในขณะที่ตั้งอยู่
เพราะการได้ปัจจัย มีปัจฉาชาตปัจจัย
เป็นต้น ฉะนั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า
"อตุและอาหาร เป็นปัจจัยแก่รูปที่มีอตุเป็น
สมุฏฐาน และรูปที่มีอาหารเป็นสมุฏฐาน"
ดังนี้ อธิบายว่า อตุและอาหาร ได้อตุและ
อาหารภายนอกเป็นปัจจัยแล้ว ย่อมยังรูป
ให้เกิดในขณะที่ตนตั้งอยู่.

เอวนฺติ "สาธารณาสาธารณ-
วเสนา"ติอาทีนา วุตฺตปฺปกาเรน.

คำว่า อย่างนี้ คือ โดยประการที่
กล่าวแล้วด้วยคำมีอาทิว่า "โดยเป็น
สาธารณปัจจัย และอสาธารณปัจจัย".

๖๘๒. สังขารานฺติ สังขต-
สังขารานํ. ภงฺกนฺติ มรณํ. ชรามรณํ
นาม ชาติยา สตีติอาทิ ผลทสฺสนานุปฺพิยา
เหตุทสฺสนกฺกเมน นามรูปสฺส ปจฺจยปริคฺคโท
สุกโรติ กตฺวา ทสฺสีโต. ตตฺถ ภเว สตีติ
กมฺมภเว สตี.

๖๘๒. คำว่า แห่งสังขารทั้งหลาย
ได้แก่ แห่งสังขารคือสังขตธรรมทั้งหลาย.
คำว่า ความสลายไป ได้แก่ ความตาย.
การกำหนดจับปัจจัยแห่งนามรูป ด้วยลำดับ
แห่งการแสดงเหตุ ตามลำดับแห่งการแสดง
ผลเป็นต้นว่า ชื่อว่า ชราและมรณะ เมื่อ

คุณวิโรจน์-คุณสุดาพิมพ์ กำเนิดรัตน์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วสุทธรธรรมท. ๗-๒๒๒. ๒-๗.

ชาติมี จึงมี ดังนี้ ท่านแสดงไว้ เพราะอธิบายว่าเป็นการกระทำได้ง่าย. ในคำนั้น คำว่า เมื่อกพมี คือ เมื่อกกรรมกพมี.

๖๘๓. บุพเพ วิตถาเรตวา ทสฺสีตา-
นุโลมปฏิจฺจสมฺปาทวเสนาติ ปรีโยสานโต
ปฏฺจาย ปฏฺจิโลมนเยน อาทิปาปนวเสน
วิตถาเรตวา ทสฺสีตานุโลมปฏิจฺจสมฺปาทว-
วเสน^๑ "อสฺติ ชาตียา นตฺถิ ชรามรณฺ"^๒ติ-
อาทินา ทิ ปฏฺจิโลมวเสน ทสฺสีเต
ปจฺจยาคาเร "ยสฺส อภาวา ยสฺส อภาโว,
โส ตสฺส ปจฺจโย"^๓ติ พฺยติเรกวเสน,^๓
อนวฺยโต จ นามรูปสฺส ปจฺจยปริกฺคโท
สฺกโรติ.

๖๘๓. คำว่า ด้วยอำนาจปฏิจสมฺปาท
โดยอนุโลม ที่ได้แสดงให้พิสดารมาแล้วแต่
ก่อน ความว่า ด้วยอำนาจปฏิจสมฺปาทโดย
อนุโลมที่ได้แสดงให้พิสดารมาแล้ว เกี่ยวกับ
ตั้งแต่ข้อสุดท้าย ไปให้ถึงข้อต้น โดย
ปฏิโลมนัย. ก็เมื่อได้ปัจจัยการที่ท่านแสดง
ไว้ด้วยอำนาจปฏิโลม ด้วยคำเป็นต้นว่า
"เมื่อชาติไม่มีก็ไม่มีชราและมรณะ" ดังนี้
การกำหนดจับปัจจัยแห่งนามรูป โดยแย้งกัน
และโดยคล้อยตามกันว่า "เพราะธรรมใด
ไม่มี ธรรมใดก็ไม่มี ธรรมนั้นก็ปัจจัย
แก่ธรรมนั้น" ก็เป็นการกระทำได้ง่ายแล.

^๑ ฉ. ...สมฺปาทวเสน.

^๒ ส. นิ. ๑๖/๘.

^๓ ฉ. พฺยติเรกโต.

๖๘๔. ปุริมกมมภาสมี โมโหติอาที
วุดตตุดเมว. กมมสหายตตาทา กิเลสวัญญุ
กมมวัญญู ปกขิปิตวา^๑ วุดต^๑ "กมมวัญญ-
วิปากวัญญวเสนา"ติ.

๖๘๕. คำว่า ความหลงในปุริมกรรม-
ภพเป็นต้น มีอรรถได้กล่าวไว้แล้วที่เดียว.
ท่านอาจารย์เพิ่มเอากิเลสวัฏไว้ในกรรมวัฏ
กล่าวไว้ว่า "ด้วยอำนาจกรรมวัฏและ
วิปากวัฏ" เพราะความที่กิเลสมีกรรมเป็น
สหาย.

๖๘๕. ทิฏฐธมฺโม วุจฺจติ ปจฺจกฺขญฺโต
ปจฺจบุบฺโน อตฺตภาโว, ตตฺถ เวทิตฺตพฺพลํ
กมฺมํ ทิฏฐธมฺมเวทนียํ. ปจฺจบุบฺนภาวโต
อนนฺตรํ เวทิตฺตพฺพลํ กมฺมํ อุปฺปชฺชเวทนียํ.
อปฺราปรียาเยติ ทิฏฐธมฺมานนฺตรานาคตโต
อณฺณสฺมี อตฺตภาวปรียาเย อตฺตภาว-
ปริวฺชฺชเว^๒.

๖๘๕. อตภาพปัจจุบันเป็นอตภาพ
ประจักษ์ เรียกว่า ทิฐธรรม กรรมที่มีผล
อันจะพึงเสวยในอตภาพปัจจุบันนั้น ชื่อว่า
ทิฐธรรมเวทนียกรรม. กรรมมีผลอันจะพึง
เสวยในลำดับต่อจากปัจจุบันภพไป ชื่อว่า
อุปชชเวทนียกรรม. บทว่า อปฺราปรียาเย
(ในภพต่อ ๆ ไป) ความว่า ในการเปลี่ยน
อตภาพ คือ ในการเวียนอตภาพเป็น
อย่างอื่น โดยเป็นอตภาพปัจจุบัน อตภาพถัด
จากปัจจุบันและอตภาพอนาคต.

^๑ ฉ. ปกขิตวา.

^๒ ฉ. อตฺตภาวปริวุดเต.

๑๒๒-๒๒๒ . ๓-๓ . ๑๒๒-๒๒๒

อโหสิกรรมมนต์ อโหสิ เอว กมัม, น ตสฺส
 วิปาโก อโหสิ, "อตุถิ, ภวิสฺสตี วา"ติ
 เอว วตฺตพฺพกมฺม. ปฏิปกฺขเทหิ^๑
 อนภิกฺขตตาย, ปจฺจยวิเสสเสน ปฏิลฺลทฺธ-
 วิเสสตาย จ พลวภาวํ ปตฺตตา ตาทิสฺสสฺส
 ปุพฺพภิกฺขสงฺขารสฺส^๒ วเสน สาคิสฺสยา หุตฺวา
 ปวตฺตตา ปจฺมชฺวนเจตนา ตสฺมี เยว
 อตฺตภาเว ผลทายินิ ทิสฺสุธรรมเวทนียา
 นาม.

สา หิ วุตฺตกาเรน พลวติ ชฺวนสนฺตानเ
 คุณวิเสสยฺยตฺเตสฺส อุปการาปการวสฺป-
 ปวตฺตติยา, อาเสวนาลาเภณ อปฺปวิปากตาย
 จ ปจฺมชฺวนเจตนา อิตฺรทฺวยํ วย
 ปวตฺตตสนฺตानานุปรมาเปกฺขิ,^๓ โอกาส-

คำว่า อโหสิกรรม คือ กรรมได้มีแล้ว
 นั้นเอง วิบากของอโหสิกรรมนั้นไม่ได้มี
 เป็นกรรมที่ควรกล่าวอย่างนี้ว่า "มีอยู่ หรือ
 จักมี". ชฺวนเจตนาดวงแรกที่ตั้งความเป็น
 ธรรมชาตินี้กำลัง เพราะความเป็นธรรม-
 ชาติถูกปฏิบัติครอบงำไม่ได้ และเพราะ
 ความเป็นธรรมชาติมีความพิเศษ อันได้แล้ว
 ด้วยความต่างแห่งปัจจัย เป็นธรรมชาติ
 พิเศษ เป็นไปด้วยอำนาจอภิสังขารเบื้องต้น
 เช่นนั้น ให้ผลในอภิปาณนั้นเอง ชื่อว่า
ทิสฺสุธรรมเวทนียา แปลว่า ให้ผลในปัจจุบัน.

ก็เจตนาอันนั้น จัดเป็นชฺวนเจตนาดวงแรก
 เพราะเป็นไปด้วยอำนาจวิธีแห่งอุปการะใน
 สภาวะที่ประกอบด้วยคุณวิเศษ ในความ
 สืบต่อแห่งชฺวนะที่มีกำลัง โดยประการที่
 กล่าวแล้ว และเพราะเป็นกรรมที่มีวิบาก

^๑ ก. กมมปฏิบัติปกฺขเทหิ.

^๒ ก. ปุณฺณภิกฺขสงฺขารสฺส.

^๓ ฉ. . . .สนฺตานุปรมาเปกฺขิ,

ลาภาเปกฺขณจ กมฺมํ น โทคฺคิ อีเชว น้อย ด้วยการไม่ได้อาเสวนะ ยังไม่จัดเป็น
 ปุပ္พมคฺคํ วย ปวตฺติวิปากมคฺคํ ผลํ เทติ^๑ กรรมที่เล็งถึงสภาวะ ตามหลังสภาวะที่
 มีอยู่ในวัตติกาลและที่เล็งถึงการได้โอกาส
 เหมือนอย่างชวนเจตนา ๒ ดวง นอกนั้น
 เพราะเหตุนี้ จึงเป็นเหมือนเพียงดอกไม้
 ในทันทีเดียว ย่อมให้ผลแต่เพียงเป็นวิปาก
 ในวัตติกาล.

ถวา อสฺสโกนคฺคํ กมฺมสฺส วิปากทานํ คำว่า แต่เมื่อไม่อาจอย่างนั้น ความว่า
 นาม อุปธิปไตยคาทีปจฺจนตรสมวาเยเนว ชื่อว่าการให้วิปากของกรรม ย่อมมิได้
 โทคฺคิ ตทภาวโต คสฺมึ เยว อคฺคภาเว เพราะความพร้อมเพรียงแห่งปัจจัยอื่นมีอุปธิ
 วิปากํ ทาคฺคํ อสฺสโกนคฺคํ. อถตฺตสาธิตา และประโยคเป็นต้นนั้นเอง เพราะเหตุนี้
 ทานาทีปาณาตีปาตาทีอถตฺตสฺส นีปฺผาทิกา. เมื่อไม่อาจให้วิปากในอภิปาณนั้น เพราะ
 กา ปน สาคิ อาท "สคฺคตมชวนเจตนา"ติ. ความไม่มีปัจจัยอื่นมีอุปธิและวิปากเป็นต้นนั้น
 สา ที สนฺนิฏฺจาปกเจตนา วุคฺคตฺนเยน คำว่า ที่ยังผลให้สำเร็จ คือ ที่ยังผลมีการ
 ปฏิลทฺธวิเสสา, ปุริมชวนเจตนาที ลทฺธา- ให้ทานเป็นต้น และมีปาณาติบาตเป็นต้นให้
 เสวนา จ สมานา อนนตรคฺคภาเว สำเร็จ. ท่านอาจารย์กล่าวว่า "ชวน-
 วิปากทายินี อุปชฺชเวทนียกมฺม นาม. เจตนาควงที่ ๑" ดังนี้ เพื่อจะเฉลยคำถาม
 ว่า ก็เจตนา นั้น คือ เจตนาอะไร. ก็

^๑ ก. ทสฺเสติ.

เจตนาที่ให้สำเร็จลงนั้น เป็นธรรมชาติได้
คุณวิเศษตามนัยที่กล่าวแล้ว และได้
อาเสวนะจากชวนเจตนาดวงก่อน ๆ ให้
วิบากในอภิปภักดีไป ชื่อว่าอุปัชชเวทนีย-
กรรม.

"สติ สงสารปวัตติยา"^๑ อิมินา อสติ
สงสารปวัตติย^๒ อโหสิกรรมปกุเช ทิฏฐติ
วิปัจจนิกาสส อภาวโตติ ทีเปติ.

ด้วยคำว่า "เมื่อความเป็นไปแห่งสงสาร
ยังมีอยู่" นี้ ท่านอาจารย์ย่อมแสดงว่า เมื่อ
ไม่มีความเป็นไปแห่งสงสาร อุปัชช-
เวทนียกรรม ย่อมตั้งอยู่ในฝ่ายอโหสิกรรม
เพราะไม่มีโอกาสให้ผล.

๖๘๖. ยํ กรุกนติ ยํ อกุสลํ
มหาสาวชชํ, กุสลํ มหานุภาวํ กมมํ. ยํ
พหุลนติ ยํ พหุลํ อภินุโส กตํ สมาสเววิตํ.
มรณกาเล อนุสสริตนติ ปริพยุตตภาเว
มรณสฺส อาสนนกาเล อนุสสริตํ.
อาสนนกาเล กเต วตตพพเมว นตฺถิติ
หิ วุตฺตํ.

๖๘๖. คำว่า กรรมใดหนัก ความว่า
กรรมใดเป็นอกุศล มีโทษมาก เป็นกุศล
มีอานุภาพมาก. คำว่า กรรมใดหนา
ความว่า กรรมใดหนา คือได้กระทำเนื่องๆ
เสพจนกัน. คำว่า ที่ระลึกได้ในเวลา
ใกล้ตาย ความว่า ที่ระลึกได้ในกาลใกล้ต่อ
ความตาย ด้วยความเป็นกรรมชัดเจน.

^๑ ก. สงขารปวัตติยาติ.

^๒ ก. สงขารปวัตติย.

ข้อนี้ สมกับคำที่ท่านกล่าวไว้ว่า คำที่จะพึง
กล่าวในกรรมที่ทำได้ในเวลาใกล้ (ตาย)
ย่อมไม่มี.

"ปุณฺณปุณฺ ลหุธาเสวนน"ติ อิมินา "ย
พหุลน"ติ วุตฺตกมฺมโต วิเสเสติ. ตถา
ทิจฺจธมฺมเวทนียํ นีวตฺเตติ ปฏิสนฺธิ-
อากทฺตมานุชานนโต. ปฏิสนฺธิชนกฺวเสน
หิ ครุกาทิกมฺมจตุกกํ วุตฺตํ.

ด้วยคำว่า "ที่ได้เสวนะบ่อย ๆ" นี้ ท่าน
อาจารย์ ย่อมทำเนื่อความให้ต่างไปจาก
กรรมที่กล่าวไว้ว่า "กรรมใดหนา". ย่อม
ห้ามทิสฺฐธมฺมเวทนียกรรมเหมือนกัน เพราะ
ยอมรับการจุตมาสู่ปฏิสนฺธิได้. ก็ท่านกล่าว
กรรม ๔ อย่าง มีครุกกรรมเป็นต้น เนื่อง
ด้วยเป็นกรรมให้เกิดปฏิสนฺธิ.

ตตฺถ ครุกํ สหฺพปจฺมํ วิปจฺจติ. ตถา
หิ ตํ ครุกนฺติ วุตฺตํ. ครุเก อสฺติ พหฺล็กตํ,
ตสฺมึ อสฺติ อาสนนํ, ตสฺมิมฺปิ อสฺติ "กฏฺตคา
วา ปนา"ติ วุตฺตํ ปุริมชาตีสฺสุ กตฺกมฺมํ
วิปจฺจติ.

ในบรรดากรรม ๔ อย่างนั้น ครุก-
กรรม ย่อมให้ผลก่อนกรรมอื่นทั้งหมด. จริง
อย่างนั้น กรรมนั้นท่านจึงกล่าวว่า ครุก-
กรรม. เมื่อครุกกรรมไม่มี พหุลกรรมย่อม
ให้ผล เมื่อพหุลกรรมนั้นไม่มี อาสนนกรรม
ย่อมให้ผล แม้เมื่ออาสนนกรรมนั้นไม่มี
กรรมที่กระทำไว้ในชาติก่อน ที่กล่าวว่า
"กฏฺตคาวาปนกรรม" ย่อมให้ผล.

พหุลาสนนบุพพุทเตสุ จ พลาพลี วา ก็บัดนี้ตีฟังทราบความแรงและไม่แรง ใน
 ชานิตพพิ ปาปโต ปาปนตรี, กลุยาณณจ, พหุลกรรม อาสันนกรรมและกรรมที่ทำไว้
 กลุยาณโต จ กลุยาณตรี, ปาปณจ, กอน้าง คือ ความต่างแห่งกรรมชั่วจาก
 พหุลักโต จ มหโต จ พุพุกตาติ, กรรมชั่ว จัดเป็นกรรมดี ความต่างแห่ง
 อปฺปณจ. พหุลาสนุสรณ วิปฏิสาราติ- กรรมดีจากกรรมดี จัดเป็นกรรมชั่วกรรมที่
 ชนโต ปฏิภุขสุส อปริบุญตตาย อารุช- ทำไว้ก่อนเป็นต้น จากกรรมที่ทำไว้มากและ
 วิปากสุส กมุสสุส, กมุสเสสุส วา จากกรรมใหญ่ จัดเป็นกรรมน้อย. กรรมที่
 อปราปรียเวทนียสุส^๑ อปริกฺขิตตาย แรงอันเหตุนั้น ๆ ตั้งไว้ย่อมให้ผลก่อน คือ
 สนฺตติยา ปริณามวิเสสโตติ เตหิ เตหิ โดยที่กรรมอันเริ่มวิบากไว้ เพราะความที่
 การณเหติ อาหิตผล ปจมี วิปจฺจติ. ธรรมอันเป็นปฏิภุขยังไม่ครบถ้วน โดยทำ
 ให้เกิดความวิปฏิสารเป็นต้น ด้วยการระลึก
 ถึงพหุลกรรม หรือกรรมที่เหลือที่จะให้ผล
 ในภพต่อ ๆ ไป ยังมีความต่างแห่งความ
 เปลี่ยนแปลง แห่งความสืบทอด เพราะเป็น
 กรรมยังไม่สิ้นไป.

มหานารทกัสสปชาตเก วิเทรณโณ ในเรื่องนี้มีเสนาบดีของพระเจ้าวิเทหะ ชื่อ
 เสนาบดี อลาโต, พิชโก ทาโส, อลาตะ ทาส ชื่อว่า พิชกะ และพระราช
 ราชกณฺธา รุจา จ เอตฺถ นิสฺสนิ. ตถา กณฺฐาพระนามว่ารุจา ในมหานารทกัสสป-

^๑ ฉ. อปราปรียาเย เวทนียสุส.

หิ วุตฺตํ ภควตา :

"ตตฺรานนฺท ยวายํ ปุคฺคโล
 อิตฺ ปาณาติปาตี ฯเปฯ มิจฺฉาทิฏฺฐิ
 ภายสฺส เกทา ปรมฺมรณา อปายํ
 ทุคฺคตี วินิปาตํ นิริยํ อุปฺปชฺชติ.
 ปุพฺเพ วาสฺส ตํ กตํ โทติ ปापกมฺมํ
 ทุขเวทนียํ, ปจฺฉา วาสฺส ตํ กตํ
 โทติ ปापกมฺมํ ทุขเวทนียํ,
 มรณกาลे วาสฺส โทติ มิจฺฉาทิฏฺฐิ
 สมตฺตา สมาทินฺนา, เตน โส
 ภายสฺส เกทา ปรมฺมรณา อปายํ
 ทุคฺคตี วินิปาตํ นิริยํ อุปฺปชฺชติ.
 ยณฺจ โข โส อิตฺ ปาณาติปาตี โทติ
 ฯเปฯ มิจฺฉาทิฏฺฐิ โทติ, ตสฺส
 ทิฏฺฐเจะ^๑ ธมฺเม วิปากํ ปฏิสฺสเวเทติ
 อุปฺปชฺเช วา^๒ อปเร วา ปริยาเย.

ชาคก เป็นตัวอย่าง. จริงอย่างนั้น พระผู้มี
 พระภาค ได้ตรัสไว้ว่า :

"อูกรอานนฺท ในบุคคล ๔ จำพวก
 นั้น บุคคลที่เป็นผู้มักทำปาณาติบาต
 ฯลฯ มีความเห็นผิดในโลกนี้ เมื่อ
 เขาตายไปแล้ว เข้าถึงอบาย ทุคติ
 วินิปาต นรก. เป็นอันว่าเขาทำ
 กรรมชั่ว ให้ผลเป็นทุกข์ไว้ในกาล
 ก่อน หรือในกาลภายหลัง หรือว่า
 มีมิจฉาทิฐิตที่ตนยึดไว้มั่นคงในเวลาจะ
 ตาย เพราะฉะนั้น เขาตายไป จึง
 เข้าถึงอบาย ทุคติ วินิปาต นรก.
 ก็แหละบุคคลที่เป็นผู้มักทำปาณาติบาต
 ฯลฯ มีความเห็นผิดในโลกนี้นั้น เขา
 ย่อมเสวยวิบากของกรรม ในชาตินี้
 ในชาติหน้า หรือในชาติต่อไป.

^๑ ฉ. ทิฏฺฐเจะ วา เอวมฺปริปี.

^๒ ฉ. อุปฺปชฺช วา เอวมฺปริปี.

ตตฺรานนท ยวายํ ปุคฺคโล
 อธิ ปาณาติปาตี ฯเปฯ มิจฺฉาทิฎฺฐิ
 กายสฺส เกทา ปรมฺมรณา สุกฺตี สกฺกํ
 โลกํ อุปฺปชฺชติ. ปุพฺเพ วาสฺส ตํ กตํ
 โทติ กลฺยาณกมฺมํ สุขเวทนียํ, ปจฺจา
 วาสฺส ตํ กตํ โทติ กลฺยาณกมฺมํ
 สุขเวทนียํ, มรณกาลे วาสฺส โทติ
 สมฺมาทิฎฺฐิ สมตฺตา สฺมาทินฺนา, เตน
 โส กายสฺส เกทา ปรมฺมรณา สุกฺตี
 สกฺกํ โลกํ อุปฺปชฺชติ. ยถฺจ โข โส
 อธิ ปาณาติปาตี โทติ ฯเปฯ
 มิจฺฉาทิฎฺฐิ โทติ, ตสฺส ทิฎฺฐเจ
 ธมฺเม วิปากํ ปฏิสฺสเวเทติ อุปฺปชฺเช
 วา อปเร วา ปริยาเย.

ตตฺรานนท ยวายํ ปุคฺคโล อธิ
 ปาณาติปาตา ปฏิวิริโต ฯเปฯ
 สมฺมาทิฎฺฐิ กายสฺส เกทา ปรมฺมรณา
 สุกฺตี สกฺกํ โลกํ อุปฺปชฺชติ. ปุพฺเพ
 วาสฺส ตํ กตํ โทติ กลฺยาณกมฺมํ

คฺุรอนนท ในบุคค ๔
 จำพวกนั้น บุคคที่เป็นผู้มักทำ
 ปาณาติบาต ฯลฯ มีความเห็นผิดใน
 โลกนี้ เมื่อตายไปแล้ว เข้าถึงสุคติ
 โลกสวรรค์นี้. เป็นอันว่าเขาทำ
 กรรมดีที่ให้ผลเป็นสุขไว้ในกาลก่อนๆ
 หรือในกาลภายหลัง หรือมีสัมมาทิฐิ
 ที่ตนยึดไว้มั่นคงแล้ว ในเวลาจะตาย
 เพราะฉะนั้น เขาเมื่อตายไป จึง
 เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์. ก็แหละ
 บุคคที่เป็นผู้มักทำปาณาติบาต ฯลฯ
 มีความเห็นผิดในโลกนี้นั้น เขาย่อม
 เสวยวิบากของกรรมนั้น ในชาตินี้
 ในชาติหน้า หรือในชาติต่อไป.

คฺุรอนนท ในบุคค ๔
 จำพวกนั้น บุคคที่เว้นขาดจาก
 ปาณาติบาต ฯลฯ มีความเห็นชอบ
 ในโลกนี้ เมื่อตายไปแล้ว เข้าถึงสุคติ
 โลกสวรรค์นี้. เป็นอันว่าเขาทำ

คุณถาวร-คุณสอวาง ปัจฉิมกุล

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สุขเวทนีย, ปจฺฉา วาสุส ตํ กตํ
 โทติ กลฺยาณกมฺมํ สุขเวทนีย,
 มรณกาลे वासुस โทติ สุมฺมาทิฏฺฐิ
 สมตฺตา สมาทินฺนา, เตन โส
 กายสุส เกทา ปรมฺมรณา สุคติ
 สกฺกํ โลกํ อุปฺปชฺชติ. ยถา โข
 โส อิตฺ ปาณาติปาตา ปฏฺวิโรโต
 ๗เป๗ สุมฺมาทิฏฺฐิ โทติ, ตสฺส
 ทิฏฺฐเฐ ฐมฺเม วิปากํ ปฏฺิสฺสเวเทติ
 อุปฺปชฺเช วา อปเร วา ปริยาเย.

ตตฺรานนฺท ยวಾಯํ บุคฺคโล
 อิตฺ ปาณาติปาตา ปฏฺวิโรโต ๗เป๗
 สุมฺมาทิฏฺฐิ กายสุส เกทา ปรมฺมรณา
 อปายํ ทุคฺคตี วินิปาตี นิรัยํ
 อุปฺปชฺชติ. ปุพฺเพ वासुส ตํ กตํ โทติ
 ปापกมฺมํ ทุกฺขเวทนีย, ปจฺฉา
 वासुส ตํ กตํ โทติ ปापกมฺมํ
 ทุกฺขเวทนีย, มรณกาลे वासुส
 โทติ มิจฺฉาทิฏฺฐิ สมตฺตา สมาทินฺนา,

กรรมที่ที่ให้ผลเป็นสุขไว้ในกาลก่อนๆ
 หรือในกาลภายหลัง หรือว่ามีสัมมา-
 ทิฐิที่ตนยึดไว้อย่างมั่นคง ในเวลาจะ
 ตาย เพราะฉะนั้น เมื่อเขาตายไป
 จึงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์. ก็แหละ
 บุคคลที่เว้นขาดจากปาณาติบาต ฯลฯ
 มีความเห็นชอบในโลกนั้นนั้น เขาย่อม
 เสวยวิบากของกรรมนั้น ในชาตินี้
 ในชาติหน้า หรือในชาติต่อไป.

คฺุกรานนฺท ในบุคฺคล ๔
 จำพวกนั้น บุคคลที่เว้นขาดจาก
 ปาณาติบาต ฯลฯ มีความเห็นชอบ
 ในโลกนี้ เมื่อตายไปแล้วเข้าถึง
 อปาย ทุคติ วินิปาต นรก เป็นอันว่า
 เขาทำกรรมชั่วที่ให้ผลเป็นทุกข์ ใน
 กาลก่อน ๆ หรือในกาลภายหลัง
 หรือว่ามีมิจฉาทิฐิ ที่เขายึดไว้อย่าง
 มั่นคงในเวลาจะตาย. เมื่อเขา

ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม อุทิศผลบุญให้แก่นกแก้ว ยันทวาริ เตยเคียม แซ่เฮง
 ญาติมิตรผู้มีพระคุณ อุปัชฌาย์ ครู เจ้ากรรมนายเวรสรรพสัตว์

เตน โส กายสุส เกทา ปรมมรณา
 อปายั ๗เปฯ นირยั อุปปชชติ. ยณจ
 โช โส อิศ ปาณาติปาตา ปฏิวีโรโต
 โหติ ๗เปฯ สมมาทิจฺจ^(๑) ตสฺส
 ทิจฺจเว ฐมฺเม วิปากั ปฏิสัเวเทติ
 อุปปชเช วา อปเร วา
 ปริยาเย"ติ^๒

ก็ พหุณา ยนต์ ตถาคตสฺส มหากम्म-
 วิงฺกณณั, ตสฺเสวายั วิสโย, ยทิตฺ ตสฺส
 ตสฺส กम्मสฺส เตน เตน การณณ
 ปุพฺพาปรวิปากตาสามตฺถิยั.

๖๔๗. ปฏิสนฺธิทานาทิวเสน วิปาก-
 สนฺตานสฺส นีพฺพตฺตกั ชนกั. (๓) สุขทุกฺข-
 สนฺตานสฺส, นามรูปบุพฺพนุสฺส วา
 จิตรูปปวตฺติยา^๔ เหตุภูตึ อุปตฺถมฺภกั.

ตายไป จึงเข้าถึงอบาย ทุกฺติ
 วินิบัติ นรก. ก็แหละบุคคลที่เว้น
 จากปาณาติบาต ฯลฯ มีความ
 เห็นชอบในโลกนี้นั้น เขาย่อมเสวย
 วิบากของกรรมนั้น ในชาตินี้ ใน
 ชาติหน้า หรือในชาติต่อไป" ดังนี้.

จะพูดมากไปทำไม อันนี้ เป็นวิสัย
 ของมหากรรมวิงฺกณณั แห่งพระตถาคต
 เท่านั้น ซึ่งเข้าใจความที่กรรมนั้น ๆ ให้
 ผลก่อนหลังกันด้วยเหตุนี้ ๆ.

๖๔๗. กรรมที่ยังความสืบต่อแห่ง
 วิปากให้บังเกิด ด้วยอำนาจการให้ปฏิสนฺธิ
 เป็นต้น จัดเป็นชนกกรรม. (ด้วยเหตุนี้
 ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า ชนกกรรมนั้น ย่อม

^๑ ฉ. โหติ.

^๒ ม. อ. ๑๔/๓๔๗.

^๓ ฉ. เอตฺถนฺตเร เตนาท "ตึ ปฏิสนฺธิยมฺปิ
 ปวตฺเตปี รุปารูปวิปากกฺขนฺธเร ชเนติ"ติ.

^๔ ฉ. จิตรูปปวตฺติเหตุภูตึ.

ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม อุทิศผลบุญให้แม่นกแก้ว อินทวาริ เตี้ยเคี้ยม แซ่เฮง
 ญาติมิตรผู้มีพระคุณ อุปัชฌาย์ ครู เจ้ากรรมนายเวรสรรพสัตว์

เตนาค "สุขทุกข์ อุปถมเกติ, อทธาน
ปวตเตตี"ติ.

ยังวิบากชั้นที่เป็นรูปาวจรและอรูปาวจรให้
เกิดทั้งในปฏิสนธิกาล ทั้งในวัฏติกาล).
กรรมที่เป็นเหตุแห่งความสืบท่อ สุขหรือทุกข์
หรือว่าแห่งความเนื่องกันของนามรูปให้เป็น
ไปได้ยาวนานยิ่ง เป็นอุปถัมภกกรรม. ด้วย
เหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า
"อุปถัมภกกรรม ย่อมเข้าสนับสนุนสุขหรือ
ทุกข์ ให้เป็นไปนาน".

อุปปีฬกั สุขทุกข์บัพพนุเช ปวตตมาเน สณิกั
สณิกั ตั หาเปติ. เตนาค "สุขทุกข์ ปิเพติ
พวติ, อทธาน ปวตติ น เทตี"ติ.
ฆาฏเตวาตี^๑ อุปัจฉินทิตฺวา. กम्मสฺส
อุปัจฉินทน์ นาม ตสฺส วิปากสฺส
ปฏิพาหนเมวาตี^๒ อาท "ตสฺส วิปาก
ปฏิพาหิตฺวา"ติ. ตณฺจ อตฺตโน วิปากุ-
ปตฺติยา โโอกาสกรณฺติ วุตฺต "อตฺตโน
วิปากสฺส โอกาส กโรตี"ติ.

อุปปีฬกกรรม เมื่อความเนื่องกันแห่งสุขหรือ
ทุกข์กำลังเป็นไปอยู่ ก็ทำให้ความเนื่องกัน
แห่งสุขหรือทุกข์นั้น ค่อย ๆ ลดลง. ด้วย
เหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "อุปปีฬก-
กรรมย่อมบีบคั้นสุขหรือทุกข์ ไม่ให้เป็นไป
ได้นาน". บทว่าฆาฏเตวา แปลว่าตัดรอน.
ธรรมคำว่า การตัดรอนของกรรม ก็คือ
การห้ามกัน วิบากของกรรมอื่นนั้นนั่นเอง
เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า

^๑ ฉ. ฆาเตตฺวาตี.

^๒ ฉ. วิปากปฏิพาหนเมวาตี.

ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม อุทิศผลบุญให้แม่นกแก้ว อินทวาริ เตี้ยเคี้ยม แซ่เฮง
ญาติมิตรผู้มีพระคุณ อุปัชฌาย์ ครู เจ้ากรรมนายเวรสรรพสัตว์

"ห้ามกันวิบากของกรรมอื่นนั้นเสีย". ก็การห้ามกันวิบากของกรรมอื่นนั้น ก็คือเป็นการเปิดช่องให้วิบากของตนเกิดขึ้น เพราะเหตุนั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "ยอมเปิดช่องให้แก่วิบากของตน".

วิพจนาย กโตกาสิ กมม วิปกกเมว นาม โทตีติ อาท "เอว ปน กมเมน กเต โอกาเส ต วิปาก อูปบน นาม วุจจตี"ติ. อูปปีฟก อณฺณสฺส วิปาก อูปจฺฉินฺทติ, น สย อตฺตโน วิปาก เทติ. อูปฆาตก ปน ทุพฺพลกมม อูปจฺฉินฺทิตฺวา อตฺตโน วิปาก อูปปาเทตีติ อยเมเตส วิเสโส.

กรรมที่เปิดช่องให้เพื่อการให้ผล ย่อมชื่อว่าเป็นอันให้ผลแล้วนั่นเอง เพราะเหตุนี้ท่านอาจารย์ จึงกล่าวว่า "ก็แล เมื่อกรรมเปิดช่องให้อย่างนั้นแล้ว วิบากนั้น ก็เรียกว่าเกิดขึ้นแล้ว". อูปปีฟกกรรม ย่อมตัดรอนวิบากของกรรมอื่น ไม่ให้วิบากของตนเอง. ส่วนอูปฆาตกกรรม ตัดรอนกรรมที่มีกำลังน้อยกว่าแล้ว ให้วิบากของตนเกิดขึ้น อูปปีฟกกรรมและอูปฆาตกกรรมนี้ มีความต่างกัน ดังกล่าวมาฉะนี้.

พหฺวาพาธตาทีปฺจฺยุปปีปาเตน วิปากสฺส วิพาธก อูปปีฟก, ตถา วิปากสฺเสว อูปจฺเจทก อูปฆาตก. กมม อูปฆาเตตฺวา อตฺตโน วิปากสฺส โอกาสกรณฺณ วิพฺจฺเณ

อูปปีฟกกรรม เบียดเบียนวิบากด้วยการเข้าไปยังปัจจัยมีความเป็นผู้มีอาพาทมากเป็นต้นให้ตกลงไป. อูปฆาตกกรรม ตัดรอนวิบากนั้นแหละเหมือนอย่างนั้น. กรรมเมื่อมีการ

ผู้ไม่ประสงค์ออกนาย อุทิศผลบุญให้แก่นกแก้ว อินทวาริ เตยเคียม แซ่เฮง
ญาติมิตร์ผู้มีพระคุณ อภิชาตย์ ครู เจ้ากรรมนายเวรสรรพสัตว์

สติ ชนกเมว ลียา, ชนกาทีภาโว นาม ตั้ครอนแล้ว ให้ผลด้วยการให้ช่องแก่วีบาก
 วิกากัม ปติ อิจฉิตพุโพ, น กมมัม ปตีติ ของตน ควรเป็นชนกกรรมอย่างเดี่ยว
 วิกากสุเสว อุปฆาตกตา ยุตฺตา วยิ ธรรมคาวา ความเป็นชนกกรรมเป็นต้น
 ทิสฺสติ, วิมฺลิตพุพฺ. เมื่อมุ่งถึงวิกากก็ควรปรารธนา ไม่ใช่มุ่ง

ถึงกรรม เพราะเหตุนี้ ความเป็นกรรม
 ตั้ครอนวิกากอย่างเดี่ยว ย่อมคู่เหมือน
 สมควรแล้ว เรื่องนี้ควรสอดส่องดู.

กมฺมนฺตรนฺติ กมฺมวิเสโส กมฺมานํ
 พลาพลเกโท. วิกากนฺตรนฺติ วิกากวิเสโส,
 ตสฺส หีนปฺปถิตตาทีเกโท. อปโร นโย :
 ยสฺมึ กมฺเม กเต ปฏิสฺนุธิยํ, ปวตฺเต จ
 วิกากกฏตฺตารูปานํ อุปฺปตฺติ โหติ, ตํ
ชนกํ.

บทว่า กมฺมนฺตรํ แปลว่า ความ
 ต่างกันแห่งกรรม คือ ความแตกต่าง
 อย่างแรงและไม่แรง แห่งกรรมทั้งหลาย.
 บทว่า วิกากนฺตรํ แปลว่า ต่างกันแห่ง
 วิกาก คือ ความแตกต่าง โดยที่วิกากนั้น
 เป็นสิ่งเลวและประณีตเป็นต้น. อีกนัยหนึ่ง:
 เมื่อทำกรรมใด ย่อมมีการเกิดขึ้นแห่ง
 กฏตฺตารูป อันเป็นวิกากในปฏิสฺนุธิกาล และ
 ในปวัตติกาล กรรมนั้น ชื่อว่า ชนกกรรม.

ยสฺมึ ปน กเต อญฺเณ ชนิตสฺส อิญฺจสฺส
 วา อนิญฺจสฺส วา ผลสฺส วิพาธกวิจฺเจทก-
 ปจฺจยानุปฺปตฺติยา, อุปฺพุทฺทนปจฺจยูปฺปตฺติยา

อนึ่ง เมื่อทำกรรมใดไว้ ย่อมมีความสืบ
 เนื่องกัน สิ้นกาลนานแห่งการบำรุงเลี้ยง
 ตามควรแก่อำนาจแห่งชนกกรรม ด้วย

ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม อุทิศผลบุญให้แม่นกแก้ว อินทวาริ เตี้ยเคียม แซ่เฮง
 ญาติมิตรผู้มีพระคุณ อุปัชฌาย์ ครู เจ้ากรรมนายเวรสรรพสัตว์

วสุทธรคมนาฎา . ป-ท . ๗-๒๓

จ ชนกานุกาหรูปริโอบสจิริตรบุพพธา
โทนติ, ตํ อุปถัมภก. ชนเคน นิพพตติค
กุสลผล วา อกุสลผล วา เยน ปจฺจนิก-
ภูเตน โรคาตฺตสมตาทินิมิตฺตตาย พาธิตฺติ,
ตํ อุปปีฬก.

ความไม่เกิดขึ้นแห่งปัจจัย ที่เบียดเบียน
ตัดรอน และด้วยความเกิดขึ้นแห่งปัจจัยที่
เพิ่มพูนแห่งผลที่น่าปรารถนา หรือไม่น่า
ปรารถนาอันกรรมอื่นให้เกิด กรรมนั้น
ชื่อว่า อุปถัมภกกรรม. ผลแห่งกุศลก็ดี
ผลแห่งอกุศลก็ดี ที่ชนกกรรมให้บังเกิดแล้ว
ถูกกรรมใดที่เป็นข้าศึกเบียดเบียน เพื่อเป็น
เหตุแห่งโรค และความเสมอกันแห่งธาตุ
เป็นต้น , กรรมนั้น ชื่อว่า อุปปีฬกกรรม.

เยน ปน กมฺมุนา ชนกสามตฺถิยวเสน
จิริตรบุพพธารหฺมปิ สมานํ ผลํ วิจฺเจทก-
ปจฺจยฺยบุพฺตติยา อุปฺพณฺตติ วิจฺฉิษฺชติ, ตํ
อุปฆาตก.

อนึ่ง กรรมใด ย่อมเข้าไปฆ่า คือ ตัดรอน
ผล ซึ่งแม้เป็นผลสมควรที่จะสืบต่อไปได้นาน
ยิ่ง ด้วยอำนาจความสามารถแห่งชนกกรรม
ด้วยความเกิดขึ้นแห่งปัจจัยที่ตัดรอน กรรม
นั้น ชื่อว่า อุปฆาตกรรม.

ตตฺถ เกจิ ทฺถิสฺส กุสลภาวํ อิตฺถนฺนาม-
กตฺสฺส อุปฺปาพาทฺทิมายุกฺตาสวตฺตฺตฺนวเสน,
ปจฺจิมานํ ทฺวินฺนํ อกุสลภาวํ พหฺวาท-
อุปฺปายุกฺตาสวตฺตฺตฺนวเสน วณฺณณฺตติ.

ในบรรดากรรมเหล่านั้น อาจารย์บางพวก
ย่อมพรรณานความที่กรรมอย่างที่สอง เป็น
กุศล ด้วยอำนาจยังความเป็นผู้มีอาพาธน้อย
และความเป็นผู้มีอายุยืนให้เป็นไปได้ แก่บุคคล
ผู้มีชื่ออย่างนี้ ย่อมพรรณานความที่กรรม

ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม อุทิศผลบุญให้แม่นกแก้ว อินทวาริ เตี้ยเคียม แซ่เฮง

ญาติมิตรผู้มีพระคุณ อุปัชฌาย์ ครู เจ้ากรรมนายเวรสรรพสัตว์

สองอย่างเบื้องหลังเป็นอกุศล ด้วยอำนาจ
ยังความเป็นผู้มีอาพาธมาก และความเป็น
ผู้มีอายุน้อยให้เป็นไป.

เทวทูตาทัน, บน นาคาทัน, อิโต
อนุปาทินุเนน^๑ ยาบนกเปตานณฺจ นรกาที่สุ
อกุสลวิปากุปตฺถมฺภนุปปีฬนุฆาตกาณิ น น
สนฺตึติ จตฺนุณฺมปิ อกุสลาภาโว^๒ น วิรุชฺฌติ.

ส่วนกรรมที่สนับสนุน ที่บีบคั้นและตัดรอน
อกุศลวิบาก ในอบายภูมิมีนรกเป็นต้น ของ
เหล่าเนรยิกสัตว์มี พระเทวทัตเป็นต้น ของ
เหล่าอบายสัตว์มีนาคเป็นต้น และของพวก
เปรตที่ยังชีพอยู่ได้ด้วยทานที่พวกญาติ หรือ
มิตรอำมาตย์ตามเพิ่มให้จากโลกนี้จะไม่ได้อยู่
ก็หามิได้ เพราะเหตุนั้น ความที่กรรมทั้ง ๔
เป็นอกุศล จึงไม่ผิด.

พุทธาเวณิกตาย อสาธารณฺสุเสว ฌาณฺสุส
โคจรภาวโต กมฺมนุตราทิ "อสาธารณฺ
สาวเกหิ"^๑ติ วุตฺตํ. เอกเทสโต ชานิตพฺพ
อนวเสสโต ชานิตุํ น สกฺกา อวิสยตฺตา.
สพฺเพน สพฺพํ อชานเน ปจฺจยปริกฺคโท
น ปริปุรตฺติ.

ความแตกต่างแห่งกรรมเป็นต้น ท่าน
อาจารย์กล่าวว่า "ไม่สาธารณฺกับพระสาวก
ทั้งหลาย" เพราะความเป็นอารมณ์แห่งญาณ
ที่ไม่สาธารณฺที่เดียว ด้วยความที่เป็นอารมณ์
ของพระพุทธเจ้าเป็นส่วนเฉพาะ. จะพึงรู้
ได้โดยเอกเทศ คือ ไม่อาจจะรู้ได้โดยไม่มี

^๑ ฉ. อนุปาทินุเนน.
^๒ ฉ. อกุสลาอกุสลาภาโว.

ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม อุทิศผลบุญให้แม่นกแก้ว อินทวาริ เตี้ยเคียม แซ่เฮง
ญาติมิตรผู้มีพระคุณ อุปัชฌาย์ ครู เจ้ากรรมนายเวรสรรพสัตว์

พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า... ม-ท. ๗-๒๓

เหลือ เพราะมิใช่เป็นวิสัย. การกำหนดจับ
ปัจจัยย่อมไม่ครบถ้วน ในเพราะความไม่รู้
ทั้งหมดทั้งสิ้นแล.

๖๘๘. ยถาวุตตกมมํ วัตตมาน-
วิปากบพพณฺณิมิตฺตเมว อธิปฺเปตฺตนิ
กมฺเมกเทศตาย "ทฺวาทสฺวิธํ กมฺมํ
กมฺมวฏฺฏเฐ ปกฺขิปิตฺวา"ติ วัตตํ. กิเลส-
วฏฺฏมฺปิ กมฺมสหายตาย กมฺมวฏฺฏปฺกฺขิกเมว
กตฺวา อาท "กมฺมวฏฺฏวิปากวฏฺฏวเสนา"ติ.
ยาทิสฺโต ปจฺจยฺโต ปจฺจฺบฺนเน อทฺธาน
นามรูปสฺส ปวตฺติ, ตาทิสฺโต เอว
อิตฺรสมฺมฺปิ อทฺทฺทฺวเยติ ยถา อตีตํ นาคเต
นยํ เนติ, ตํ ทสฺเสนฺโต "อิทฺน"ติอาทิมาท.

๖๘๘. กรรมตามที่กล่าวแล้ว ท่าน
ประสงค์เอาเฉพาะที่เป็นนิมิต แห่งความ
สืบเนื่องกันกับวิปาก ที่กำลังเป็นไปอยู่
เพราะเหตุนั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า
"ผนวกกรรมทั้ง ๑๒ อย่างเข้าในกรรมวัฏ"
เพราะความเป็นเอกเทศแห่งกรรม. ท่าน
อาจารย์กล่าวว่า "ด้วยอำนาจกรรมวัฏและ
วิปากวัฏ" ดังนี้ เพราะกระทำ แมื่กิเลสวัฏ
ให้เป็นไปในฝักฝ่ายแห่งกรรมวัฏ เพราะ
ความที่กิเลสมีกรรมเป็นสหาย. นามรูปเป็น
ไปในกาลปัจจุบัน เพราะปัจจัยเช่นใด
ก็เป็นไป แมื่ในกาลทั้ง ๒ นอกนี้ เพราะ
ปัจจัยเช่นนั้น เพราะเหตุนั้น ท่านอาจารย์
เมื่อจะแสดงอุปมาที่จะนำความเข้าใจ ใน
อดีตและอนาคต จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า
"นามรูปนี้".

ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม อุทิศผลบุญให้แก่นกแก้ว อินทวาริ เตี้ยเตี้ยม แซ่เฮง
ญาติมิตรผู้มีพระคุณ อุบัชฌาย์ ครู เจ้ากรรมนายเวรสรรพสัตว์

ตตถ อนาคเตปี กมฺมวฏฺฏวิปากวฏฺฏ-
วเสเนวาทิ เอตถ วุตฺต เอว-สทฺ
 "เอตฺรหิ อตีเตปี"^๑ เอตฺถาปี อาเนตฺวา
วตฺตพฺพ อหุตฺตเยปี กิริยา กิริยผลมตฺตตา-
ทสฺสนปรตฺตา โจทนาย. อิตฺติ กมฺมณฺเจวาทิ-
อาทิ วุตฺตสฺเสวตฺตสฺส นิคฺคณวเสน วุตฺต.

ในบรรดาคำเหล่านั้น ควรนำเอา เอว-ศัพท์ ที่ท่านกล่าวไว้ ในคำว่า อนาคเตปี กมฺม- วฏฺฏวิปากวฏฺฏวเสเนว นี้ มากกล่าวไว้ แม้ในคำว่า "เอตฺรหิ อตีเตปี" นี้ ด้วย เพราะคำท้วง มีการแสดงความเป็นเพียง กิริยา และผลแห่งกิริยาในกาลทั้ง ๓ เป็น เบื้องหน้า. คำว่า อิตฺติ กมฺมณฺเจว เป็นต้น ท่านอาจารย์กล่าวไว้ ด้วยอำนาจเป็นคำย้ำ เนื่อความที่กล่าวแล้วนั่นเอง.

อปฺราปรํ วฏฺฏนฺนฺเจน วฏฺฏ. ตถา ปวตฺตณ
ปวตฺต. เหตุผลภาเว สมฺพนฺธโรวาทิ^๑
สนตฺติ, ปพฺนโร. กรณฺนฺเจน, ปจฺจเยหิ
กรียตฺติ วา กิริยา.

ความวนเวียนไปมา ชื่อว่า วฏฺฏะ โดยความ หมายถึงวนเวียน. ความเป็นไปอย่างนั้น ชื่อว่า ปวตฺตะ. ชื่อว่า สนตฺติ เพราะความ หมายถึง สัมพันธ์กันด้วยความเป็นเหตุและ ผล ได้แก่ ความสืบเนื่องกัน. ชื่อว่า กิริยา โดยความหมายว่า กระทำ หรือ เพราะมีความหมายว่า ถูกปัจจัยทั้งหลาย กระทำ.

^๑ ฉ. สมฺพนฺธตฺติ.

คุณศรัณฺยา-คุณวรรณี แซ่เฮง และเพื่อน ๆ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

กมฺมาติ กมฺมโต. สมฺภวติ เอตฺตสมฺมาติ
สมฺภโว, กมฺมํ สมฺภโว เอตฺตสฺสาติ
กมฺมสมฺภโว, วิปาโก.

การณสามคฺคิยํ ทานาทีหิ สาธิต-
กิริยาย วตฺตมานาย การณมตฺเต
กตฺตฺวาหาโรติ อาห "เนว การณโต อุตฺถ
การกํ ปสฺสตี"ติ. กโรตีติ หิ การกํ.
วิปากปฏิสฺสเวทกํ น ปสฺสตีติ สมฺพนฺโธ.
กามํ พาลาปิ "การโก ปฏิสฺสเวทโก"ติ
วทนฺตา อตฺถโต ปณฺตฺติมตฺตเมว วทนฺติ,
เต ปน วิปริตานิเวสวเสนาปิ วทนฺตีติ ตํ
อปฺปมาณฺติ อาห "สมฺณณามตฺเตน
ปณฺติตา โวหรนฺตี"ติ.

บทว่า กมฺมา แปลว่า เพราะกรรม.
ชื่อว่า สมฺภโว เพราะอรรถว่า เป็นแดน
เกิด กรรมเป็นแดนเกิด ของวิปากนี้
เหตุนี้ วิปากนี้ ชื่อว่า กมฺมสมฺภโว แปลว่า
มีกรรมเป็นแดนเกิด ได้แก่วิปาก.

เมื่อกิริยาที่ให้สำเร็จแล้ว ค้ำยวัตถุ
มีทานเป็นต้น เป็นไปอยู่ในเพราะความ
พร้อมเพียงแห่งเหตุ การบัญญัติผู้ทำ ก็ย่อม
มีในอาการสักว่า เหตุเท่านั้น เพราะ
เหตุนี้ ท่านอาจารย์ จึงกล่าวว่า "เธอไม่เห็นผู้สร้างนอกเหนือไปจากเหตุ" ดังนี้.
จริงอยู่ ชื่อว่า ผู้สร้าง ก็ค้ำยความหมายว่า
กระทำ. เชื่อมความว่า ไม่เห็นผู้เสวยผล.
แม้คนโง่ทั้งหลาย เมื่อพูดว่า "ผู้สร้าง
ผู้เสวย" ดังนี้ ย่อมพูดแต่เพียงบัญญัติเท่านั้น
โดยความหมาย โดยแท้ ถึงอย่างนั้น
คนโง่เหล่านั้น ก็ย่อมพูดไปค้ำยอำนาจความ
ยึดมั่นอย่างผิด ๆ เพราะเหตุนี้ คำของ
คนโง่นั้น ไม่เป็นประมาณ เพราะเหตุนี้

คุณศรัณยา-คุณวรรณี แซ่เฮง และเพื่อน ๆ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "คนฉลาดทั้งหลาย
ย่อมกล่าวโดยคำเพียงสมญา" ดังนี้.

๖๘๙. เอเวตฺตนิ เอววิธิ^๑ เอตฺ
ทสฺสนิ, สมมทสฺสนิ, อวิปริตทสฺสนนฺติ
อตุโธ. พีชรุกฺขาทิกานํ วาติ ยถา พีชโต
รุกฺโข, รุกฺขโต ปุน พีชนฺติ อนาทิกาลิกตฺตา
พีชรุกฺขสนฺตานุสฺส ปุพฺพา โภฏี^๒ นฺตฺติ, เอว
กมฺมปจฺจยา วิปาโก, วิปากปจฺจยา กมฺมนฺติ
อนาทิกาลิกตฺตา กมฺมวิปากสนฺตานุสฺส ปุพฺพา
โภฏี น ปณฺณายติ.

๖๘๙. บทว่า เอเวตฺ แปลว่า
ความเห็นอย่างนั้น ได้แก่ ความเห็นชอบ
อธิบายว่า ความเห็นไม่วิปริต. คำว่า
เหมือนก่อนหลังแห่งพีช และต้นไม้เป็นต้น
ความว่า ก่อนหลังแห่งความสืบทอดของพีช
และต้นไม้ ย่อมไม่มี เพราะความที่เป็นไป
ในกาลไม่มีเบื้องต้นว่า ต้นไม้มาจากพีช
พีชก็มาจากต้นไม้อีก ดังนี้ ฉนฺโต เบื้องต้น
และเบื้องปลายแห่งความสืบทอด ของกรรม
และวิบาก ก็ไม่ปรากฏ เพราะความที่ไม่มี
กาลอันเป็นเบื้องต้นว่า วิบากมีเพราะกรรม
เป็นปัจจัย กรรมมีเพราะวิบากเป็นปัจจัย
ก็เหมือนกันนั้น.

อาทิ-สทฺเทน "กุกฺกุฏียา อณฺฑํ, อณฺฑโต
กุกฺกุฏี, ปุนปิ กุกฺกุฏียา อณฺฑนฺ"ติ เอวมาตี

ด้วยอาทิ-ศัพท์ ท่านอาจารย์ย่อมสงเคราะห์
คำมีอาทิอย่างนี้ว่า "ไซ้มาจากไก่ ไก่ก็มา

^๑ ก. สมมาทสฺสนิ.

^๒ จ. ปุพฺพโภฏี เอวมุปริปิ.

สงกตฺหาติ. อนาคเตปี สัสาเรติ ยถา จากใช้ แม้ใช้ก็มาจากไก่อีก". คำว่า
 อตีเต, เอว อนาคเตปี อตุธาน แม้ในอนาคตกาล เมื่อสงสารมีอยู่ มี
 "ขนฺธานนฺจ ปฏิปาฎี"^๑ติอาทีนา วุตฺเต ความว่า ในอดีตกาลเป็นฉันใด แม้ใน
 สัสาเร สติ กมฺมวิปากานํ อปฺปวตฺติ น อนาคตกาล ก็เหมือนฉันนั้น เมื่อสงสารที่
 ทิสฺสติ, กมฺมวิปากานํ อปฺปวตฺติ น ทิสฺสติ, ท่านกล่าวไว้ ด้วยคำเป็นต้นว่า "ลำดับแห่ง
 ปวตฺตติ เอวาติ อตฺถ. ชั้นทั้งหลาย" ดังนี้ ยังมีอยู่ ความไม่เป็น
 ไปแห่งกรรมและวิบาก ก็ยังมองไม่เห็น
 กิริยาที่ไม่เป็นไปแห่งกรรมและวิบาก ก็ยัง
 มองไม่เห็น อธิบายว่า ยังเป็นไปอยู่
 นั้นเอง.

^๑ วิสุทธิมคฺค. ๓/๑๔๕, สุมงฺคฺลวิลาสิณี.
 ๒/๑๒๐, สारตฺถทีปนี. ๒/๑๒๓, มโน-
 ปรณฺณ. ๒/๕๐๑, อฏฺฐสาลีณี. ๑๕,
 สมฺโมหวิโนทนี. ๑๔๔, ปรมตฺถโชติกา.
 ๒/๒๕๐, ปรมตฺถทีปนี. อ. ๓๔๑,
 ปรมตฺถทีปนี อิติ. ๗๔, ๒๖๑, เถรคาถา-
 อฏฺฐกถา. ๑/๑๔๑, ๒๕๗. สทฺธมฺมปฺปกาสินี.
 ๓/๒๔ (ภูมิจโลภิกขุ), สทฺธมฺมปฺปชฺโชติกา.
 ๒/๒๑๕, มจฺจฺรตฺถวิลาสิณี. ๑๗๗ (ภูมิจโล-
 ภิกขุ).

คุณศรัณฺยา-คุณวรรณี แซ่เฮง และเพื่อน ๆ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เอตมตฺตุนฺตี "กมฺมสฺส การโก กัณฺหา ความซื่อ นี้ได้แก่ ความที่
นตฺตี"^๑ ติอาทินา วุตฺตมตฺตํ. อสนฺยวสฺสตี น กล่าวด้วยคำเป็นต้นว่า "ผู้สร้างกรรม
สนฺยวสฺสโน, มิจฺฉาภินิเวสปรวสาติ อตุโธ. ไม่มี". บทว่า อสนฺยวสฺส แปลว่า ไม่เป็น
อณฺณมณฺณ วิโรธิตาติ อิตรฺรฺตโรธิตา. สนฺยวสฺส (ไม่มีอำนาจในตน) อธิบายว่า
ทิกฺขุจโย, ทิกฺขุจยา วา อณฺณมณฺณ วิโรธิตา ตกอยู่ในอำนาจผู้อื่น คือ ความยึดมั่นอย่าง
วิรุทธา. ผิด ๆ. คำว่า ขัดแย้งกันและกัน ความว่า
ขัดแย้งไปข้างนอกนี้ ฯ. อีกอย่างหนึ่ง
ความว่า ความเห็นกับความเห็นขัดแย้งกัน
คือ ผิดกันและกัน.

กมฺภีรณาทโยจฺรตาย กมฺภีร. ตถา ชื่อว่า ลึก เพราะความเป็นอารมณ์
นิปฺณ. สตุตฺตสฺสณฺตตาย, อณฺณมณฺณสภาว- ของญาณอันลึก. ชื่อว่า ละเอียด ก็เช่น
สฺสณฺตตาย^๒ จ สฺสณฺ. ปจฺจยฺนตฺติ นามรูปสฺส เดียวกัน. ชื่อว่า ว่างเปล่า เพราะความ
ปจฺจยํ, ตปฺปจฺจยปฺปฏิเวเชเนว จ สพฺ เป็นธรรมชาติว่างเปล่าจากสัตว์ และ
ปฺปฏิวิทฺธ โหตีติ, กมฺม นตฺติ วิปากมฺหีติ เพราะความเป็นธรรมชาติว่างเปล่า จาก
อาทิสฺส ยํ วตฺตพฺพ, ตํ เหฏฺฐา วตฺตเมว. สภาวะของกันและกัน. คำว่า ปัจจัย ได้แก่
ปัจจัยแห่งนามรูป และย่อมเป็นอันแห่ง
ตลอดทุกอย่าง ด้วยการแห่งตลอดปัจจัยแห่ง

^๑ วิสุทธิมคฺค . ๓/๒๒๖ .

^๒ ก . อณฺณมณฺณสภากสฺสณฺตตาย .

นามรูปนั้นนั่นเองแล. คำใดที่ควรกล่าวใน
คำเป็นต้นว่า กรรมไม่มีอยู่ในวิบาก คำนั้น
ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แล้วในหนหลังนั่นเอง.

ปัจจัยสุดุณฺ ผลิตฺติ ยถาวุคฺตมตฺถํ
อุปมา ยวิภาเวตุ "ยถา น สุริเย"ติอาทิ
วตฺตํ. เตสนฺติ สุริยาทีนํ. โสติ อคฺคิ.
สมฺภาเรหิติ อาตปาทีหิ การณฺเห.

ท่านอาจารย์ประสงค์จะทำเนื่อความ
ตามที่กล่าวไว้ว่า ผลว่างเปล่าจากปัจจัย
ดังนี้ ให้แจ่มแจ้งด้วยคำอุปมา จึงกล่าวคำ
เป็นต้นว่า "เปรียบเทียบไฟไม่มีในสุรย์".
บทว่า เตสํ โยค สุริยาทีนํ แปลว่า แห่ง
วัตถุมีสุรย์เป็นต้นเหล่านั้น. บทว่า โส
โยค อคฺคิ แปลว่า ไฟนั้น. คำว่า ด้วย
สมฺภาเรหฺงหลาย คือ ด้วยเหตุทั้งหลายมี
แตกเป็นต้น.

ยทิ จ เหตุ จ ผลญจ อณฺณมณฺณรหิตี
กถิ เหตุโต ผลํ นิพฺพตฺตตีติ อาท "กมฺมญจ
ไซ อุปาทายา"ติ. น เกวลํ กมฺมผลเมว
สุดุณฺ กตฺตฺรหิตี, สพฺพมฺปิ ธมฺมชาตํ การก-
รหิตนฺติ ทสฺเสตฺถ "น เหตุจ เทโว"ติ คาถา
วตฺตนา. เหตุสมฺภาโรปจฺจยาติ เหตุ-
สมฺภูมิมิตฺตํ, เหตุปัจจัยนิมิตฺตํ ภา.

ท่านอาจารย์กล่าวว่า "ผลอาศัย
กรรมนั้นแหละ" ดังนี้ เพื่อจะเฉลยคำถาม
ว่า ก็ถ้าว่า เหตุและผลเว้นจากกันและกัน
ผลจะบังเกิดจากเหตุได้อย่างไร. เพื่อจะ
แสดงว่า มิใช่ผลแห่งกรรมอย่างเดี่ยวเท่า-
นั้นว่างเปล่า คือ เว้นจากผู้ทำ แม้
ธรรมชาติทั้งหมด ก็เว้นจากผู้สร้าง ดังนี้

คุณพยอม ประจักษ์นิติเวช (อรัญญกานนท์)
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ท่านอาจารย์จึงกล่าวคาถาว่า "น เหตุ
เทโว" แปลว่า ในสังสารประวัตินี้ไม่มี
เทวดา หรือพรหม ผู้สร้างสังสาร. คำว่า
เพราะการรวมกันเข้าแห่งเหตุ เป็นปัจจัย
ได้แก่ เพราะการประชุมแห่งเหตุเป็นนิमित
หรือเพราะมีเหตุปัจจัยเป็นนิमित.

๖๙๐. จติปฏิสนธิวเสน วิทิตา
โทนตฺติ กมฺมวฏฺฏวิปากวฏฺฏวเสน ปจฺจย-
ปริกฺกหสฺส กตฺตคา จติปฏิสนธิวเสน วิทิตา
โทนตฺติ วทนฺติ. วุตฺตณฺเยน ปน สปฺปจฺจย-
นามรูปสฺส ทสฺสเนน ตีสุ อหฺธาสุ
ปหีนวิจิกิจฺจสฺส อหฺธตฺตยปริยาปนฺนา ธมฺมา
อดีตปจฺจุปปนฺนากเวสุ ปจฺจุปปนฺนาคตฺทกเวสุ
จ^๑ จติปฏิสนธิวเสน วิทิตา โทนตฺติ, น
อนุปทมฺมวเสน ตถา ปริกฺกหสฺส อกตฺตคา.

๖๙๐. คำว่า ก็ยอมเป็นอันเธอรู้ได้
ด้วยอำนาจจติและปฏิสนธิ ความว่า ท่าน
อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า ชื่อว่า ย่อมเป็น
อันเธอรู้ได้ ด้วยอำนาจจติและปฏิสนธิ
เพราะเธอได้กระทำ การกำหนดจับปัจจัย
ด้วยอำนาจกรรมวัฏ และวิปากวัฏ. ก็ธรรม
ทั้งหลายที่นับเนื่อง ด้วยกาลทั้ง ๓ ย่อมเป็น
อันภิกษุผู้ละความสงสัยในกาลทั้ง ๓ ด้วย
การเห็นนามรูปพร้อมทั้งปัจจัย ตามนัยที่ได้
กล่าวแล้ว รู้ได้ด้วยอำนาจจติและปฏิสนธิ
ในอดีตภพ ปัจจุบันภพ และอนาคตภพ มิใช่
เป็นอันเธอรู้ได้ เพราะมิได้กระทำการ

^๑ ฉ. อดีตปจฺจุปปนฺนานาคตฺทกเวสุ จ.

คุณพยอม ประจักษ์นิติเวช (อรัญยกานนท์)
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

กำหนดจับอย่างนั้น ด้วยอำนาจธรรมไป
ตามมท.

สาสฺส โหติ ญาตปริณญาติ ยาย นามรูป-
ปริกฺกหํ, ตสฺส จ ปจฺจยปริกฺกหํ กโรติ,
สา อสฺส โยคิโน "อิหํ นาม, เอกุตฺถกํ
นามน"ติอาทีนา, "ตสฺส อยํ ปจฺจโย,
เอกุตฺถโก ปจฺจโย"ติอาทีนา จ ปริจฺเจท-
วเสน ญาตวตี ปณฺญาติ กตฺวา ญาตปริณญา.

คำว่า ความรู้ของเธอนั้น เป็นญาตปริณญา
ความว่า เธอย่อมทำการกำหนดจับนามรูป
และกำหนดจับปัจจัยของนามรูปนั้น ด้วย
ความรู้ใด ความรู้นั้น ของเธอคือของโยคี
ชื่อว่าเป็นญาตปริณญา เพราะทำคำอธิบาย
ว่า เป็นปัญญาที่มีความรู้ ด้วยอำนาจการ
กำหนด โดยนัยเป็นต้นว่า "นี่เป็นนาม
นามมีเท่านั้น" และโดยนัยเป็นต้นว่า "นามนั้น
มีปัจจัยนี้ มีปัจจัยเท่านั้น" ดังนี้.

อิทานิ เยนากาเรน อหุตฺตตฺย-
ปริยาปนฺนา ธมฺมา จุติปฏิสนฺธิวเสน วิหิตา
โหนติ, ตํ ทสฺเสตฺถ "โส เอวํ ปชานาตี"ติ-
อาที วุตฺตํ. เตน ธมฺมานํ ภวนฺตรสงฺกโม
นาม น กทาจิปี อคฺคิ ตคฺค ตคฺคเฏว
นिरุชฺฌนโติ ทสฺเสติ. สขุณฺณายมนฺโต-
ทกปานมุขมณฑนทีปสิชฺฐปมาที ตเมว ธมฺมานํ
สงฺกมาภาวํ วิภาเวตฺถ "อปิจ โช"ติ

บัดนี้ ท่านอาจารย์ประสงค์จะแสดง
อาการที่เป็นเหตุ ให้ภิกษุรู้ธรรมที่นับเนื่อง
ด้วยกาลทั้ง ๓ ด้วยอำนาจจติและปฏิสนธิ
จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า "เธอรู้อย่างนี้".
ด้วยคำนั้น ท่านอาจารย์ย่อมแสดงว่า ชื่อว่า
การข้ามไปสู่ภพอื่นแห่งธรรมทั้งหลาย ทว่ามี
อยู่แม้ในกาลไหน ๆ ไม่ เพราะดับไปในภพ
นั้น ๆ นั้นเอง. ท่านอาจารย์ประสงค์จะยัง

คุณพยอม ประจักษ์นิติเวช (อรัญยกานนท์)

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อาทิมาท.

ความไม่มีการเข้าไป แห่งธรรมทั้งหลาย
นั่นเอง ให้แจ่มแจ้งด้วยคำอุปมา ด้วยการ
สาธยายการคัมน์ามนต์ การแต่งหน้า และ
เปลวประทีป จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า
"อีกอย่างหนึ่งแล".

มโนธาตุอนนตรนติ กิริยมโนธาตุยา
อนนตรํ ลพฺภมานํ จกฺขุวิญญานํ. น เจว
อากตฺนติ กิริยมโนธาตุโต น เจว อากตํ
กิริยมโนธาตุยา^๑ จกฺขุวิญญานสฺส อภาวโต.
นาปิ น นิพฺพตฺตํ อนนตรนติ กิริยมโนธาตุยา^๒
อนากจฺจนฺตมฺปิ ปจฺจยสามคฺคิลาเภณ ตโต
อนนตรํ นาปิ น นิพฺพตฺตํ, นิพฺพตฺตเมว
โหติ.

คำว่า ในลำดับแห่งมโนธาตุ ความว่า
จักขุวิญญาณที่ได้ในลำดับแห่งกิริยามโนธาตุ.
คำว่า แต่มันมิได้มา ความว่า แต่มันมิได้มา
จากกิริยามโนธาตุ เพราะจักขุวิญญาณไม่มี
ในกิริยามโนธาตุ. คำว่า ทั้งมันไม่เกิดใน
ลำดับแห่งมโนธาตุก็หามิได้ ความว่า แม้
มิได้มาจากกิริยามโนธาตุ ทั้งมันไม่เกิดใน
ลำดับจากกิริยามโนธาตุนั้น ก็หามิได้ คือ
ยังเกิดนั่นเอง เพราะการได้ความพร้อม
แห่งปัจจัย.

ยถายํ^๓ ปวตฺตติยํ จิตฺตปฺปวตฺตติ, ตเถว
ปฏิสันฺธิมฺหิ วตฺตเต จิตฺตสนฺตติ, จุตฺติจิตฺตโต

ความเป็นไปแห่งจิต ในวัตติกาลนี้ฉันใด
สันตติคือความสืบท่อแห่งจิต ย่อมเป็นไปใน

^๑ ฉ. ...ธาตุย.

^๒ ม. กิริยมโนธาตุโต.

^๓ ม. ยถา ต.

พ.อ.สมภพ ศรีพันธุ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ชายตีติ วุจฺจติ. ตสฺมา เตสํ อนฺตริกา
นตฺถิ เตสํ จุติปฏิสนธิจิตฺตานํ พยวธายกํ
กิลฺลิจิ นตฺถิ. วิจิ เตสํ น วิชฺชตีติ ตสฺเสว
เววจฺนํ.

เกิดในลำดับนั้นเอง. สิ่งที่อยู่ระหว่างจิตทั้ง
สองนั้น ชื่อว่า ไม่มี เพราะไม่มีอะไรที่
ขัดขวางจิตจิตและปฏิสนธิจิตนั้น. คำว่า
ลูกคลื่นไม่มีแก่จิตทั้งสองนั้น เป็นไวพจน์ของ
คำว่า สิ่งที่อยู่ระหว่างจิตทั้งสองนั้นไม่มี
นั้นแหละ.

อิโตติ จุติจิตฺตโต อนนฺตรํ น จ กจฺจติ
กิลฺลิจิ จิตฺตํ. ตตฺถิ สสฺมปยุตฺตธมฺมํ ตเถว^๑
นिरุชฺฌติ. ปฏิสนฺธิ จาติ ปฏิสนฺธิวิญฺญาณจ
อณฺณเมว ยถาปจฺจยํ ชายติ นิพฺพตฺตตีติ ปุณฺปิ
สงฺกมาภาวเมว วิภาเวนฺโต สบฺปจฺจย-
นามรูปทสฺสนํ นิคเมติ.

คำว่า แต่จิตจิตนี้ คือ และจิตอะไร ๆ ไม่
ไปในลำดับต่อจากจิตจิต. เพราะวา จุติจิต
นั้นพร้อมทั้งสัมปยุตธรรม ดับไปอย่างนั้น
นั้นเอง. คำว่า แต่ปฏิสนธิจิต ความว่า
แต่ปฏิสนธิวิญญาณดวงอื่นนั้นเอง ก็เกิด คือ
บังเกิดได้ ตามปัจจัย เพราะเหตุนั้น ท่าน
อาจารย์เมื่อจะยังความไม่มีการข้ามไปแม่-
อีก ให้แจ่มแจ้ง จึงย้ำการเห็นนามรูปพร้อม
ทั้งปัจจัย.

๖๔๑. นามรูปกุกฺกหณฺณ, ตสฺส จ
ปจฺจยธมฺมกุกฺกหณฺณ อกุกฺกหิตสฺส เตญฺญมิก-

๖๔๑. คำว่า "ผู้รู้ธรรมทั้งปวง"
ท่านอาจารย์กล่าวไว้ เพราะธรรมอันเป็น

^๑ ก. ตตฺเถว.

ธมฺมสฺส อภาวโต "วิทศสหพฺพธมฺมสฺสา"ติ
 วุตฺตํ. น เจตฺถ โลกุตฺตรธฺมมา อธิคฺคา.
ถามคตฺ โหติ อเนกาการโวการปจฺจย-
 ปริกฺคหวิธโน อญฺฺจิตฺตฺตา. สฺกฺขตรํ ปหียติ
 ตียทฺตคตธมฺมปวตฺตติยา วิคตสมฺโมหตฺตา.

ไปในภูมิ ๓ ที่ท่านมิได้ถือเอาด้วยศัพท์ว่า
 นามรูป และด้วยศัพท์ว่า ปัจจัยธรรมแห่ง
 นามรูปนั้น ไม่มี. แต่ในคำนี้ โยคาวจรภิกษุ
 มิได้บรรลุโลกุตตรธรรม ญาณที่กำหนด
 จับปัจจัย ชื่อว่า ย่อมเป็นญาณถึงความมี
กำลัง เพราะวิธีกำหนดจับปัจจัยแห่งขั้น
 ซึ่งมีอาการมิใช่น้อย เป็นวิธีตั้งอยู่โดย
 ลำดับ. ชื่อว่า เธอก็ละได้อย่างดียิ่ง
 เพราะปราศจาก ความลุ่มหลงในความ
 ไปแห่งธรรมที่อยู่ในกาลทั้ง ๓.

สา เอวาทิ โสฬสฺวิธา กงฺขา เอว.
 ยสฺมา เอตฺถ "พฺพุโธ, ธมฺโม, สงฺโฆ,
 สิกฺขา"ติ จ กงฺขาย โคจรภูตา โลภียา
 ธมฺมา อธิปฺเปตา. น ทิ โลกุตฺตรธฺมเม
 อารพฺภ กิเลสา ปวตฺตติ สกฺโกณฺติ.

บทว่า สา เอว โยค โสฬสฺวิธา กงฺขา
 นั้นเอง แปลว่า ความสงสัย ๑๖ ประการ
 นั้นเท่านั้น. เพราะในที่นี้ ท่านก็ยังประสงค์
 เอาธรรมทั้งหลาย ฝ่ายโลกิยะที่เป็นอารมณ์
 แห่งความสงสัยว่า "พระพุทธเจ้า ว่า
 พระธรรม ว่า พระสงฆ์ และว่า สิกขา".
 เพราะกิเลสทั้งหลาย ไม่สามารถจะเป็นไป
 ปราศจากโลกุตตรธรรมทั้งหลายได้.

พ.อ.สมภพ ศรีพันธุ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

บุพฺพนโตติ อตีตา ขนฺธายตฺนธาทโย. คำว่า ส่วนเบื้องต้น ได้แก่ ชั้น อายตนะ
อปฺรฺนโตติ อนาคตา. บุพฺพฺนตาปรฺนโตติ และธาตุส่วนอดีต. คำว่า ส่วนเบื้องปลาย
 ตทฺทญฺ, อทฺธาปจฺจบุปฺนํ ฺวา ตทฺทญฺภาค- ได้แก่ ส่วนอนาคต. คำว่า ทั้งส่วนเบื้องต้น
ยุตฺตตฺตา. และส่วนเบื้องปลาย ได้แก่ ทั้งสองอย่างนั้น
 หรือได้แก่ ปัจจุบันโดยกาล เพราะปัจจุบัน
โดยกาล ประกอบด้วยส่วนทั้งสองนั้น.

เอวํ พุทฺธาทีกฺกทฺเณ, ปฏฺิจฺจสมุปฺน- อารมณฺแห่งความสงสัยข้อที่ ๘ ท่านถือเอา
 ฐมฺมกฺกทฺเณ จ คหิตฺ อฏฺุจโม กงฺขาวิสโย ด้วยศัพท์ว่า พระพุทธเจ้าเป็นต้น และด้วย
 นามรูปมตฺตํ, อิทฺปฺปจฺจยตา กทฺเณ^๑ ปน ศัพท์ว่าปัจจุสมุบันนธรรม ก็เป็นแต่เพียง
 ตสฺส ปจฺจโย คหิตฺ, ตสฺมา โสฬสวตฺตฺถาย นามรูป ด้วยประการฉะนี้ ส่วนปัจจัยแห่ง
 กงฺขาย ปหีนาย อฏฺุจวตฺตฺถา กงฺขา อารมณฺของความสงสัยนั้น ท่านถือเอาด้วย
 อปฺปติฏฺุจาว โหตีติ อาท "น เกวลณฺจ ศัพท์ว่า อิทฺปฺปจฺจยตา เพราะเหตุนี้ เมื่อ
เปฯ ปหฺยติเยวา"ติ. ละความสงสัยอันมีวัตถุ ๑๖ ประการได้แล้ว
 ความสงสัยซึ่งมีวัตถุ ๘ ประการ ย่อมเป็น ธรรมชาติไม่มีที่ตั้งมั่นที่เดียว เพราะเหตุนี้
 ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "มิใช่แต่ความ
สงสัย ๑๖ ประการนั้นเท่านั้น แม้ความ

^๑ ฉ. อิทฺปฺปจฺจยตาคทฺเณ.

คุณสำเภา ศรีพันธ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สงสัย ๘ ประการ ฯลฯ ก็ละได้ด้วย
เหมือนกัน".

ทิฏฺฐเจกภูจตุตา วิจิกิจฺฉาย ยถา ทิฏฺฐิ
สมุจฺฉิขุชฺชานา วิจิกิจฺฉาย สทฺธิเยว
สมุจฺฉิขุชฺชติ, เอว วิจิกิจฺฉา วิกฺขมฺภิยฺมานา
ทิฏฺฐิยา สทฺธิเยว วิกฺขมฺภิยฺตีติ อาท
"ทฺวาสุฏฺฐิ ทิฏฺฐิคฺคทานิ วิกฺขมฺภนฺตี"ติ.
อตุตฺตานิเวสุปนฺนํสฺสยา ทิ "อโหสิ นุ โข
อหน"ติอาทินยปฺปวตฺตนา โสฬสวตฺตกา
กฺงฺขา, สา เอว จ ปุพฺพนฺตาทิวตฺตกาเว
น วตฺตนา.

อตุตฺตานิเวสวตฺตกาณิ จ ทฺวาสุฏฺฐิ
ทิฏฺฐิคฺคทานิ, พุทฺธาทิวตฺตกา จ กฺงฺขา

เพราะความที่วิจิกิจฉา เป็นธรรม-
ชาติ ตั้งอยู่เป็นอันเดียวกันกับทิสฺฐิ ทิสฺฐิเมื่อถูก
ตัดขาด ย่อมตัดขาดได้พร้อมกับวิจิกิจฉา
นั่นเองฉันใด วิจิกิจฉาเมื่อถูกระงับก็ย่อม
ระงับไปพร้อมกับทิสฺฐินั่นเอง เหมือนฉันนั้น
เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า
"ทิสฺฐิ ๖๒ ย่อมระงับไป" ดังนี้. ก็ความ
สงสัยมีวัตถุ ๑๖ ประการ ซึ่งเป็นไปโดยนัย
มีอาทิว่า "เราได้มีได้เป็นมาแล้วหรือหนอ"
ดังนี้ มีความยึดมั่นอตฺตนาเป็นอุปนิสัย และ
ความสงสัยนั้นแหละ ท่านกล่าวไว้โดยความ
เป็นความสงสัย เป็นต้นว่ามีเบื้องต้นเป็น
วัตถุ.

ก็ทิสฺฐิ ๖๒ มีความยึดมั่นอตฺตนาเป็นวัตถุ และ
ความสงสัย อันมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น เป็น

^๑ ม. ม. ๑๒/๑๔, ส. นิ. ๑๖/๓๒.

คุณสำเภา ศรีพันธ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สมมาทสสนิ.

ไม่เที่ยงเป็นต้น ชื่อว่า ยถาภูต แปลว่า ตามความเป็นจริง ญาณคือความรู้ใน ธรรมชาติตามเป็นจริงนั้น เหตุนั้น จึงชื่อว่า ยถาภูตญาณ. ธรรมชาติใด ย่อมเห็น โดยชอบ เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า สมมาทสสนะ แปลว่า เห็นโดยชอบ.

อวิชชาปัจจุยาคิ อวิชชา เหตุอาทิ-
วเสน สงฺขารานํ ยถารหํ ปจฺจโย.
ตโต เอว สงฺขาร ปจฺจยสมุပ္ปนนา.
อุโปเปเตติ ยสฺมา อวิชฺชาปิ อาสวาทิวเสน
ปจฺจยสมุฏฺฐาว, ตสฺมา อวิชฺชา สงฺขาราคิ
อุภเยปิ เอเต ธมฺมา ปจฺจยสมุပ္ปนนา.
อิตีติ เอว. ปจฺจยปริคฺคเห ปณฺณาคิ
ปจฺจยानํ ปริจฺฉิขฺช กถณวเสน ปวตฺตทา
ปณฺณา. วุตฺตนเยน ธมฺมฎฺฐิตินาณํ.

คำว่า อวิชชาเป็นปัจจัย ความว่า อวิชชาเป็นปัจจัยตามควรแก่สังขาร ด้วย อำนาจเป็นเหตุปัจจัยเป็นต้น. เพราะ เหตุนั้นแหละ สังขารทั้งหลาย จึงชื่อว่า ปัจจัยุပ္ปน (ผล). คำว่า ธรรมทั้งสองนี้ ความว่า เพราะเหตุที่แม้อวิชชา เกิดมา แล้วจากปัจจัย ด้วยอำนาจเป็นอาสวะ เป็นต้น ฉะนั้น ธรรมทั้ง ๒ นี้ คือ อวิชชา สังขาร จึงชื่อว่า ปัจจัยสมุပ္ปน. บทว่า อิติ ความเท่ากับ เอว แปลว่า อย่างนี้. คำว่า ปัญญาในการกำหนดจับปัจจัย ความว่า ได้แก่ ปัญญาอันเป็นไปด้วยอำนาจการ กำหนดคือเอาปัจจัยทั้งหลาย. ชื่อว่า ธรรมฐิติญาณ ตามนัยที่กล่าวแล้ว.

คุณสำเภา ศรีพันธ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

นิมิตฺตฺนฺติ สงฺขารนํมิตฺตํ^๑ อตฺถโต
 ปณฺจกฺขนฺธา. เต ทิ ฆนสฺสณฺยาปวตฺตฺติยา
 วตฺตฺถวาทโต นํมิตฺตํ, สวักฺกทฺทภาเวน
 อฺปฏฺฐานโต วา. ยสฺมา อนิจฺจตา นาม
 สงฺขารานํ อวิปริตฺตากาโร.

ตตฺถ นิจฺจตาย เลสฺสสาปิ อภาวโต
อนิจฺจโต ปสฺสนฺโต ยถาภูตํ ชานาติ ตณฺจ
 ญาณํ อวิปริตฺตคฺคทณฺตาย สम्मทสฺสนํ.
 ตํสมฺภกฺกิณา จ ปจฺจุปฺปนฺเนสุ วย อตฺตฺตา-
 นาคเตสฺปิ นยํ เนนฺเตน เต สฺปริวิทฺตา
 โหนฺติ.

คำว่า นิมิต ได้แก่ นิมิตแห่งสังขาร
 โดยอรรถ ได้แก่ ชั้น ๕. จริงอยู่ ชั้น ๕
 นั้น ชื่อว่าเป็นนิมิต เพราะความเป็นที่ตั้ง
 แห่งความเป็นไปของขนสัณฺญา อีกอย่าง-
 หนึ่ง ชื่อว่า เป็นนิมิต เพราะความปรากฏ
 โดยความเป็นกายของตน. เพราะอาการ
 ที่ไม่วิปริตแห่งสังขารทั้งหลาย ชื่อว่า ความ
 เป็นของไม่เที่ยง.

ในชั้นนั้น ภิกษุเมื่อเห็นโดยเป็นของไม่เที่ยง
 เพราะความไม่มี แม้เลสแห่งความเป็นของ
 เที่ยง ชื่อว่า ย่อมรู้ตามความเป็นจริง.
 ก็ญาณนั้น ชื่อว่า สัมมาทสฺสนะ เพราะภาวะ
 ที่เป็นความยึดถืออย่างไม่วิปริต. ก็ภิกษุผู้มี
 ความพร้อมเพรียงด้วยสัมมาทสฺสนะนั้น เมื่อ
 เข้าใจนัยแม้ในอดีตและอนาคต เหมือน
 อย่างในปัจจุบัน ย่อมเป็นอันกำหนดรู้ด้วยดี
 ซึ่งชั้น ๕ เหล่านี้.

^๑ ก. สงฺขาราเร นํมิตฺตํ.

อนิจจตา จ นาม อุปคติมโต,
 อุปาโท จ^๑ ปจฺจยวเสนาติ อนิจจตา
 สิชฺฌมานา สงฺขารานํ สปฺปจฺจยคํ สาเหตุ
 ยถาวุคฺตกงฺขปฺพานาย สํวคฺตคฺตํ อิมมคฺตํ
 ทสฺเสนโต "อนิจฺจโต ๆเปฯ ปหฺยตี"ติ
 อาท.

ท่านอาจารย์ เมื่อจะแสดงความข้อนี้
 ว่า อันชื่อว่า ความเป็นของไม่เที่ยง ย่อม
 มีแกสิ่งที่มีความเกิดขึ้นและความเกิดขึ้น ก็
 ย่อมมีด้วยอำนาจปัจจัย เพราะเหตุนั้น
 ความเป็นของไม่เที่ยง เมื่อสำเร็จเป็น
 ตัวอย่างความที่สังขารทั้งหลายประกอบด้วย
 ปัจจัย ย่อมเป็นไปเพื่อความละความสงสัย
 ตามที่กล่าวแล้ว จึงกล่าวว่า "ภิกษุมนสิการ
ไปโดยเป็นของไม่เที่ยง ย่อมรู้ ย่อมเห็น
นิमितตามเป็นจริง ด้วยเหตุนี้ ท่านจึง
เรียกว่า สัมมาทสฺสนะ สังขารทั้งปวง ย่อม
เป็นอันภิกษุเห็นอย่างดี โดยความเป็น
ของไม่เที่ยง ตามแนวความรู้ความเห็น
ตามเป็นจริงนั้น ความสงสัย เธอย่อมละได้
ในที่นี้" ดังนี้.

ตตฺถ ตทฺทวเยนาติ ปจฺจกฺขโต ทิฏฺฐสฺส บรรคาคำเหล่านั้น คำว่า ตามแนวความรู้
 อนุคมเนน. เอตฺถาติ ยถาทิฏฺฐสฺส ฌมฺเมสฺ. ความเห็นตามเป็นจริงนั้น ได้แก่ โดยการ
 ทฺกฺขโต มนสิการอนโตคิอาทิสฺปิ เอเสว ติดตามธรรมที่เห็นแล้วโดยประจักษ์. คำว่า

^๑ ก. อุปาโทว.

นโย. ปวตฺตุนฺติ อุปาทินฺนุณฺณอุปวตฺตํ. ตํ ทิ กิเลสํภิสงฺขารเหติ ปวตฺติตฺตคฺคา สาคิสัยํ ทุกฺขภาเวเน อูปฺภูจาคิ.

ในที่นี้ ได้แก่ ในธรรมทั้งหลายตามที่ได้ เห็นแล้ว. แม้นในคำว่า มนสิการไปโดย ความเป็นทุกขนี้ ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. คำว่า ปวตตะ ได้แก่ ความเป็นไปแห่งชั้นที่ กรรมกิเลสยึดครอง. ก็ความเป็นไปแห่ง ชั้นที่กรรมกิเลสยึดครองนั้น ย่อมปรากฏ โดยความเป็นทุกขอย่างยิ่ง เพราะถูก อภิสังขาร คือกิเลสให้เป็นไปแล้ว.

ปวตฺตุนฺติ จานนีสชฺชาทิวเสน ทุกฺขทุกฺขตา- ทิวเสน จ สงฺขารูปวตฺตุนฺติ อปเร. "นิมิตฺตํ, ปวตฺตุนฺ"ติ จ วุตฺเต อชฺฌตฺต- พหิทฺธาสนฺตทานสฺสณฺนิเต สพฺพสฺสมิ สบฺบจฺเจเย นามรูปเย ยาดาวโต ปวตฺตคา เอกาว ปณฺณา ปรียายวเสน "ยถากุตฺตญาณ"ติปิ "สम्मมาทฺสฺสนนุ"ติปิ ตตฺถ กงฺขาวิกฺขมฺภเนเน "กงฺขาวิตฺรณา"ติปิ วุจฺจติ. ยถา "รูกฺโข ปาทโป ตฺรु"ติ อิมมตฺถํ ทสฺเสนฺนโต อาท "ยณฺจ ยถากุตฺตญาณ"ติอาทิ.

อาจารย์อีกพวกหนึ่ง กล่าวว่า คำว่า ปวตตะ ได้แก่ ความเป็นไปแห่งสังขาร ด้วยอำนาจอิริยาบถมีการยื่น และการนั่ง เป็นต้น และด้วยอำนาจความเป็นทุกขแท้ ๆ เป็นต้น. ปัญญาอันเดียวกันนั้นแหละ ที่เป็นไปตามความเป็นจริง ในนามรูปพร้อมทั้ง ปัจจัยทั้งปวงที่เรียกว่า "นิमित" และว่า "ปวตตะ" ที่รู้จักกันว่า เป็นความสืบทอดภายใน และภายนอก ท่านเรียกว่า "ยถากุตฺตญาณ" บ้าง ว่า "สम्मมาทฺสฺสนะ" บ้าง ด้วยอำนาจ เป็นคำปริยาย เรียกว่า "กัฏฐาวิตฺรณะ"

คุณแม่เพียร-ลูกเอนก เผ่าวิริยะ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

บ้าง ด้วยการระงับเสียซึ่งความสงสัยใน
ธรรมเหล่านั้น. โดยประการที่ท่านอาจารย์
เมื่อจะแสดงความข้อนั้นว่า "ต้นไม้ มีชื่อว่า
รุกข โข ปาทโป ตรุ" จึงกล่าวคำว่า
"ยถาภูตญาแอนใดกัถิ" ดังนี้ เป็นต้น.

บรมตฤโต สาสเน อสุสาโส นาม
อริยผล, ปติฏจา นาม อริยมกโค, อัย
ปน อนธิคตมคคผลโลปี ททธิคมุพายปฏิปตติย
จิตตตา ลทุชสุสาโส วีย, ลทุชปติฏโจ
วีย จ โหตีติ วุตติ "ลทุชสุสาโส
ลทุชปติฏโจ"ติ.

ว่าโดยปรมัตถ์ในพระศาสนา อริยผล
ชื่อว่า ความโล่งใจ อริยมรรค ชื่อว่า
ที่ฟัง ก็ภิกษุนี้แม้มิได้บรรลุมรรคผล ก็ย่อม
เป็นเหมือนได้ความโล่งใจ และเหมือนได้
ที่ฟัง เพราะความเป็นผู้ตั้งอยู่ในความปฏิบัติ
อุบายเป็นเครื่องบรรลุมรรคผลนั้น เพราะ
เหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "ผู้ได้
ความโล่งใจ ผู้ได้ที่ฟัง" ดังนี้.

อปริหีนกุงขาวิตรณวิสุทธิโก วิปสุสโก
โลกียาหิ สีสสมาธิปณาสุมุพทาหิ
สมนฺนาคตตฺตา อุตฺตรี อปฺปฏิวิชฺฌนฺโต
สุคติปฺรายโนว โหตีติ วุตติ "นียตคตติโก"ติ.

ภิกษุผู้เจริญวิปัสสนา ผู้มีความบริสุทธิ์ด้วย
การข้ามความสงสัยที่ยังละไม่ได้ เมื่อยังไม่
แทงตลอดยิ่งขึ้นไป เพราะความเป็น
ผู้ประกอบด้วยศีล สมาธิ และปัญญา อันเป็น

^๑ ฉ. จ.

คโต เอว จุฬโสตาปนโน นาม โหติ. โลภियะ ก็เป็นผู้มีสுகติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า
 โสตาปนโน หิ ชีณาปายหุคคตวินิปาโตติ. เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า
 "มีคติแน่นอน". เพราะเหตุนี้เอง
 จึงชื่อว่า เป็นจุฬโสตาปน. ด้วยว่า
 พระโสตาปน เป็นผู้มอบายหุคคตและวินิปาต
 อันสิ้นแล้ว ฉะนั้นแล.

อถวา ลหุสสาโส ทิฏฐิวิสุทธิ-
 สมธิกเมน. นามรูปปริจเจเทน หิ
 ขนุธาทีเก สภาวโต สรสโต^๑ สลลกุเซตวา
 สาสเน ธมฺมุปลหิตปามุชชปฏิลาเภ
 ลหุสสาโส โหติ. ลหุสปฏิญโจ กงฺขา-
 วิตรณวิสุทธิสมธิกเมน.

อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า ได้ความโล่งใจ
 ก็ด้วยการบรรลุทิสฺฐิวิสุทธิ. ด้วยว่า ภิกษุ
 กำหนดธรรมทั้งหลายมีขั้นเป็นต้น ด้วย
 กำหนดนามรูป โดยหน้าที่ของตนตาม
 สภาวธรรม ย่อมเป็นผู้ได้ความโล่งใจ
 ด้วยการได้ปีติและปราโมทย์ อิงอาศัยธรรม
 ในพระศาสนา. ชื่อว่า ได้ที่พึ่ง ก็ด้วยการ
 บรรลุกัณหาวิตรณวิสุทธิ.

สพฺพจฺจนามรูปทสฺสเนน หิ ปริมหิตติทิสฺฐิ-
 กณฺฏโก วินิหฺตอเหตุวิสมเหตุวาโท ยถาสกั
 ปจฺจเยเหว ธมฺมมคฺคิ ชานิตฺวา สาสเน

ด้วยว่าภิกษุผู้มีหนาม คือทิสฺฐิ อันถูกย้ายแล้ว
 มีวาตะว่าหาเหตุมิได้ และว่ามีเหตุปราศ-
 จากความสม่ำเสมออันทำลายแล้ว ด้วยการ

^๑ ฉ. สภาวสรสโต.

ปฏิกุจฉิตสทฺโธ ลทุชฺชปฏิกุโจ นาม โหติ.

เห็นนามรูปพร้อมทั้งปัจจัย รู้แต่เพียงสภาวะ-
ธรรม ด้วยปัจจัยทั้งหลายเท่านั้นอันสมควร
แก่ตน มีศรัทธาตั้งมั่นในพระศาสนา ย่อม
เป็นผู้ชื่อว่าได้พึ่ง.

นามรูปวฏฺฐาเนน ทุกฺขสจฺจํ, ธมฺมฏฺฐิติ-
ณาณเณ สมุทฺถสจฺจํ, ตสฺสเสว อปรภาเคน
อนิจฺจโต มนสิการาทิวินา มคฺคสจฺจณฺจ
อภิณฺณาย ปวตฺติยา ทุกฺขภาวํ ทิสฺวา
อปฺปวตฺเต นิโรเธ เอกํเสเนว
นินฺนชฺฌาสยตาย โลกิเยเนว ณาณเณ
จตฺตุนํ อริยสจฺจานํ อธิคตฺตตา อปาเยสุ
อภพฺพปตฺติโก, โสตาปนฺนญฺมียํ
ภพฺพปตฺติโก จ โหตีติ วุตฺตํ
"นียตคตฺติโก"ติ. เตนาท "จุฬโสตาปนโน
นาม โหตี"ติ.

ภิกษุรู้ยิ่งแล้วซึ่งทุกขสัง ด้วยการกำหนด
นามรูป ซึ่งสมุทัยสังด้วยธรรมฐิติญาณ และ
ซึ่งมรรคสัง ด้วยวิธีมนสิการโดยความเป็น
ของไม่เที่ยงเป็นต้น โดยส่วนภายหลัง
ธรรมฐิติญาณนั้นแหละ เห็นความเป็นทุกข
แห่งปวัตติ (ขันธ) ด้วยปัญญาอันยิ่ง ย่อม
เป็นผู้ไม่ควรเกิดในอบายทั้งหลาย และเป็น
ผู้ควรเกิดในภูมิแห่งพระโสดาบัน เพราะ
ความเป็นผู้บรรลุนิยสัง ๔ ด้วยญาณอันเป็น
โลกีย์นั่นเอง โดยที่เป็นผู้มีอหยาตัยน้อมไป
โดยส่วนเดียวเท่านั้น ในนิโรธที่ยังไม่เป็น
ไป เพราะเหตุนั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า
"มีคติแน่นอน". ด้วยเหตุนั้น ท่านอาจารย์
จึงกล่าวว่า "ได้ชื่อว่าเป็นจุฬโสตาบัน".

คุณโสภิต วรากลาง

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ตสมาติ ยสมา เอว มทานิสส์เมตฺ คำว่า เพราะเหตุนี้ ความว่า
 ยถาภูตญาณํ, ตสมา. สทาติ สพุพกาลํ, ยถาภูตญาณ นี้ มีอันสงส์มาก อย่างนี้
 รตฺตี เจว ทิวา จ. สพฺพโสติ นิพุพตฺตก- เหตุใด เพราะเหตุนี้. คำว่า ทุกเมื่อ คือ
 เหตุอาทิปริกคณฺหฺนวเสน สพุพปกาเรน. ตลอดกาลทั้งปวง ได้แก่ ทั้งกลางคืนและ
 กลางวัน. บทว่า สพฺพโส แปลว่า โดย
 ประการทั้งปวง ด้วยอำนาจการกำหนดเหตุ
 บังเกิดเป็นต้น.

กงฺขาวิตรณวิสุทฺธิเนหฺ เทสวณฺณา นิฏฺจิตา.

พรรณนากังขาวิตรณวิสุทฺธิเนหฺ จป.

อิตฺติ เอกุณวิสติมปริจฺเจทวณฺณา.

พรรณนาปริเฉทที่ ๑๙ จบแล้ว
 ด้วยประการฉะนี้.

ใบแจ้ง

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ ขอเรียนให้ทราบว่า

1. ท่านที่ได้รับพระคัมภีร์ ฉบับ "ภูมิพลโลกิขุ" แล้วปรากฏว่าพบข้อบกพร่องในเนื้อหาพระคัมภีร์ เป็นต้นว่า

- หน้าหนังสือขาดหายไป
- เลขหน้าหนังสือไม่เรียงตามลำดับ
- ข้อความพิมพ์เลอะเลือน อ่านไม่ชัด

ฯลฯ

โปรดส่งพระคัมภีร์คืนไปยัง มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ ในบริเวณวัดสระเกศ ฯ
ถนนจักรพรรดิพงษ์ กรุงเทพฯ 10100
โทร.223-0316, 221-8001

มูลนิธิ ฯ ยินดีส่งพระคัมภีร์เล่มใหม่ชดเชยให้ท่าน ทางไปรษณีย์ทันที และจะออกค่าใช้จ่ายในการส่งหนังสือคืนให้ท่านด้วย

2. ถ้าหากท่านพบคำผิด กรุณาแจ้งมาด้วย เพื่อแก้ไขให้ถูกต้องต่อไป

ด้วยความขอบพระคุณอย่างยิ่ง.

Bhumibalo Bhikkhu Foundation Notice

1. In case of your "Bhumibalo Bhikkhu" CANON contains the following deficiencies :

- Page(s) missing
- Page number(s) not in order
- Printing(s) unclear/unreadable

Please return such defect CANON to

Bhumibalo Bhikkhu Foundation Wat Srakesa Compound

Chakrabardibong Road

BANGKOK 10100

Tel.2230316, 2218001

The Foundation will immediately replace you with a new copy and will also refund you the return postage.

2. If you found any error(s) in your CANON copy, please let us know so that the correction(s) can be done accordingly.

Thank you very much for your kind cooperation.